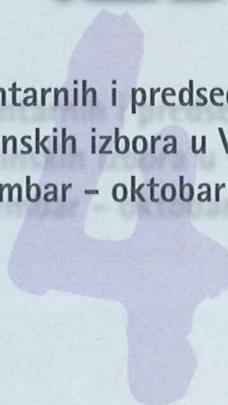

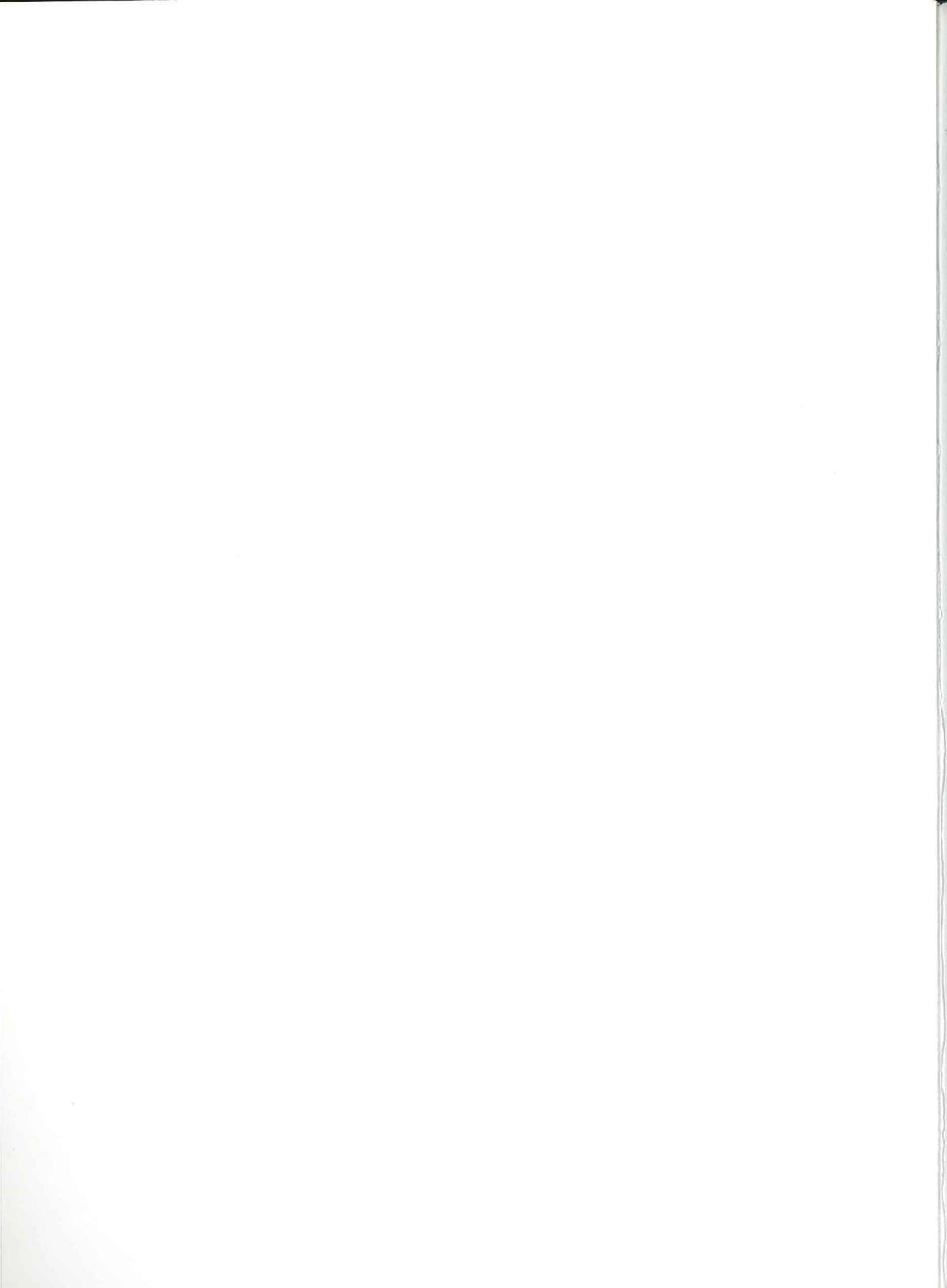
OKO IZBORA

Izveštaj sa parlamentarnih i predsedničkih izbora u SRJ
i pokrajinskih izbora u Vojvodini
(septembar – oktobar 2000)

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

OKO IZBORA

4

Izveštaj sa parlamentarnih i predsedničkih izbora u SRJ
i pokrajinskih izbora u Vojvodini
(septembar - oktobar 2000)

Oko izbora

Direktor CeSID-a
Dr Slobodanka Nedović

Članovi upravnog odbora CeSID-a
Marko Blagojević
Aleksandar Bratković
Danko Čosić
Dr Zoran Lučić
Dr Marijana Pajvančić
Miloš Todorović

Članovi Saveta CeSID-a
Dr Radovan Bigović
Vuk Bojović
Branislav Čanak (UGS Nezavisnost)
Dr Mijat Damjanović
Dr Srđan Darmanović
Vladan Gajić
Dr Vladimir Goati
Dr Lav Ivanović
Nikola Kusovac
Stojmir Matejić (Nezavisni sindikat penzionera Srbije)
Dr Slobodanka Markov
Dr Vojislav Milovanović
Dr Veselin Pavićević
Dr Jelica Petrović
Dr Dejan Popović
Dr Dragoljub Popović
Dr Milan Popović
Miroslav Todorović
Dr Zoran Tomić
Dr Vučina Vasović
Dr Duško Vranješ
Dr Dragica Vujadinović-Milinković

SADRŽAJ

PREDGOVOR	9
UVOD: Politički okvir.....	12
NORMATIVNI OKVIR IZBORA.....	19
PARLAMENTARNI IZBORI – VEĆE GRAĐANA	
Zakon o izboru saveznih poslanika u veće građana savezne skupštine.....	21
Evidencija birača – birački spiskovi (čl. 113-20).....	21
Raspisivanje izbora (čl. 20-24)	24
Organzi za sprovođenje izbora (čl. 24-37)	24
Izborna lista (čl. 38-49)	25
Predstavljanje podnositelaca izbornih lista i kandidata sa izbornih lista (čl. 50-54)	27
Sprovođenje izbora (čl. 55-82)	27
Utvrđivanje i objavljivanje rezultata izbora (čl.82-94).....	30
Zaštita izbornog prava (čl. 16, 100-105)	33
ZAKON O IZBORnim JEDINICAMA ZA IZBOR SAVEZNIH POSLANIKA U VEĆE GRAĐANA SAVEZNE SKUPŠTINE	
("Službeni list SRJ", br. 32 od 24. jula 2000. i br.33 od 25 jula 2000)	34
PREDSEDNIČKI IZBORI	
ZAKON O IZBORU PREDSEDNIKA SRJ	
("Službeni list SRJ", br. 32 od 24. VII 2000)	37
PREDIZBORNE PRIPREME CeSID-a	39
RAZVIJANJE REGIONALNE MREZE I OBRAZOVNI PROGRAM.....	39
PREDIZBORNA KAMPANJA CeSID-a.....	41
Aktivnosti koje su pratile kampanju	42
Režimska antikampanja	42
Policajski progon.....	43
"Ples" sa Saveznom izbornom komisijom.....	45
Upravni nadzor nad radom CeSID-a	45
Popunjeni glasački listić	46
Izborni dan.....	47
Uspešnost kampanje	47

Sadržaj

PARALELNO BROJANJE GLASOVA	48
Nadgledanje ispred biračkog mesta	48
Piramida nadležnosti	49
Opštinski koordinatori	49
Volonteri	50
Rad u uslovima policijske represije	51
Izborna komunikacija	52
- Evo kako je bio zamišljen prenos podataka:.....	54
- Obrada i prezentacija podataka tekla je na sledeći način:	54
- Korišćeni su sledeći alati i tehnologije:.....	54
- Problemi:.....	55
Izborni rezultati.....	55
Broj volontera	56
KOMENTAR ZVANIČNIH REZULTATA IZBORA	58
Službeni list	58
Predsednički izbori	58
Savezni ustavni sud.....	60
Izbori za Veće građana.....	65
Izbori za Veće republika.....	79
Poređenje izbornih rezultata	81
POVREDE PRAVILA O POSTUPKU GLASANJA	82
POSLEIZBORNA KONTROLA IZBORNOG MATERIJALA	87
ANALIZA SREDSTAVA INFORMISANJA U PREDIZBORНОM PERIODУ	93
Politika	94
Večernje Novosti.....	100
Blic	104
Danas	107
Umesto zaključka	111
Prilozi	112
DELOVANJE ELEKTRONSKIH MEDIJA U PREDIZBORNOJ KAMPAÑI	114
Radio Beograd - "Novosti dana"	114
- Raspored publiciteta aktera predizborne kampanje	115
- Izvori i žanrovi	120
- Vrednosna usmerenost	121
RTS - Dnevnik 2	124
- Raspored publiciteta	124
- Način predstavljanja aktera	128

Sadržaj

- Granice audio-vizuelne samoopsene	130
- Izvori i žanrovi	131
- Retorička sredstva i strategije.....	132
STUDIO B - Vesti u 7: "Slučajni partner"	134
- Raspored publiciteta aktera predizborne kampanje	135
- Izvori i žanrovi	138
Umesto zaključka: RTS nadmašila samu sebe.....	140
TABELE UZ TEKST.....	142
IZVEŠTAJ SA IZBORA POSLANIKA U POKRAJINSKU SKUPŠTINU VOJVODINE	147
ANALIZA IZBORNIH PRAVILA ZA IZBOR POSLANIKA U SKUPŠTINU AP VOJVODINE	
Opšti osvrt na izbornu pozitivno-pravnu regulativu	147
1. Izvori prava koji regulišu izborno-pravnu materiju za izbor poslanika u Pokrajinsku skupštinu.....	147
2. Tri kandidata u drugi krug	148
3. Pravne praznine	148
4. Široka diskreciona ovlašćenja organa za sprovođenje izbora	149
5. Sastav organa za sprovođenje izbora	149
IZBORI 2000 - SKUPŠTINA AP VOJVODINE	150
POSMATRAČI I BITNE POVREDE IZBORNOG POSTUPKA NA	
POKRAJINSKIM IZBORIMA 2000.....	152
A. PRVI KRUG IZBORA 24.09.2000.....	152
Pozivi za glasanje i neazurirani birački spiskovi	153
Nepravilno zapečaćena glasačka kutija.....	153
Glasanje bez isprave kojom se potvrđuje identitet	153
Povreda tajnosti glasanja.....	153
Prisustvo policije na biračkom mestu	154
Propagandni materijal u krugu od 50 metara oko biračkog mesta	154
B. DRUGI KRUG IZBORA 8.10.2000.....	154
Povreda tajnosti.....	155
Glasanje bez isprave kojom se potvrđuje identitet	155
Ostale bitne povrede	155
OCENA I ZAKLJUČAK.....	156
Privilegovan položaj vladajuće koalicije	156
Normativni okvir.....	156
Medijska neravnopravnost.....	157
Postupak glasanja	157
Inostrani i domaći posmatrači.....	157
Komentar prvih zvaničnih rezultata izbora	157

PREDGOVOR

Izborima koji su održani 24. septembra 2000. politički razvitak Savezne Republike Jugoslavije doživeo je dramatičan preokret. Tog dana građani SRJ su birali predsednika SRJ i poslanike oba veća Savezne skupštine – Veća građana i Veća republika. Građani Srbije izjašnjavali su se i o odbornicima gradskih i opštinskih skupština, a Vojvođani su birali još i poslanike Pokrajinske skupštine.

Ukupni rezultati septembarskih izbora posebno su značajni za politički život u Srbiji.

Na predsedničkim izborima, ubedljivom pobedom kandidata DOS Vojislava Koštunice nad Slobodanom Miloševićem, već u prvom krugu, stari režim je ostao bez legitimitea koji je u najvećoj meri počivao na ličnom autoritetu vođe. Mirna smena Miloševića „glasackim listićima“ imala je i ogroman simbolički značaj, pa stoga ne čudi pokušaj režima da pomoći izbornih komisija i Saveznog ustavnog suda krovotvori izborne rezultate. Na ove pokušaje odgovorili su građani širom Srbije masovnim protestima. Protesti su kulminirali 5. oktobra u akciji DOS pod sloganom „Srbija u Beogradu“, kada je oko milion ljudi iz čitave Srbije preplavilo Skupštinu SRJ, beogradske ulice i trgove, a veliki broj ih je ušao i u zgrade Savezne skupštine i Radio-televizije Srbije, čime je simbolički potvrđena narodna pobeda. Narednog dana, 6. oktobra, Ustavni sud SRJ ponишto je svoju prethodnu odluku i priznao pobedu Vojislava Koštunice u prvom krugu predsedničkih izbora.

Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) ograničio je svoju delatnost na posmatranje predsedničkih izbora i izbora za Veće građana. Regionalna kancelarija za Vojvodinu, sa sedištem u Novom Sadu, organizovala je i posmatranje izbora za Pokrajinsku skupštinu o čemu je sačinjen i poseban izveštaj.

U pripremama za posmatranje obučili smo 300 trenera. Uporedo sa programom obuke posmatrača tekao je i program obuke građana tokom kojeg smo podelili i poslali na kućne adrese 75.000 priručnika *Moj vodič kroz izbore* na srpskom jeziku (ćiriličnim i latiničnim pismom) i na četiri jezika nacionalnih manjina koje žive u Srbiji (mađarskom, albanskom, slovačkom i romskom).

Centar za slobodne izbore i demokratiju je posredstvom svojih devetnaest

regionalnih i lokalnih kancelarija okupio i obučio za septembarske izbore oko 7.500 građana volontera. Aktivne kancelarije su se nalazile u Beogradu, Novom Sadu, Nišu, Kragujevcu, Kraljevu, Zaječaru, Majdanpeku, Leskovcu, Valjevu, Čačku, Užicu, Pirotu, Vranju, Novom Pazaru, Subotici, Somboru, Pančevu, Šapcu i Zrenjaninu. Nažalost, ni ovog puta nismo dobili ovlašćenje Savezne izborne komisije, a pri tom smo bili izloženi i kontinuiranom policijskom zlostavljanju. Posledice smo odmah osetili – preko 1.500 volontera odustalo je od posmatračke aktivnosti. Na biračkim mestima, zapravo ispred biračkih mesta, CeSID je imao 6.042 posmatrača. Međutim, kao i u ranijim prilikama, građani birači su se odazvali pozivu i bili su naši izveštaci. Zahvaljujući tome, količina podataka kojima raspolaže CeSID daleko preuzilazi očekivanu, što donekle nadoknađuje probleme koje su posmatrači – budući „neovlašćeni“ – imali u prikupljanju podataka tokom izbornog dana.

Izveštaj o izborima u Srbiji 2000, Oko izbora 4, sadrži nekoliko odeljaka.

Prvi odeljak, *Uvod*, daje ocenu političke situacije u kojoj su se pripremali i održali septembarski izbori, a sačinio ga je član Saveta CeSID-a dr Vladimir Goati.

Drugi odeljak, *Opšti pogled na normativni okvir izbora* pripremila je dr Marijana Pajvančić, član Upravnog odbora CeSID-a. U ovom odeljku se nalazi analiza pravnih propisa koji uređuju izbore održane 24. septembra 2000. godine.

CeSID je u predizbornom periodu obavio opsežne pripreme preko svoje mreže regionalnih i lokalnih kancelarija koje su potom organizovale i sprovele program obuke posmatrača. CeSID je organizovao i kampanju koja je imala dva cilja: promovisati poštovanje propisa i transparentnost izbornog postupka i okupiti što veći broj građana za posmatranje izbora. Članovi Upravnog odbora zaduženi za razvoj regionalne mreže i za odnose s javnošću, Aleksandar Bratković i Marko Blagojević, sačinili su izveštaj *Predizborne pripreme CeSID-a*.

Važan deo CeSID-ove posmatračke aktivnosti predstavljalo je paralelno brojanje glasova (PVT). Po prvi put, CeSID je oformio kvalifikovan i specijalno obučen informatički tim koji je pripremio softver za praćenje izbora i za prezentaciju na Internetu, standardizovana je digitalna komunikacija, organizovani su izborni štabovi u regionalnim kancelarijama...

Neposedovanje zvaničnog ovlašćenja za posmatranje izbora predstavljalo je ogroman problem, a posao je dodatno otežala policijska akcija tokom koje su iz kancelarija CeSID-a oduzeti kompjuteri. O rezultatima nadgledanja izbornog procesa u veoma otežanim uslovima izveštava dr Zoran Lučić, član Upravnog odbora, u odeljku *Paralelno brojanje glasova*.

Komentar zvaničnih rezultata zaslužuje posebnu pažnju, imajući u vidu kuri-

Predgovor

ozitet da su „zvanični“ rezultati dva puta objavljivani. Dr Lučić ukazuje na niz elementarnih nelogičnosti u prvom setu objavljenih rezultata, kao i na efekte izborne geografije u odeljku *Komentar zvaničnih rezultata*.

Centru za slobodne izbore i demokratiju stigao je veliki broj prijava o povredama pravila kojima se reguliše postupak glasanja. Budući da naši posmatrači nisu bili ovlašćeni da izbore prate unutar biračkih mesta, informacije smo uglavnom dobijali od samih birača, bez mogućnosti da ih proverimo. Ipak, neke nepravilnosti su nesumnjivo utvrđene. O njima je član Upravnog odbora Miloš Todorović sačinio tabelarni prikaz koji objavljujemo u odeljku *Povrede pravila o postupku glasanja*.

Po prvi put, CeSID je posle izbornog dana, zajedno sa Centrom za liberalno-demokratske studije, iskoristio zakonsko pravo posleizborne kontrole izbornog materijala. Kako je ovo zakonsko pravo rezervisano za učesnike u izbornom nadmetanju, ostvarena je saradnja sa jednim učesnikom - Demokratskom opozicijom Srbije. O rezultatima te kontrole izveštava dr Boško Mijatović, direktor CLDS i saradnik CeSID-a, u odeljku *Posleizborna kontrola izbornog materijala*.

Neravnopravna medijska zastupljenost učesnika u izbornom nadmetanju obeležila je sve do sada održane višestranačke izbore u našoj zemlji. Stoga je značajan deo CeSID-ovog izveštaja posvećen rezultatima posmatranja medija u predizbornoj kampanji. O rezultatima posmatranja medija u predizbornom periodu pišu organizatori Media monitoringa i saradnici CeSID-a dr Mirjana Todorović i dr Stjepan Gredelj, u odeljku *Analiza sredstava informisanja u predizbornom periodu*.

Poseban odeljak posvećen je *Izborma za poslanike u Pokrajinskoj skupštini Vojvodine*. Izveštaj sa ovih izbora sačinili su Soraja Soković, dr Slobodanka Markov i Milica Lalić.

Sveukupna aktivnost Centra za slobodne izbore i demokratiju počiva na angažmanu više hiljada volontera koji su bez želje za ličnom promocijom i bez neposredne lične koristi uložili svoje vreme i energiju za dobrobit svih. Ovo je prilika da im se zahvalimo za njihovo zalaganje koje je omogućilo da se sačini ovaj izveštaj.

dr Slobodanka Nedović,
direktor CeSID-a

UVOD

Politički okvir

U obe jugoslovenske republike, Srbiji i Crnoj Gori, održani su 24. septembra 2000. izbori na kojima su građani birali predsednika Republike i poslanike Veća građana i Veća republika Savezne skupštine. Osim toga, istog dana, građani su – samo u Srbiji – birali poslanike Pokrajinske skupštine Vojvodine i odbornike gradskih i opštinskih skupština. U spletu tih izbora najveću važnost imali su, bez sumnje, predsednički izbori na kojima je u borbi sa opozicionim kandidatima „odmerio snagu“ Slobodan Milošević, ne samo najmoćniji političar vladajućeg režima nego i ličnost koja je personifikovala taj režim. Moglo je da se zamisli da Demokratska opozicija Srbije (DOS) pobedi na saveznim, regionalnim i lokalnim izborima, ali ne i da politička situacija u Saveznoj Republici Jugoslaviji i u Srbiji ostane, u suštini, neizmenjena ako Milošević ostane na vlasti. Bilo je pak teško zamislivo zadržavanje političkog statusa quo ako Milošević, kao ključna ličnost režima, pretrpi poraz na predsedničkim izborima. Za samog Miloševića „ulog u igri“ na septembarskim izborima nije samo predsednička fotelja, nego – zbog optužnice Haškog tribunala – i neke više vrednosti (sloboda, stečena imovina, sigurnost porodice i dr.). Možda je politička pažnja domaće i međunarodne javnosti u predizbornom razdoblju zbog toga bila pretežno usmerena na nadmetanje za predsednika SRJ, dok su izbori za savezni parlament, kao i pokrajinski i lokalni izbori, bili u senci predsedničkih.

Do septembarskih izbora 2000. za Veće građana Savezne skupštine došlo je u zakonom predviđenom roku od četiri godine (prethodni izbori za to veće održani su novembra 1996). U pogledu Veća republika situacija je različita, jer su 24. septembra 2000. građani Srbije i Crne Gore, po prvi put, birali neposredno poslanike u to veće, dok su ranije ti poslanici bili birani posredno od strane republičkih parlamenta. Do promene je došlo iznenada, amandmanima na Ustav SRJ (1992) usvojenim 6. jula 2000. u Saveznoj skupštini, zahvaljujući „glasackoj mašini“ partijā koje čine koalicionu Saveznu vladu (Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica, Srpska radikalna stranka, Socijalistička narodna partija CG, Srpska narodna stranka), a uprkos protivljenju vlade i parlamenta Crne Gore i opozicije u Srbiji. Tom promenom grubo je prekršen Ustav SRJ u kojem je propisano da se „...izbor poslanika u Veće republika Savezne skupštine uređuje... zakonom republike člani-

ce" (član 81). Politički posmatrano, neposrednim izborom članova Veća republike to veće je prestalo da bude „gornji dom“ parlamenta koji garantuje ravnopravnost Crne Gore u federaciji i pretvorilo se u „kopiju“ Veća građana. Opisanom promenom manja republika je, u stvari, izgubila uticaj na sastav Veća republika, a time i važan instrument protiv opasnosti da bude preglasana u vitalnim pitanjima od strane Veća republika.

Građani Srbije i Crne Gore su na septembarskim izborima birali, po prvi put neposredno, i predsednika SRJ što je, takođe, rezultat usvajanja ustavnih amandmana 6. jula. Po ranijem ustavnom rešenju (član 97), predsednika Republike birala je Savezna skupština. Za tu funkciju, u julu je u saveznom Ustavu usvojena još jedna važna promena kojom je istom licu omogućeno da na taj položaj bude izabранo dva puta (umesto samo jedanput). Po članu 12 Zakona o izboru i prestanku mandata predsednika Republike, koji je krajem jula 2000. usvojio savezni parlament, za izabranog predsednika se smatra kandidat koji dobije apsolutnu većinu glasova, a ako to ne pođe za rukom nijednom kandidatu, dolazi - posle dve sedmice - do drugog izbornog kruga u kojem sudeluju dvojica najuspešnijih kandidata. U drugom krugu pobeđuje kandidat koji je dobio veći broj glasova od svog konkurenta. Citirani zakon ne zahteva da za validnost izbora predsednika SRJ u prvom krugu uzme učešća određeni procenat građana, na primer 50 odsto, kao što je to slučaj prilikom izbora predsednika Srbije. Dok su uslovi za izbor predsednika SRJ laki - hipotetički uzev, on može biti izabran glasovima samo nekoliko hiljada ili čak stotina birača - postupak razrešenja predsednika je izuzetno težak. Za to je neophodno najpre da Savezni ustavni sud odluči da je predsednik povredio Ustav i da se, potom, za razrešenje izjasne dve trećine poslanička oba veća Savezne skupštine. Osnovne intencije opisanih promena bile su da se ojača moć predsednika SRJ, Slobodana Miloševića i da mu se omogući da ostane na tom položaju i posle 2001. godine. Ustavotvorac nije, međutim, vodio računa o tome da se neposrednim izborom predsednika SRJ bitno naručava ravnopravnost republika, zato što je praktično onemogućen izbor predsednika iz Crne Gore koja ima približno 13,5 puta manje birača od Srbije (bez Kosova i Metohije).

Crna Gora je odbila da prizna julske ustavne amandmane i donela je odluku da ne učestvuje na septembarskim izborima za savezni parlament i za predsednika SRJ, ali se nije odlučila da zabrani održavanje izbora na svojoj teritoriji strahujući, s pravom, da bi to moglo da dovede do izbijanja masovnih sukoba. Izbori na teritoriji Crne Gore su ipak održani u „režiji“ savezne administracije i promiljivošćevske SNP CG. Koliko nam je poznato, to je jedini slučaj u dosadašnjoj istoriji

ji federalizma da jedna od članica dvočlane federacije ne priznaje savezne izbore, a da se ti izbori ipak održavaju na njenoj teritoriji. Vlast u Crnoj Gori odlučila se na „diskretnu predizbornu kampanju“ koja je imala za cilj da podstakne građane da ne sudeluju na septembarskim izborima. Ključna kontroverza na kojoj je insistirala vlast te republike mogla bi se označiti kao „ili Milošević ili Crna Gora“.

Politički život u Srbiji pred septembarske izbore imao je, između ostalog, dve važne karakteristike. Prvo, nastavljen je proces erozije političke podrške partijama vladajuće „crveno-crne koalicije“ (SPS-JUL-SRS) koji je registrovan u empirijskim istraživanjima političkih opredeljenja već u septembru 1999, a, osim toga, došlo je i do poboljšanja odnosa između opozicionih partija, pre svega između izborne koalicije Savez za promene (Demokratska stranka, Građanski savez Srbije, Demohrišćanska stranka i Nova Srbija) i SPO. Prema rezultatima devet empirijskih istraživanja sprovedenih od septembra 1999. do kraja avgusta 2000. na teritoriji Srbije (bez Kosova) od strane različitih institucija – Institut društvenih nauka (3), Nacionalni demokratski institut iz SAD (3), Centar za proučavanje alternativa i Udruženi granski sindikat „Nezavisnost“, Strategic Marketing i Istraživački institut „Medijum“ – partie demokratske opozicije, uzete zajedno, nadmašivale su po svojoj izbornoj snazi vladajuću koaliciju SPS-JUL-SRS u rasponu od 1,5 : 1 do 2 : 1.

Navedeni rezultati empirijskih istraživanja snažno su sugerisali zaključak da je u Srbiji došlo do bitne redistribucije političkog uticaja između vlasti i opozicije u odnosu na prethodne republičke izbore 1997. Na tim izborima „leva koalicija“ (SPS, JUL i Nova demokratija) i SRS dobili su ubedljivu većinsku podršku od 62,3 odsto glasova, dok su SPO i partie manjinskih etničkih grupa i regionalne partie osvojile samo 26,3 odsto glasova. Ostatak glasova od 12,4 odsto pripao je partijama koje nisu uspele da osvoje parlamentarno predstavništvo. Važno je napomenuti da je na republičkim izborima 1997. odbilo da sudeluje, zbog izrazito neravnopravnih uslova, dvanaest partie demokratske opozicije, među kojima i Demokratska stranka i Demokratska stranka Srbije koje su na prethodnim izborima (1993) zajedno zadobile jednu šestinu glasova. Ako tome dodamo da su izbore za Narodnu skupštinu Srbije 1997 (kao i sve prethodne) bojkotovale stranke albanske manjine – koja čini jednu šestinu populacije Srbije – nameće se zaključak da je iz tih izbora proizašao izrazito nereprezentativan republički parlament.

Rezultati nekih od pomenutih empirijskih istraživanja sprovedenih pred septembarske izbore 2000. ukazivali su na još jednu važnu prednost opozicije nad partijama vladajuće koalicije koja se sastojala u tome što je „politička distanca“ između birača opozicionih partie bila manja nego između birača SPS i JUL-a, sa

jedne strane, i SRS, sa druge strane. U stvari, glasači SPS i JUL-a pokazivali su manju spremnost da glasaju za kandidate SRS i obrnuto, nego što je to slučaj sa glasačima najvažnijih opozicionih organizacija. To je upućivalo na zaključak da je mogućnost uspešnih izbornih koalicija veća između opozicionih, nego između vladajućih partija. Na poboljšanje odnosa između partija demokratske opozicije i na porast podrške građana tim partijama, vladajući režim u Srbiji je odgovorio intenziviranjem represije: hapšenjima članova i lidera opozicionih partija i aktivista nevladinih organizacija, naročito studentskog pokreta Otpor, sudskim procesima protiv advokata koji brane pripadnike opozicije i otpuštanjem ili penzionisanjem „nepodobnih“ sudsija. U razdoblju od godinu dana (septembar 1999 - septembar 2000) privođeno je u policiju oko 2.000 članova Otpora, a 4. septembra 2000. policija je, bez sudskog naloga, upala u centralu tog pokreta i zaplenila svu opremu. Nekoliko dana kasnije, 8. septembra, na isti način su „ispraznjene“ prostorije CeSID-a u Beogradu i potom i devet regionalnih kancelarija.

Atmosferi straha i nesigurnosti u Srbiji u predizbornom razdoblju, doprinosili su nerasvetljeni atentati ili pokušaji atentata na ličnosti iz javnog života (npr. dva pokušaja atentata na lidera SPO, Vuka Draškovića), kao i otmica bivšeg predsednika Srbije, Ivana Stambolića, do koje je došlo 26. avgusta 2000, a koja je ostala nerasvetljena. Sumnju javnosti da ta otmica ima političku pozadinu podgrejavale su informacije da je Stambolić imao namjeru da u kampanji za predsedničke izbore pomogne Miloševićeve oponente. Žrtve režimske represije bili su i nezavisni mediji. Od stupanja na snagu nedemokratskog Zakona o javnom informisanju Republike Srbije, 2. oktobra 1998, pa do kraja februara 2000, nezavisni mediji su - prema podacima Nezavisnog udruženja novinara Srbije - kažnjeni 47 puta sa ukupno 24.424.000 dinara, ili nešto više od četiri miliona DM (po zvaničnom kursu). Od početka marta 2000. do održavanja septembarskih izbora povećan je broj drakonskih novčanih kazni protiv nezavisnih medija, što je dovelo do gašenja više nezavisnih glasila (štampanih i elektronskih). Na taj način vladajuća „crveno-crna“ koalicija (SPS, JUL, SRS) još je potpunije zagospodarila medijskim prostorom Srbije i tako bitno ograničila slobodu opozicionog delovanja. Stoga nije preterana tvrdnja da se pred septembarske izbore Srbija nalazila na ivici neobjavljenog vanrednog stanja.

S obzirom na izrazitu inferiornost opozicije u institucionalnoj i medijskoj sferi, opozicija u Srbiji našla se posle raspisivanja septembarskih izbora pred sledećom dilemom: bojkotovati izbore i bez borbe izgubiti uporišta u lokalnim sredinama osvojena 1996. i time, zapravo, pristati na potpunu marginalizaciju ili pak sudelovati na izborima pod neravnopravnim uslovima, čime se ne samo rizikuje izborni

poraz nego se daje i legitimitet takvim izborima. Posle izvesnog kolebanja, osamnaest partija demokratske opozicije udruženih u Demokratsku opoziciju Srbije (DOS) odlučile su, ipak, da uzmu učešće na septembarskim izborima. SPO je najavljivao da će zbog neravnopravnih uslova bojkotovati izbore, ali je, početkom avgusta, promenio stav i odlučio da sudeluje na izborima samostalno, onemogućujući na taj način jedinstven nastup demokatske opozicije na izborima.

Ali, ni odnosi unutar vladajuće „crveno-crne“ koalicije, pred septembarske izbore, nisu bili harmonični, nego su u tim odnosima dominirali napetosti i sukobi. To dobro ilustruju podaci da je, u predizbornom razdoblju, u zvaničnim medijima apsolutnu nadmoć ostvarivao isključivo „crveni“ deo vladajuće koalicije (SPS, JUL), dok je „crni“ deo (SRS) bio marginalizovan. O tome dokumentovano svedoči odeljak o posmatranju medija.

Radikali se, međutim, nisu pomirili sa svojim inferiornim položajem u zvaničnim medijima, nego su njihovi predstavnici - Tomislav Nikolić, potpredsednik SRS (i istovremeno jedan od kandidata na predsedničkim izborima) i generalni sekretar SRS, Aleksandar Vučić - početkom septembra podneli ostavke na članstvo u Upravnom odboru RTV Srbije. U obrazloženju ostavki navedeno je: „RTS iako državna informativna kuća, već mesecima, a posebno od početka izborne kampanje, predstavlja dnevni informativni bilten SPS i JUL-a“, dok su „...nestali svi pokušaji formalnog predstavljanja ideja i kandidata SRS“ (Blic, 4. septembar 2000). Paradoksalno je svakako to što je Aleksandar Vučić, jedan od podnositaca ostavke u kojoj je oštro osuđena pristrasnost državnog radija i televizije, bio istovremeno Ministar za informacije u republičkoj vlasti! Zategnuti politički odnosi dveju strana u vladajućoj koaliciji manifestovali su se na još neke načine. Lider SRS, Vojislav Šešelj je, početkom jula 2000, u Nedeljnju Telegrafu oštro kritikovao načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije Nebojušu Pavkovića zbog „ideologizacije armije“ i osudio kontrolu funkcionera SPS i JUL nad velikim državnim preduzećima. Kao znak nezadovoljstva SRS prema „levim partnerima“ treba interpretirati i isticanje od strane SRS vlastitog kandidata na septembarskim predsedničkim izborima, Tomislava Nikolića, za kojeg je bilo izvesno da nema šanse da pobedi, ali da može da privuče deo birača koji bi glasali za Miloševića. Sukob između SPS-JUL i SRS prvenstveno je bio rezultat nezadovoljstva SRS - koja ima u republičkom parlamentu samo tri poslanika manje od SPS (82 prema 85) - zbog toga što su ih „crveni partneri“ uporno držali u „predsoblju vlasti“, a znatno manje je posledica programskih razlika.

SPS i JUL, kao i njihov predsednički kandidat Slobodan Milošević, izašli su na septembarske izbore sa političkom platformom koja je skoro identična sa platformom SRS i njenog predsedničkog kandidata, Tomislava Nikolića. U obe platforme dominirala je ideja

o opasnosti od „novog svetskog poretka”, kojeg personifikuju SAD, koja se nadvila nad Srbijom i SRJ, i o neophodnosti da se u borbi za opstanak eliminise demokratska opozicija koja se u režimskim medijima predstavlja kao „produžena ruka” spoljnih neprijatelja.

Ni Crna Gora nije bila pošteđena izbornih tenzija – doduše manje oštih nego u Srbiji – između vladajuće koalicije „Da živimo bolje“ (Demokratska partija socijalista, Narodna stranka CG, Socijaldemokratska partija i Demokratski savez CG) i njenog glavnog političkog protivnika promiloševićevske Socijalističke narodne partije CG. Kao što smo prethodno pomenuli, vladajuća koalicija je pozivala građane da bojkotuju izbore i da tako pokažu da se ne slažu sa poništavanjem ravnopravnosti Crne Gore u federaciji do koje je došlo ustavnim amandmanima 6. jula, dok je SNP CG apelovala na građane da što masovnije izađu na biračišta i da tako manifestuju privrženost opstanku SRJ koji je, navodno, ugrožen od stane koalicije „Da živimo bolje“.

Vladajući režim u Srbiji i Savezna vlada – koja je delovala kao puka ispostava tog režima – shvatili su septembarske izbore, prvenstveno izbore za predsednika Republike, kao presudno važan politički događaj i preduzeli su sve što je u njihovoj moći da obezbede pobedu. To dobro ilustruje podatak da je 3. septembra predat predlog Miloševićeve kandidature podržan potpisima 1.593.825 građana Srbije i Crne Gore, iako Zakon o izboru i opozivu predsednika SRJ (2000) traži da kandidatura bude podržana od strane „najmanje 25.000 potpisa“ (član 3). Od oficijelno navedenog broja potpisa za Miloševićevu kandidaturu, u Crnoj Gori je prikupljeno 181.629 glasova u šta je zaista teško poverovati, jer je to za 32 odsto više od broja glasova koje je SNP CG osvojila na republičkim izborima 1998. godine (123.957). Nevericu izaziva i podatak da je u Srbiji prikupljeno 1.412.196 potpisa, jer je kandidat SPS, Zoran Lilić, u prvom krugu predsedničkih izbora 21. septembra 1997. osvojio (kao prvolasirani) 1.474.924 glasa. Sumnju da s tim potpisima nije sve u redu povećalo je odbijanje (8. septembra) Savezne izborne komisije da omogući ovlašćenim posmatračima DOS-a da prekontrolišu listu sa potpisima za Miloševića!

Može se, naravno, raspravljati da li je tako veliki broj glasova u prilog Miloševićeve kandidature rezultat „kolektivnog potpisivanja“ od strane radnika u velikim državnim preduzećima, a u prisustvu direktora – o čemu su izveštavali nezavisni mediji – revnosti članova SPS, JUL-a i SNP CG u ispunjavanju partijske obaveze da „obezbede“ najmanje po pet potpisa ili prepisivanja imena iz telefonskih imenika i drugih registara, ali je izvesno da do toga nije došlo slučajno. Pre bi se moglo zaključiti da je ekstremno veliki broj potpisa (63,7 puta više nego što je potrebno) upućivao na nameru da se krivotvore izborni rezultati. Jer sasvim je razumljivo da kandidat iza kojeg stoji tako veliki broj potpisa u preliminarnoj fazi, nadmoćno pobedi na samim izborima.

NORMATIVNI OKVIR IZBORA

Nepune tri nedelje posle promene Ustava SRJ (6. jula 2000), Savezna skupština je donela nove izborne zakone (24. jula 2000), da bi tri dana po donošenju ovih zakona (27. jula 2000) predsednik Republike doneo Odluku o raspisivanju izbora¹. Samo je nastavljena dotadašnja praksa da se izborno zakonodavstvo i uslovi izbora menjaju neposredno uoči izbora.

Pravni propisi koji uređuju izbore održane septembra 2000. obuhvataju:

1. Dva nova zakona: Zakon o izboru i prestanku mandata predsednika Republike (uređuje neposredan izbor Predsednika SRJ od strane građana umesto dotadašnjeg izbora od strane oba veća Savezne skupštine) i Zakon o izboru saveznih poslanika u Veće republike Savezne skupštine (uređuje neposredan izbor poslanika u federalni dom, umesto dotadašnjeg izbora poslanika koji se odvijao u skupštinama federalnih jedinica i koji je bio uređen zakonima federalnih jedinica).

2. Dva izborna zakona koja su izmenjena ili dopunjena: Zakon o izbornim jedinicama za izbor saveznih poslanika u Veće građana Savezne skupštine (izborne jedinice sa Kosova pripojene su izbornim jedinicama u Srbiji) i Zakon o izboru saveznih poslanika u Veće građana Savezne skupštine (izmene se odnose na: organe za sprovođenje izbora, glasanje birača izvan biračkog mesta na kome su upisani u birački spisak i dr.).

3. Izbori za lokalne organe odvijaju se na osnovu: Zakona o lokalnoj samoupravi koji je donet 11. XI 1999 (dosadašnji dvokružni većinski sistem zamenjen je jednokružnim većinskim sistemom) i od tada nije menjan. Izborne jedinice za izbor odbornika u lokalne zajednice uređuju svojim odlukama skupštine opština. Broj izbornih jedinica zavisi od broja odbornika koji se biraju u lokalne zajednice, a koji se utvrđuje statutom opštine.

4. Izbori za Skupštinu Autonomne Pokrajine Vojvodine odvijaju se na osnovu dva izborna propisa koja donosi Skupština Autonomne Pokrajine Vojvodine u formi odluke: Odluka o izboru poslanika u Skupštinu AP Vojvodine (doneta 1992, a izmenjena 1996) i Odluka o izbornim jedinicama za izbor poslanika u Skupštinu AP Vojvodine. Ovi propisi nisu menjani pred održavanje izbora.

¹ „Službeni list SRJ“, br. 34 od 27. jula 2000.

5. Izbole uređuju i prateća izborna pravila (podzakonski akti) koje donosi Savezna izborna komisija (za predsedničke i savezne parlamentarne izbole), Pokrajinska izborna komisija (za izbole Skupštine AP Vojvodine) i gradske, odnosno opštinske izborne komisije (za izbole odbornika u skupštine gradova i opština). Izbole uređuje još oko 20 podzakonskih propisa. Mnoga veoma značajna pitanja uređena su upravo ovim propisima (vođenje biračkih spiskova; sadržaj, oblik i način overavanja izvoda iz biračkog spiska; sastav biračkog odbora, biračko mesto, način isticanja liste kandidata; način glasanja birača van biračkog mesta, npr. vojnici, lica u pritvoru ili na izdržavanju kazne zatvora i sl; posmatrači izbora; primopredaja i čuvanje izbornog materijala i dr.).

Kao primer navodimo nekoliko odluka Savezne izborne komisije, kojima je ova komisija izvan svojih ovlašćenja, odstupajući od ustavnih i zakonskih rešenja, uređila neka važna pitanja u postupku izbora.

Svojim zaključkom Savezna izborna komisija je, neposredno pred održavanje izbora, odlučila da se za sve izbole koji se sprovode na jednom biračkom mestu (dakle, četiri ili čak pet izbora) biračkim odborima dostavlja samo jedan birački spisak.

Savezna izborna komisija je, takođe u formi zaključka, gradskim i opštinskim izbornim komisijama oduzela deo zakonskih ovlašćenja da odlučuju o prigovorima na rad izbornih organa za izbor lokalnih organa vlasti.

6. U izborima se primenjuje i niz pravila sporednog zakonodavstva koje obuhvata više zakona što uređuju pitanja od velike važnosti za izbole, npr. javno informisanje, obrazovanje političkih stranaka, sticanje i gubitak državljanstva i dr.

7. U izborima, posebno izbornom postupku i zaštiti izbornog prava shodno se primenjuju zakoni koji uređuju neke druge oblasti prava. To su u prvom redu Zakon o opštem upravnom postupku i Zakon o upravnom sporu. Procesna pravila ovih zakona shodno se primenjuju na izborni postupak. Institut shodne primene drugih zakona unosi arbitarnost u domen izbornog procesnog prava, jer zahteva interpretaciju pravila i njihovo prilagođavanje.

Veliki broj pravnih propisa o izborima otežava njihovu primenu. Učesnici izbornog procesa prinuđeni su da se snalaze u laverintu različitih, često kontradiktornih, pravnih pravila.

U našem izveštaju biće analizirani samo zakoni koji uređuju izbor poslanika u Veće građana Savezne skupštine i izbor predsednika SRJ, budući da su CeSID-ovi posmatrači pratili samo ove izbole².

² O opštim nedostacima izbornog zakonodavstva šire Oko izbora, Oko izbora 2, CeSID, Beograd, 1997.

PARLAMENTARNI IZBORI – VEĆE GRAĐANA

ZAKON O IZBORU SAVEZNIH POSLANIKA U VEĆE GRAĐANA SAVEZNE SKUPŠTINE

(„Službeni list SRJ“, br. 57/1993. i 32/2000)

Pravna analiza Zakona obuhvatiće izmene izvršene jula 2000. kao i ona rešenja koja nisu menjana uprkos tome što je praksa dosadašnjih izbora već pokazala njihovu manjkavost. Analiza će obuhvatiti samo najznačajnije probleme čiji okvir postavljaju normativna rešenja.

EVIDENCIJA BIRAČA – BIRAČKI SPISKOV³ (čl. 13-20)

Savezni zakon uređuje samo opšta načela vođenja biračkih spiskova, dok zakoni federalnih jedinica u potpunosti uređuju ovu materiju⁴. Pitanje koje se u vezi sa ovim postavlja jeste primena Zakona o biračkim spiskovima koji u Republici Crnoj Gori uređuje vođenje evidencije o biračima, budući da organi državne vlasti u ovoj republici nisu uključeni u organizovanje izbora na teritoriji Republike Crne Gore. Postavlja se pitanje na koji organ i na osnovu kojih evidencija je u ovoj federalnoj jedinici sastavio biračke spiskove.

Birački spisak je javna isprava (član 13 stav 2). To podrazumeva da svako ima pravo na uvid u birački spisak. Birački spisak je jedinstven (član 13 stav 3). Uprkos tome ne postoji mogućnost opšteg uvida u celinu biračkog spiska. Zakon dopušta samo parcijalan uvid u delove biračkog spiska:

- građanima kao pojedincima (član 16 stav 1);
- biračkom odboru kome se dostavlja izvod iz biračkog spiska za dan glasanja (član 64 stav 1);
- predstavnicima podnositelaca izbornih lista koji imaju pravo uvida u izvode iz biračkog spiska (član 66).

³ Identične odredbe o biračkim spiskovima sadrži i Zakon o izboru saveznih poslanika u Veće savezne skupštine (članovi 13 do 21). Zakon o izboru i prestanku mandata predsednika Republike predviđa shodnu primenu ovih odredaba i kod predsedničkih izbora (član 22). Zakon o lokalnoj samoupravi utvrđuje da se na biračke spiskove shodno primenjuju odredbe Zakona o izboru narodnih poslanika u Narodnu skupštinu Republike Srbije.

⁴ U Srbiji to uređuje Zakon o izboru narodnih poslanika u Narodnu skupštinu Republike Srbije kao i Uputstvo o načinu ažuriranja biračkih spiskova, a u Crnoj Gori poseban Zakon o biračkim spiskovima.

Tehnika vođenja biračkih spiskova (vode se u opštinama; po pravilu na osnovu evidencija organa koji vode evidenciju o mestu prebivališta građana; vode se u obliku knjiga, datoteka, na magnetnoj kartici ili magnetnom disku) ne omogućuje lak pristup ovim podacima, njihovo pretraživanje, upoređivanje i sl. Ne postoje ni zakonske ni tehničke mogućnosti da se stekne uvid u celinu biračkog spiska. Moguće je da isti birač bude upisan nekoliko puta u birački spisak u različitim mesima, a da se to ne može pouzdano utvrditi. Na izborima je otuda moguće višestruko glasanje.

Birački spisak se vodi po službenoj dužnosti (član 13 stav 2). To prepostavlja nadzor nad njihovim vođenjem i instancionu kontrolu od strane višeg organa. Zakon ustanavljava nadležnost Savezne izborne komisije da vrši opšti nadzor nad vođenjem biračkih spiskova (član 19). Zakonom i pratećim podzakonskim aktima nisu operacionalizovana pravila niti je utvrđena metodologija ostvarivanja ove nadležnosti. Norma ostaje mrtvo slovo na papiru, jer nema instrumenata za njenu primenu. Odsustvo kontrole ima i druge posledice. Npr. nije jasno ko odgovara za neažurnost, neurednost ili neispravno vođenje biračkog spiska. Zakon nije propisao sankciju za nesavesno i neažurno vođenje biračkih spiskova, pa građanin koji nije upisan u birački spisak (ili je iz njega izbrisан) zbog nesavesnog rada organa koji vode biračke spiskove nema mogućnosti da zaštitи svoje biračko pravo. Zakon sankcioniše samo umišljaj (član 110 stav 1 tačka 1). Krivičnim delom smatra samo slučajeve kada postoji namera da se biraču onemogući glasanje protivzakonitim upisom ili brisanjem iz biračkog spiska.

O neažurnosti i nepouzdanosti podataka u biračkim spiskovima govore neki podaci.

Npr. na predsedničkim i republičkim parlamentarnim izborima održanim 1992. kao i na referendumu o državnim simbolima, koji su održani istovremeno (istoga dana) u službenim izveštajima Republičke izborne komisije Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 37/1992) navedena su tri različita podatka o ukupnom broju birača u Republici Srbiji. U biračke spiskove za predsedničke izbore bilo je upisano 6.848.247 birača, u biračke spiskove za parlamentarne izbore bilo je upisano 6.946.140 birača, a u biračke spiskove za referendum 6.930.574 birača. Izborna komisija (Republička izborna komisija) je, dakle, donela rešenje o zaključivanju sva tri biračka spiska u kome je konstatovala tri različita broja birača.

Podaci o broju birača na Kosovu na izborima 1992, pokazuju da je na izborima koji su održani istovremeno (republički, savezni, predsednički) ukupan broj birača različit za svaki od ovih izbora (713.222 na republičkim parlamentarnim izborima,

698.039 na saveznim izborima i 886.830 na predsedničkim izborima). Razlika minimuma i maksimuma je čak 188.791 birač.

Još drastičniji primer pokazuje kretanje biračkog tela po izbornim ciklusima. Zvanični podaci u izveštajima izborne komisije koji se objavljaju u službenim glasilima pokazuju da je biračko telo u Republici Srbiji 1992. brojalo 6.777.102, a 1997. godine 7.210.386 birača. Za pet godina broj birača u Srbiji povećao se za 433.284. U istom periodu broj birača na Kosovu povećao se sa 713.222 koliko birača je bilo upisano u biračke spiskove 1992., na 921.808 na predsedničkim izborima 1997. Na Kosovu broj birača porastao je za 208.586 birača, što je više od polovine ukupnog porasta broja birača u Republici Srbiji. Ovako velike promene teško je objasniti samo demografskim činocima.

Prema objavljenim podacima SIK za izbore septembra 2000. evidentirano je ukupno 7.861.327 birača, od kojih u Srbiji 7.417.197, a u Crnoj Gori 444.130. Od poslednjih predsedničkih izbora u Srbiji, održanih 1997., dakle, za nepune tri godine, biračko telo u Srbiji uvećalo se za 190.250 birača. Od toga, broj birača u izbornim jedinicama sa Kosova (sada su to izborne jedinice Prokuplje i Vranje) povećan je za oko 30.000 birača.

Konačno, u toku izbora održanih 24. IX 2000. Savezna izborna komisija saopštila je, i javno objavila, u zakonom propisanom roku, da je, po zaključivanju biračkog spiska, ukupan broj birača upisanih u birački spisak 7.861.327 birača, od toga u Srbiji 7.417.197, a u Crnoj Gori 444.130 birača. U saopštenju informativne službe Savezne skupštine o odluci Savezne izborne komisije o konačnim rezultatima predsedničkih izbora 28. IX (u jutarnjim časovima), Savezna izborna komisija iznela je podatak da je ukupan broj birača upisanih u biračke spiskove 7.249.831, što je za 601.496 birača manje od ukupnog broja birača upisanih u birački spisak koji je objavljen po zaključivanju biračkog spiska.

Mnoga pitanja u vezi sa biračkim spiskovima Savezna izborna komisija uređuje podzakonskim aktima. Često su to zaključci, stavovi, odluke, i sl., koje se donose samo nekoliko dana pre održavanja izbora, a kojima se uređuju izuzetno važna pitanja.

Na primer, stav Savezne izborne komisije, koji je svojom odlukom potvrdio i Savezni ustavni sud, da se za svako biračko mesto sastavlja samo po jedan izvod iz biračkog spiska, uprkos tome što se na biračkom mestu odvija glasanje za čak pet različitih izbora (opštinski, gradski odnosno pokrajinski, predsednički i savezni za oba doma Savezne skupštine), može izazvati velike probleme u praktičnom odvijanju izbora. Već sada mogu se uočiti dva.

Prvo, birački materijal (čiji deo je i izvod iz biračkog spiska) za lokalne, gradske i pokrajinske izbore dostavlja se po završetku glasanja opštinskim, gradskim odnosno Pokrajinskoj izbornoj komisiji koja sumira rezultate izbora za opštinske i gradske skupštine kao i za Skupštinu Autonomne Pokrajine Vojvodine. Izborni materijal za savezne parlamentarne i predsedničke izbore dostavlja se izbornoj komisiji izborne jedinice. Postavlja se pitanje, kome će od izbornih komisija biti dostavljen jedini izvod iz biračkog spiska koji je dostavljen za biračka mesta. U svakom slučaju sve izborne komisije, koje su dužne da utvrde rezultate glasanja, neće raspolagati evidencijom o biračima koji su izašli na izbore.

Dруго, ako birač ne želi da glasa na nekim od izbora, on to u ovom slučaju neće moći učiniti, jer će mu prilikom zaokruživanja njegovog imena u biračkom spisku, članovi biračkog odbora predati glasačke lističe za svaki od izbora, iako on možda ne želi da izađe na sve, već samo na neke izbore. Time je povređeno pravo birača na slobodu izbora, koja uključuje i njegovu slobodu da na izbore ne izađe.

RASPISIVANJE IZBORA⁵ (čl. 20-24)

Novina u zakonu su dve odredbe. Prva skraćuje rok za izbornu kampanju sa ranijih najmanje 60 na 45 dana (član 21). Druga utvrđuje rok za verifikaciju mandata izabralih poslanika (član 22 stav 3). Do sada nije bio utvrđen ovaj rok, što je ostavljalo mogućnost da se verifikacija mandata i konstitusanje skupštine odlaže do u nedogled.

ORGANI ZA SPROVOĐENJE IZBORA (čl. 24-37)

Izvršene su promene sastava izbornih komisija. Stalni sastav Savezne, izborne komisije i izbornih komisija u izbornim jedinicama, koji čine predstavnici vlasti, sa dosadašnjih osam povećan je na 10 (predsednik, sekretar, sedam članova i predstavnik Zavoda za statistiku), dok je broj članova proširenog sastava izborne komisije ograničen na najviše do osam članova. Pri tom su propisana još dva dodatna uslova koje predлагаči kandidata i kandidatskih lista moraju ispuniti da bi stekli pravo da odrede svoje predstavnike u izbornu komisiju: da su predložili kandidate za poslanike u najmanje dve trećine izbornih jedinica, kao i da njihove kandidatske liste svojim potpisima podrži veći broj birača. Dakle, svi predлагаči kandidatskih lista koji ispune zakonski uslov i istaknu kandidatske liste u potrebnom

⁵ Članovi 22 i 23 stav 3 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republike Savezne skupštine identično uređuju ovo pitanje.

broju izbornih jedinica neće steći automatski pravo da predlože svoje članove u prošireni sastav izborne komisije. Prednost će u tome imati oni predлагаči čije je kandidatske liste svojim potpisima podržao veći broj birača. Ranije zakonsko rešenje nije ograničavalo ukupan broj članova proširenog sastava izborne komisije. Svaki predлагаč koji istakne svoje kandidatske liste u dve trećine izbornih jedinica imao je pravo da odredi svoje predstavnike u izbornu komisiju. Većinu u izbornim komisijama čine članovi iz stalnog sastava čime se zakonom obezbeđuje da na odluke ovih organa presudno utiču članovi imenovani od strane države, a da predstavnici predlagaju, iako ravnopravni učesnici u donošenju odluka u izbornim komisijama, nemaju izgleda da utiču na odluke. Treba dodati da izborne komisije odlučuju većinom glasova svojih članova.

Izmenama zakona nisu izvršene bitne izmene u pogledu nadležnosti, sastava i načina rada biračkih odbora. Podzakonskim aktima Savezne izborne komisije utvrđeno je da birački odbori broje pet članova koje imenuje izborna komisija. Odlukama donetim samo nekoliko dana pre održavanja izbora ograničen je i broj članova biračkih odbora koje određuju predlagajući kandidatskih lista i kandidata, tako da i u biračkim odborima dominira stalni sastav.

Zadržano je zakonsko rešenje da je rad organa za sprovođenje izbora javan (čl. 28), ali je Uputstvima Savezne izborne komisije uređeno samo pravo stranih posmatrača. Isto pravo uskraćeno je domaćim posmatračima, odnosno stručnim, nevladinim organizacijama koje su specijalizovane za analizu i praćenje izbora, pozivom na to da Savezna izborna komisija nije uredila način na koji domaći posmatrači prate rad organa za sprovođenje izbora, tok glasanja i utvrđivanje rezultata glasanja. Time se domaći državljanji, o čijem se izbornom pravu radi, izrazito diskriminišu.

IZBORNA LISTA⁶ (čl. 38-49)

Bitnijih izmena u odnosu na ranija rešenja nema. I dalje nema preciznih pravila o prikupljanju potpisa za predlaganje kandidata za izborne liste, iako je broj potpisa odlučujući, što je zakonski kriterijum za članstvo predstavnika podnosioca izborne lista u izbornoj komisiji. Zakon ne zabranjuje prikupljanje potpisa građana na radnim mestima, kao i svaki vid prisiljavanja građana da svojim potpisima podrže neku od izbornih lista (u praksi ima takvih pritisaka). Nema pravila o odgov-

⁶ Isto rešenje sadrži Zakon o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine, članovi 42 do 53.

ornosti lica koje u ime političke stranke prikuplja potpise za verodostojnost podataka u spisku za potpise. Zakonodavac ne traži da lice koje prikuplja potpise za kandidaturu ima obavezu da na vidnom mestu nosi identifikacionu karticu iz koje se vidi njegovo ovlašćenje za prikupljanje potpisa.

Jedina značajnija izmena odnosi se na utvrđivanje prava podnositelja izborne liste da, u roku od 48 časova od dana objavljivanja zbirne izborne liste, izvrši uvid u sve podnete liste i prateću dokumentaciju (član 49 stav 4).

PREDSTAVLJANJE PODNOSILACA IZBORNIH LISTA I KANDIDATA SA IZBORNIH LISTA⁷ (čl. 50-54)

Novim zakonom nisu vraćene izmene ranijih rešenja, čiji su osnovni nedostaci u sledećem:

Nije zabranjeno korišćenje imovine (novac, tehnika i sl.) državnih organa, javnih preduzeća i ustanova za predstavljanje izbornih aktivnosti. Zabranjuje se korišćenje sredstava od stranih pravnih i fizičkih lica u ove svrhe (čl. 50). Plaćeno političko predstavljanje u elektronskim i drugim medijima koji se finansiraju iz javnih prihoda (državni mediji) nije zabranjeno. Ne postoji obaveza državnih informativnih medija da u informativnim emisijama blagovremeno, tačno i nepristrasno tretiraju sve učesnike u izbornom postupku i da njihove aktivnosti od podjednakog značaja predstave javnosti na jednak način. Izostanak zakonske obaveze ove vrste utoliko je veći što u praksi vlada potpuni monopol vladajuće partije. I nadalje izostaje zakonsko uređivanje ponašanja komercijalnih elektronskih medija u izbornoj kampanji.

SPROVOĐENJE IZBORA⁸ (čl. 55-82)

Izmene izvršene u ovom delu zakona odnose na nekoliko pitanja.

Zabranjuje se korišćenje pejdžera, mobilnih telefona i drugih sredstava komunikacije i veza na biračkom mestu (član 58 stav 5). Povreda ovog pravila sankcioniše se raspuštanjem biračkog odbora i ponavljanjem glasanja na tom biračkom mestu (član 58 stav 7).

Precizira se glasanje birača koji su se zatekli pred biračkim mestom prilikom zatvaranja biračkog mesta (član 59 stav 2). Birački odbor utvrđuje njihov identitet (prikuplja njihove isprave kojima dokazuju identitet) u momentu zatvaranja

⁷ Isto rešenje sadrži Zakon o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine, članovi 54-58.

⁸ Članovi 59-87 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine identično uređuju ovo pitanje

biračkog mesta (20 časova) i samo birači koji su u trenutku zatvaranja biračkog mesta bili ispred biračkog mesta mogu da glasaju. Oni koji pristignu naknadno, neće moći da glasaju.

Propisano je da se glasački listići štampaju na jednom mestu, na hartiji zaštićenoj vodenim žigom (član 63 stav 4), što do sada nije bio slučaj. Podnosioci izbornih lista imaju pravo da prisustvuju štampanju, brojanju i pakovanju glasačkih listića (član 63 stav 5). Saveznoj izbornoj komisiji dostavlja se ime lica koje će prisustvovati ovim radnjama. Do sada nisu postojala pravila koja garantuju predlagičima kandidatskih lista da prisustvuju ovim izbornim radnjama.

Zadržano je dosadašnje zakonsko rešenje da se mogu štampati rezervni glasački listići (član 63 stav 3)⁹ čiji broj utvrđuje izborna komisija, uprkos eksplicitnom i kogentnom osnovnom zakonskom pravilu da „broj glasačkih listića mora biti jednak broju birača upisanih u birački spisak“ (član 63 stav 2)¹⁰. Pratećim propisima (uputstvo Savezne izborne komisije) utvrđeno je da broj rezervnih glasačkih listića iznosi 2%.

Na približno 7.200.000 birača u Srbiji to iznosi oko 140.000 rezervnih glasačkih listića. Ako broj glasačkih listića mora odgovarati broju birača upisanih u birački spisak, štampanje rezervnih glasačkih listića nema nikakvo opravданje. S razlogom se može posumnjati da oni čine „rezervoar“ glasačkih listića za višestruko glasanje¹¹. Glasački listići ne sadrže serijski broj, pa je veoma teško kontrolisati ukupan broj štampanih glasačkih listića.

Precizira se da birač koji glasa izvan biračkog mesta (bolesna, stara lica i sl.) glasa pred dva člana biračkog odbora (član 75). Oni su dužni da koverat sa glasačkim listićem zapećate pred biračem nakon što je birač glasao (član 75 stav 3). Zakon ne precizira čime se pečati koverat sa glasačkim listićem, a praksa pokazuje da posebni pečati za biračka mesta ne postoje.

Najznačajnija dopuna Zakona odnosi se na mogućnost glasanja izvan biračkog mesta na kome je birač upisan u birački spisak (član 77a)¹². Ova novina omogućava biračima koji iz opravdanih razloga ne mogu da glasaju na biračkom mestu na kome su upisani u izvod iz biračkog spiska, da glasaju u mestu i pred biračkim

⁹ Član 67 stav 3 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine sadrži identično rešenje.

¹⁰ Član 67 stav 2 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine sadrži identično rešenje.

¹¹ O mogućnostima višestrukog glasanja više kod biračkih spiskova.

¹² Član 83 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine sadrži identično rešenje.

odborom koji će odrediti Savezna izborna komisija. Pored toga, birači koji ne mogu da glasaju pred biračkim odborom u mestu u kome su upisani u izvod iz biračkog spiska imaju pravo da glasaju pred biračkim odborom koji će odrediti Savezna izborna komisija.

Najviše kritika upućeno je zakonskim rešenjima koja omogućavaju višestruko glasanje, onemogućavaju kontrolu postupka glasanja i otvorenim ostavljaju brojna pitanja:

- Da li se ova zakonska norma odnosi na sve birače, birače sa Kosova ili samo na one birače sa Kosova koji imaju status privremeno raseljenih lica?

- Ako se norma odnosi na birače sa Kosova, nije jasno da li ova kategorija birača obuhvata sve birače sa područja Kosova ili samo privremeno raseljena lica koja žive izvan Kosova?

- Na osnovu kojih evidencija i izvora se utvrđuje koji birači glasaju na posebnim biračkim mestima?

- Ko sastavlja biračke spiskove za ove birače?

- Na kojim biračkim mestima glasaju ovi birači?

- Gde se obrazuju biračka mesta na kojima glasaju ovi birači?

- Da li će se i kako tehnički organizovati dolazak birača na biračka mesta?

- Ko i na osnovu kojih isprava, dokaza i sl. utvrđuje da je birač opravданo sprečen da glasa na biračkom mestu na kome je upisan u izvod iz biračkog spiska i šta se smatra „opravdanim razlogom“?

- Pred kojim biračkim odborima glasaju ova lica i da li su članovi tih biračkih odbora sa prebivalištem u izbornoj jedinici u kojoj se glasanje obavlja ili sa prebivalištem u izbornim jedinicama Prokuplje i Vranje kojima su pripojene izborne jedinice sa Kosova?

- Od koga članovi ovih biračkih odbora primaju izborni materijal i kojоj izbornoj komisiji ga dostavljaju (da li u mestima u kojima se obavlja glasanje na konkretnom biračkom mestu ili u izbornim jedinicama Prokuplje i Vranje)?

Prateći izborni propisi, doneti do kraja avgusta, nisu dali odgovore na ova pitanja. Samo nekoliko dana pre izbora SIK je odredio biračka mesta na kojima će glasati ova lica.

Na važnost ovog pitanja upućuje podatak da broj birača koji bi mogli glasati izvan biračkog mesta nije zanemarljiv (približno 200.000 ako obuhvata samo privremeno raseljena lica, odnosno oko milion, ako obuhvata sve birače sa Kosova).

Glasanje birača u vojnim ustanovama, ustanovama pritvora ili ustanovama za

avanje kazne zatvora (članovi 76 i 80)¹³, nije pretrpelo izmene uprkos tome što praksi izazivalo kontroverze. Promenom izbornih pravila o raspodeli mandata (okružni većinski sistem) za izbor organa lokalnih zajednica, i dvokružni sistemi za izbor predsednika Republike, čini glasanje ovih birača posebno iljivim.

z Zakona i pratećih propisa nije jasno koji organ organizuje glasanje birača u njim ustanovama. Zakon koristi naziv „organ nadležan za sprovođenje izbora“ (član 76)¹⁴, ali ne precizira koji je to organ. Kada navodi organe za sprovođenje izbora (poglavlje VI), Zakon pominje izborne komisije i biračke odbore. Ne bi, dakle, u njim ustanovama mogli biti obrazovani nekakvi posebni organi za sprovođenje izbora, ili bi oni morali biti utvrđeni u zakonu. Zakon ovlašćuje Saveznu izbornu komisiju da utvrdi bliža pravila za glasanje ovih birača. Ovi propisi (uputstvo Savezne izborne komisije) ne preciziraju koji organ organizuje glasanje u vojnim ustanovama. Ovo pitanje posebno je važno, jer predstavnici podnosiča lista imaju ovu da odrede svoje članove u prošireni sastav izbornih komisija i biračkih odbora, što je jedan vid kontrole izbornog procesa. U dosadašnjoj praksi oni nisu mogli da odrede svoje predstavnike u sastav organa koji organizuju glasanje u vojnim ustanovama, uprkos izričitoj zakonskoj odredbi (član 28 stav 2)¹⁵ da predstavnici podnosiča izborne liste imaju pravo da prate „rad organa za sprovođenje izbora“.

Zakonska pravila o načinu glasanja lica u pritvoru ili na izdržavanju kazne takođe nisu precizna. Kada uređuje dostavljanje izbornog materijala za glasanje ovih birača, zakonodavac ne određuje kome se dostavlja materijal. Odredba po kojoj se izborni materijal dostavlja „ustanovi za izdržavanje kazne zatvora“ (član 80 stav 2)¹⁶ nije precizna. Iz nje se ne može pouzdano utvrditi kome se materijal dostavlja, ko ga prima, da li se pri tom sastavlja zapisnik o primopredaji i sl. Uređujući postupak glasanja ovih lica Zakon (član 85 stav 3)¹⁷ izričito utvrđuje

¹³ Članovi 80 i 85 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine uređuju ovo pitanje na identičan način.

¹⁴ Član 80 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine sadrži identično rešenje.

¹⁵ Član 29 stav 2 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine sadrži identično rešenje.

¹⁶ Član 85 stav 2 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine sadrži identično rešenje.

¹⁷ Član 85 stav 3 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine sadrži identično rešenje.

izdržavanje kazne zatvora (članovi 76 i 80)¹³, nije pretrpelo izmene uprkos tome što je u praksi izazivalo kontroverze. Promenom izbornih pravila o raspodeli mandata (jednokružni većinski sistem) za izbor organa lokalnih zajednica, i dvokružni većinski sistem za izbor predsednika Republike, čini glasanje ovih birača posebno osetljivim.

Iz Zakona i pratećih propisa nije jasno koji organ organizuje glasanje birača u vojnim ustanovama. Zakon koristi naziv „organ nadležan za sprovođenje izbora“ (član 76)¹⁴, ali ne precizira koji je to organ. Kada navodi organe za sprovođenje izbora (poglavlje VI), Zakon pominje izborne komisije i biračke odbore. Ne bi, dakle, u ovim ustanovama mogli biti obrazovani nekakvi posebni organi za sprovođenje izbora, ili bi oni morali biti utvrđeni u zakonu. Zakon ovlašćuje Saveznu izbornu komisiju da utvrdi bliža pravila za glasanje ovih birača. Ovi propisi (uputstvo Savezne izborne komisije) ne preciziraju koji organ organizuje glasanje u vojnim ustanovama. Ovo pitanje posebno je važno, jer predstavnici podnositelja lista imaju pravo da odrede svoje članove u prošireni sastav izbornih komisija i biračkih odbora, što je jedan vid kontrole izbornog procesa. U dosadašnjoj praksi oni nisu mogli da odrede svoje predstavnike u sastav organa koji organizuju glasanje u vojnim ustanovama, uprkos izričitoj zakonskoj odredbi (član 28 stav 2)¹⁵ da predstavnici podnositelja izborne liste imaju pravo da prate „rad organa za sprovođenje izbora“.

Zakonska pravila o načinu glasanja lica u pritvoru ili na izdržavanju kazne takođe nisu precizna. Kada uređuje dostavljanje izbornog materijala za glasanje ovih birača, zakonodavac ne određuje kome se dostavlja materijal. Odredba po kojoj se izborni materijal dostavlja „ustanovi za izdržavanje kazne zatvora“ (član 80 stav 2)¹⁶ nije precizna. Iz nje se ne može pouzdano utvrditi kome se materijal dostavlja, ko ga prima, da li se pri tom sastavlja zapisnik o primopredaji i sl. Uređujući postupak glasanja ovih lica Zakon (član 85 stav 3)¹⁷ izričito utvrđuje

¹³ Članovi 80 i 85 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine uređuju ovo pitanje na identičan način.

¹⁴ Član 80 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine sadrži identično rešenje.

¹⁵ Član 29 stav 2 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine sadrži identično rešenje.

¹⁶ Član 85 stav 2 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine sadrži identično rešenje.

¹⁷ Član 85 stav 3 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republika Savezne skupštine sadrži identično rešenje.

nadležnosti biračkog odbora u vezi sa postupkom glasanja ovih birača, pa se s razlogom postavlja pitanje da li se u ovim ustanovama obrazuje birački odbor koji rukovodi glasanjem ili ne.

Slični su problemi i pri glasanju birača koji, kao članovi posada, plove na brodovima pod zastavom SRJ, a u trenutku izbora nalaze se izvan teritorijalnih voda, i birača na radu u diplomatsko-konzularnim predstavništvima kao i članova njihovih porodica (član 79).

Glasovi svih pomenutih kategorija birača dostavljaju se direktno izbornoj komisiji koja utvrđuje rezultate glasanja. Rezultat glasanja ne utvrđuje se kao u svim drugim slučajevima na biračkom mestu, na mestu gde se glasa. Zakon i prateći propisi ne uređuju način dostave i obezbeđivanje izbornog materijala koji pristiže sa ovih punktova u izbornu komisiju.

Jasan odgovor na pitanje da li sve ove kategorije birača glasaju pred biračkim odborima ili nekim drugim organima za sprovođenje izbora, višestruko je važan. Prvo, nije zanemarljiv broj birača koji glasaju na ovaj način. Ti glasovi u jednokružnom većinskom sistemu mogu biti od odlučujućeg značaja, jer je i samo jedan glas više dovoljan za izbornu pobedu. Drugo, formiranje biračkih odbora pred kojima glasaju ovi birači učinilo bi transparentnijim postupak njihovog glasanja. Treće, u prošireni sastav biračkih odbora ušli bi i predstavnici podnositelaca izbornih lista, što bi obezbedilo kontrolu toka glasanja u ovim ustanovama. Četvrto, rezultati glasanja u ovim ustanovama utvrđivali bi se takođe na biračkom mestu, a utvrđivao bi ih birački odbor.

UTVRĐIVANJE I OBJAVLJIVANJE REZULTATA IZBORA¹⁸ (čl. 82-94)

Rezultati izbora utvrđuju se na biračkom mestu za svako od biračkih mesta. Oni se unose u zapisnik o radu biračkog odbora. Na osnovu podataka u zapisnicima o rezultatima glasanja na biračkom mestu, izborna komisija utvrđuje rezultate izbora u konkretnoj izbornoj jedinici. Izmenama zakona propisano je da se obrazac zapisnika štampa u šest primeraka od kojih se prvi dostavlja izbornoj komisiji (zajedno sa izbornim materijalom sa biračkog mesta) (član 83 stav 5), drugi se ističe na biračkom mestu po završetku glasanja (član 83 stav 6), a preostala četiri primerka uručuju se predstavnicima podnositelaca kandidatskih lista (član 83 stav 7). Svi predstavnici predlagачa nemaju pravo da dobiju zapisnik o rezultatima glasanja na

¹⁸ Članovi 87 do 98 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republike Savezne skupštine sadrže identična rešenja u svim pitanjima izuzev u tome ko utvrđuje rezultate izbora za ovo veće.

biračkom mestu. Zakon daje prednost predlagачima čije su liste osvojile najveći broj glasova. Ostali imaju pravo da od izborne komisije zatraže overenu fotokopiju zapisnika (član 83 stav 8) u roku od 12 časova od dostavljanja materijala sa biračkog mesta. Takvo rešenje samo potvrđuje da učesnici u izbornoj utakmici nisu u svemu ravnopravni.

Izmenama Zakona nisu otklonjene nejasnoće i praktični problemi koji se odnose na utvrđivanje rezultata izbora. To se posebno odnosi na kontrolu, način primopredaje i rukovanje izbornim materijalom sa biračkih mesta.

Na primer, način na koji je uređen postupak sa zapisnicima o radu biračkih odbora pokazaće u praksi niz slabosti od kojih su dve posebno značajne. Ako se kopija originalnog zapisnika po okončanju rada biračkog odbora na biračkom mestu istakne na biračkom mestu, a preostale četiri kopije „odmah“ kako zakonodavac nalaže (član 83 stav 7) predaju predstavnicima predlagачa kandidatskih lista, a tek potom original zapisnika odnese u izbornu komisiju, moguće je da se prilikom primopredaje izbornog materijala otkriju izvesne greške u zapisniku. U zapisnik će tada, prilikom primopredaje i ponovne kontrole izbornog materijala, izborna komisija uneti ispravke. Original zapisnika razlikovaće se u tom slučaju od zapisnika koji je istaknut na biračkom mestu, kao i od zapisnika koji se nalazi kod predstavnika predlagacha kandidatskih lista. To u, eventualnim, kasnijim izbornim sporovima može stvoriti teškoće, jer će učesnici u izbornom procesu raspolagati zapisnicima čija sadržina nije identična. Sličan problem je zabeležen u izbornoj praksi za vreme lokalnih izbora 1996. Drugi problem nastaje prilikom kontrole izbornog materijala sa biračkog mesta, ako se prilikom primopredaje otkrije da je birački odbor u nečemu pogrešio. Zakonodavac ne nalaže svim članovima biračkog odbora da prisustvuju primopredaji izbornog materijala. Ukoliko bude potrebno ponovno kontrolisati izborni materijal, svi članovi biračkog odbora neće prisustvovati tom činu, što rađa sumnju u validnost takve kontrole.

Rok u kome je Savezna izborna komisija dužna da saopšti konačne rezultate izbora je veoma dug, puna tri dana od zatvaranja biračkog mesta. Rok za dostavljanje izbornog materijala sa biračkih mesta je 18 časova od zatvaranja biračkog mesta (član 84). Rok u kome je izborna komisija izborne jedinice dužna da dostavi rezultate izbora za tu izbornu jedinicu Saveznoj izbornoj komisiji je 72 časa od zatvaranja biračkih mesta (član 85 stav 2). Rok u kome je Savezna izborna komisija dužna da saopšti konačne ukupne rezultate izbora je 24 časa od dostavljanja izveštaja izbornih komisija (član 92 stav 2). Pada u oči dug rok koji je ostavljan izbornim komisijama izbornih jedinica za obradu rezultata izbora.

U zakonu je zadržan prag od najmanje 5% glasova koje kandidatska lista mora osvojiti kako bi stekla pravo da sudeluje u raspodeli mandata. Ovo rešenje je utvrđeno 1992, kada je Zakon donet. Tada je ova odredba imala svoj smisao, jer je Republika Srbija bila podeljena na devet izbornih jedinica. Zakonski prag od 5% bio je viši od prirodnog praga glasova. Podelom na 29 (1996) i sada na 26 izbornih jedinica ova norma je izgubila smisao. Sa povećanjem broja izbornih jedinica povećan je prirodni prag glasova (kreće se oko 18-20%). Kandidatska lista koja osvoji manje od 18% glasova nema izgleda da osvoji poslanički mandat. Prirodni prag glasova je gotovo četiri puta viši od zakonskog praga¹⁹, što obesmišljava zakonski prag glasova.

Uprkos zatvorenim kandidatskim listama redosled kandidata na listi nije odlučujući kriterijum za raspodelu mandata koji su pripali kandidatskoj listi. Samo prva trećina mandata koje je osvojila određena kandidatska lista raspodeljuje se prema redosledu kandidata na listi. Preostale dve trećine mandata raspoređuju se kandidatima sa liste „prema izboru podnosioca liste, u skladu sa njegovim pravilima“ (član 90 stav 1). Predlagači mogu i posle završetka glasanja da utiču na to kome će od kandidata sa liste biti dodeljen mandat. Ako se ima u vidu da se u najvećem broju izbornih jedinica bira tri ili četiri kandidata, jasno je da samo mandat prvog kandidata sa liste (pod uslovom da lista osvoji barem jedan mandat) ne može biti doveden u pitanje postizbornom voljom političke stranke koja je istakla njegovu kandidaturu.

Novina su i odredbe koje podnosioca izborne liste obavezuju da, najkasnije u roku od 10 dana od objavljivanja ukupnih rezultata izbora, dostavi Saveznoj izbornoj komisiji podatke o tome kojim kandidatima sa liste je dodeljen poslanički mandat (član 90 stav 3)²⁰. Ako podnositelj liste to ne učini, posle pismenog upozorenja Savezne izborne komisije, i naknadnog roka od pet dana, kandidate sa liste odrediće Savezna izborna komisija, prema redosledu njihovog navođenja na listi (član 90 stavovi 4 i 5)²¹. Takvo rešenje ranije nije postojalo u Zakonu što je omogućavalo odgovlačenje konstituisanja novog saziva skupštine, jer nije postojao rok u kome je podnositelj liste bio dužan da dostavi imena kandidata kojima je dodeljen mandat.

¹⁹ O uticaju broja izbornih jedinica na visinu prirodnog i zakonskog praga glasova videti kod komentara Zakona o izbornim jedinicama.

²⁰ Isto rešenje sadrži i član 95 stav 3 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republike Savezne skupštine.

²¹ Isto rešenje sadrži član 95 stavovi 4 i 5 Zakona o izboru saveznih poslanika u Veće republike Savezne skupštine.

ZAŠTITA IZBORNOG PRAVA²² (čl. 16,100-105)

Zaštita izbornog prava obuhvata nekoliko vidova.

Prvi je zaštita koja se ostvaruje pred opštinskim organom uprave nadležnim za vođenje biračkog spiska. Ovaj organ je dužan u roku od tri dana od dana raspisivanja izbora da obavesti građane da mogu izvršiti uvid u birački spisak (član 16), tražiti svoj upis, brisanje, izmenu, dopunu ili ispravku biračkog spiska. Protiv rešenja ovog organa građanin može podneti tužbu sudu nadležnom za rešavanje upravnih sporova, čija je odluka pravosnažna i izvršna. Ova zakonska rešenja, koja su preuzeta iz ranijeg zakona, imaju dva bitna nedostatka. Nije utvrđena obaveza redovnog ažuriranja biračkog spiska (najmanje jednom godišnje), niti obaveza policije i službi za vođenje matičnih evidencija o građanima (rođenje, smrt, preseljenje i sl.) da podatke bitne za ostvarivanje izbornog prava redovno i u precizno određenim rokovima dostavljaju opštinskom organu za vođenje biračkih spiskova i statističkom zavodu. Pored toga, nedostatak zakonskog rešenja je u tome što je odluka suda pravosnažna i izvršna, tj. što je isključena žalba višem суду (dvostenost suđenja), kao i vanredna pravna sredstva pred Vrhovnim sudom, što su opšteprihvaćeni principi u sudskim postupcima zaštite građanskih sloboda i prava.

Zaštita izbornog prava u toku kandidacionog postupka, postupka glasanja kao i postupka po završetku glasanja ostvaruje se pred izbornim komisijama (čl. 100-104) u čijem sastavu većinu čine predstavnici vlasti. Odluke u izbornim komisijama donose se većinom glasova ukupnog broja članova.

Zaštita izbornog prava ostvaruje se i pred sudom. Kad se radi o izborima saveznih organa (veća Savezne skupštine i predsednika SRJ), o žalbi protiv rešenja Savezne izborne komisije odlučuje Savezni ustavni sud. Nedostatak ovog ustavnog rešenja (član 124 stav 1 tačka 9) je u tome što su odluke Saveznog ustavnog suda opšteobavezujuće i izvršne (član 129 stav 1) i ne podležu žalbi niti drugom sredstvu pravne zaštite.

²² Isto rešenje sadrži Zakon o izboru saveznih poslanika u Veće republike Savezne skupštine, članovi 16 i 100-110.

ZAKON O IZBORNIM JEDINICAMA ZA IZBOR SAVEZNIH POSLANIKA U VEĆE GRAĐANA SAVEZNE SKUPŠTINE

(„Službeni list SRJ“, br. 32 od 24. jula 2000. i br. 33 od 25. jula 2000)

Posebnu pažnju analitičara izbora privlači Zakon o izbornim jedinicama za izbor saveznih poslanika u Veće građana Savezne skupštine. Naoko minimalne izmene Zakona (izbornoj jedinici 24 priključene su izborne jedinice 27 i 29, a izbornoj jedinici 26 priključena je izborna jedinica 28) kojima je broj izbornih jedinica u Republici Srbiji smanjen sa 29 na 26, dok se na području Crne Gore obrazuje jedna izborna jedinica, unele su značajne izmene u izborne uslove. Ovaj inače kratak zakon (svega 6 članova) sadrži popis opština grupisanih u izborne jedinice. Uticaj Zakona na izborne uslove i ishod izbora je višestruk.

Zakonom je utvrđeno da se iz Republike Srbije u Veće građana Skupštine bira 108 poslanika. Ustavno pravilo (član 80 stav 2) da se na 65.000 birača bira jedan poslanik na taj način je povređeno.

Ukupan broj birača objavljen u „Službenom glasniku“ sa poslednjih predsedničkih izbora u Srbiji (decembra 1997) iznosio je 7.226.947. Ustavno pravilo, dakle, nalaže da se iz Republike Srbije u ovo veće izabere 111, a ne 108 poslanika. Ukupan broj poslanika koji se bira u Veće građana Savezne skupštine nije utvrđen pravilno.

Izrazite su nejednakosti u veličini izbornih jedinica.

Najveća izborna jedinica je Prokuplje i broji preko 780.000 birača, a najmanja Vrbas sa oko 159.000 birača. Najveće izborne jedinice, Prokuplje (10) i Vranje (9) u proseku su tri puta veće od 12 izbornih jedinica (Subotice, Sombora, Vrbasa, Valjeva, Šapca, Smedereva, Požarevca, Jagodine, Čačka, Kraljeva, Kruševca, Leskovca), u kojima se bira po tri poslanika.

Gotovo polovina izbornih jedinica (ukupno 12) su izrazito male. U njima se bira po tri poslanika. Još 12 izbornih jedinica su male i u njima se bira po četiri poslanika (ukupno sedam) ili po pet poslanika (ukupno pet). U malim izbornim jedinicama gubi se efekat proporcionalnog izbornog sistema. Indeks proporcionalnosti u ovakvim izbornim jedinicama je nizak. Posledica je nesrazmerna između procentualnog udela kandidatskih lista u osvojenim glasovima i njihovog procentualnog udela u raspodeli mandata. Samo jedna izborna jedinica pripada grupi velikih (Prokuplje) u kojima je indeks proporcionalnosti zadovoljavajući i jedna izborna jedinica je srednje veličine (Vranje).

Prirodni prag glasova po izbornim jedinicama je znatno viši (približno 20%) od zakonskog praga (5%). Zakon zadržava ranije rešenje o zakonskom pragu glasova od 5% kao uslovu da određena kandidatska lista sudeluje u raspodeli mandata.

Rešenje vodi poreklo iz izbornog zakonodavstva koje je uređivalo izbore za Saveznu skupštinu 1992. Tada je Srbija bila podeljena na devet, umesto na 26 izbornih jedinica koliko ih sada ima. Sa devet izbornih jedinica zakonski prag od 5% glasova bio je viši od prirodnog praga. Sa 26 izbornih jedinica prirodni prag glasova (npr. lista sa manje od 18% osvojenih glasova nema izgleda da osvoji poslaničko mesto) znatno je viši od zakonskog praga. U tako koncipiranim izbornim jedinicama zakonski prag od 5% glasova gubi smisao, jer kandidatska lista koja osvoji čak tri puta više glasova od zakonom utvrđenog minimuma nema izgleda da osvoji poslanički mandat.

U zakonskim rešenjima zadržana je prikrivena nejednakost biračkog prava. Indikator nejednakosti je broj birača na koji se bira jedan poslanik. Ustav SRJ (član 80 stav 2) utvrđuje da se na 65.000 birača bira jedan poslanik. Podaci o biračkom telu u pojedinim izbornim jedinicama odstupaju od Ustavom SRJ utvrđenog kriterijuma.

Pomenimo samo neke podatke iz zvaničnih izveštaja o broju birača po izbornim jedinicama, sa poslednjih parlamentarnih izbora u Srbiji, održanih 1997.

U izornoj jedinici Čukarica oko 70.000 birača bira jednog poslanika, što je oko 5.000 birača više po jednom mandatu od broja koji utvrđuje Ustav SRJ. U Paliluli, oko 71.000 birača bira jednog poslanika (oko 6.000 birača više po mandatu). U Kruševcu oko 74.000 birača bira jednog poslanika (oko 9.000 birača više po mandatu). U Kraljevu oko 77.000 birača bira jednog poslanika (oko 12.000 birača više po mandatu).

Najupečatljiviji primer pruža poređenje izbornih jedinica Šabac i Vrbas. U Šapcu približno 80.000 birača bira jednog poslanika, što je oko 15.000 birača više po jednom mandatu. U ovoj izornoj jedinici bira se tri poslanika. Za njihov izbor je potrebno oko 45.000 birača više od broja utvrđenog u Ustavu. Nasuprot tome u Vrbasu približno 53.000 birača bira jednog poslanika, što je za oko 12.000 birača manje od broja utvrđenog u Ustavu. I u ovoj izornoj jedinici bira se tri poslanika za čiji je izbor potrebno 36.000 birača manje od broja utvrđenog u Ustavu. Razlika između ovih izbornih jedinica je čak 27.000 glasova po jednom mandatu.

Nejednakost biračkog prava nije transparentna. Analizom Zakona o izbornim jedinicama nije moguće lako prepoznati nejednakost biračkog prava. Za analizu ove vrste potrebno je raspolagati podacima o biračkom telu sadržanim u izveštaji-

ma o rezultatima izbora. Brzina donošenja izbornih zakona teško da je ostavila vremena da se dođe do podataka potrebnih za sagledavanje posledica delovanja zakona, čak i od strane poslanika koji su to možda želeli da učine, kako bi mogli kvalifikovano da odlučuju o predlogu zakona.

Područje na kome se prostiru izborne jedinice ne podudara se sa administrativno-teritorijalnom podelom na okruge.

Karakteristični su primeri cepanja područja okruga i podela između dve ili više izbornih jedinica. Južnobački okrug podeljen je na dve izborne jedinice (Vrbas i Novi Sad), okrug Beograda čine četiri izborne jedinice (Palilula, Čukarica, Voždovac, Novi Beograd). Tri izborne jedinice protežu se na području koje obuhvataju dva susedna okruga (Zrenjanin, Zaječar, Niš). Manje od polovine izbornih jedinica (ukupno 12) identične su sa područjem okruga. Novoformirane izborne jedinice obuhvataju čak pet (Prokuplje) odnosno tri okruga (Vranje). Postavljanje granica izbornih jedinica je primer politički pristrasne podele izbornih jedinica, bilo tako što birače naklonjene vladajućoj koaliciji koncentriše u određenim izbornim jedinicama (npr. Vrbas) bilo tako što biračko telo naklonjeno opoziciji cepta između više izbornih jedinica (npr. Beograd)

Zakonom o izbornim jedinicama (član 6) utvrđeno je da on stupa na snagu osam dana po objavljinju u „Službenom listu SRJ“ („Službeni list SRJ“, br. 32 od 24. VII 2000). Već je narednog dana izmenjeno vreme stupanja na snagu zakona i utvrđeno da i ovaj zakon stupa na snagu narednog dana od dana objavljinja („Službeni list SRJ“, br. 33 od 25. VII 2000). Primetno je nastojanje zakonodavca da ostavi izrazito kratko vreme ne samo za donošenje zakona već i za njihovo stupanje na snagu, čak i po cenu da u formi tehničke ispravke zakona izmeni jedno njegovo važno materijalno pravilo.

PREDSEDNIČKI IZBORI

ZAKON O IZBORU PREDSEDNIKA SRJ „Službeni list SRJ“, br. 32 od 24. VII 2000)

Zakonom o izboru predsednika SRJ bitno je izmenjen način njegovog izbora. Umesto dosadašnjeg izbora od strane Savezne skupštine, saglasno parlamentarnom sistemu vlasti na nivou federacije, novim zakonom (na osnovu ustavnih amandmana V-VII, od 6.VI 2000) uveden je neposredni izbor predsednika od strane građana. Time je unet krupan poremećaj u parlamentarni sistem vlasti u federaciji. Neposredan izbor predsednika stavlja građane Crne Gore u izrazito neravnopravan položaj, jer su zbog šesnaest puta manjeg broja građana sa biračkim pravom, faktički lišeni mogućnosti da utiču na izbor predsednika SRJ.

Pojedine odredbe zakona suprotne su Ustavu SRJ i opšteprihvaćenim međunarodnim pravnim standardima. U prvom redu to se odnosi na uslove za sticanje pasivnog biračkog prava koje kandidat za predsednika SRJ mora ispunjavati (član 3). U pitanju su dva uslova.

Sličan pokušaj u dosadašnjoj izbornoj praksi beležimo i prilikom predsedničkih izbora u Republici Srbiji, održanih 1992, kada je propisan stroži uslov za sticanje pasivnog biračkog prava za predsedničkog kandidata (domicil od najmanje jedne godine). Ova zakonska odredba bila je osporavana pred Ustavnim sudom Republike Srbije (IU br. 368 iz 1992), kao i pred Saveznim ustavnim sudom (IU br. 60 i 61 iz 1993) kao i predmet odlučivanja pred Vrhovnim sudom. Ustavni sud je potvrdio ustavnost ove odredbe, tom je odlukom Vrhovnog suda kandidatura bila potvrđena²³.

Kandidat za predsednika SRJ mora biti jugoslovenski državljanin najmanje deset godina pre dana kandidovanja. Pored toga, kandidat mora imati prebivalište na teritoriji SRJ najmanje deset godina pre kandidovanja. Istovremeno, da ima i pravo da bira predsednika (član 2). To je u suprotnosti sa Ustavom SRJ i izbornim zakonodavstvom. Savezni ustav (član 34) za sticanje izbornog prava propisuje samo dva uslova: jugoslovensko državljanstvo i punoletstvo i ne predviđa nikakav izuzetak od ovoga pravila, niti mogućnost da se zakonom utvrđuju dopunski ili

²³ Šire obrazloženje i analiza odluke kod dr M. Pajvančić : "Izborne pravo", Academic Graphica, Novi Sad, 1999, str. 179-183.

drugačiji uslovi za korišćenje izbornog prava. U Ustavu nema nikakve razlike u pogledu uslova za sticanje aktivnog i pasivnog biračkog prava, niti je predviđena mogućnost da se ta razlika utvrdi zakonom.

Zakonom je (član 12) predviđeno da je za predsednika SRJ izabran kandidat koji osvoji većinu glasova birača koji su glasali. Ako nijedan od kandidata ne dobije tu većinu, drugi krug glasanja obavlja se u roku od dve nedelje, a izabran je onaj od dva kandidata koji dobije više glasova. Za razliku od krajnje pojednostavljenih uslova za izbor, uslovi za razrešenje predsednika SRJ (koji su utvrđeni amandmanom VII na Ustav SRJ) vrlo su teški, praktično neostvarivi. Da bi predsednik bio razrešen (čl. 17-20 Zakona) potrebno je da Savezni ustavni sud utvrdi da je povredio Ustav SRJ. Predlog za razrešenje može podneti najmanje polovina poslanika u svakom od dva veća Savezne skupštine, a predsednik je razrešen kad se oba veća dvotrećinskom većinom poslanika izjasne za njegovo razrešenje.

Na sva druga pitanja postupka kandidovanja i izbora predsednika SRJ, koja nisu uređena Zakonom o izboru predsednika SRJ, primenjuju se odredbe Zakona o izboru Veća građana Savezne skupštine. Zapažanja izneta u vezi sa ovim zakonom odnose se, dakle, i na predsedničke izbore.

PREDIZBORNE PRIPREME CeSID-a

RAZVIJANJE REGIONALNE MREŽE I OBRAZOVNI PROGRAMI

Centar za slobodne izbore i demokratiju krenuo je početkom godine u jačanje i širenje mreže regionalnih kancelarija širom Srbije. Cilj uspostavljanja mreže bio je da se obezbedi što bolja pokrivenost teritorije za predstojeće izbore. U to vreme nismo znali kog datuma će tačno izbori biti održani, ali se znalo da se to mora desi ti do kraja godine. CeSID je do tog vremena sa UGS „Nezavisnost“ kao i sa nevladinim organizacijama širom Srbije formirao mrežu regionalnih poverenštava koristeći pri tom prostorije pomenutih organizacija za rad. Prvih meseci 2000, CeSID otvara sopstvene prostorije u osam gradova i to u: Subotici, Novom Sadu, Zaječaru, Kragujevcu, Čačku, Vranju, Nišu i Novom Pazaru. Nastavljena je saradnja sa drugim NVO i sindikatom kao i rad na edukativnom programu za obuku građana, a u vezi sa izbornim postupkom.

CeSID-ov tim je obilazio Srbiju i držao edukativne seminare-radionice o izborima sa posebnim naglaskom na rad biračkog odbora, odnosno sprovodjenje izbora na samom biračkom mestu. Seminari su održani u 21 gradu, a učesnici su bili volonteri CeSID-a, članovi drugih nevladinih organizacija i nekolicina članova stranaka. Ti seminari su imali i ulogu širenja ideje domaćeg posmatranja izbora kao i popularizaciju CeSID-a. Organizaciju seminara i okupljanje polaznika obavljale su regionalne kancelarije, što je bio i jedan od njihovih prvih zadataka. Prve seminare su vodili treneri iz kancelarije u Novom Sadu da bi se, kasnije, u rad uključivali i poverenici i timovi iz ostalih kancelarija. Na seminarima su takođe govorili i profesori univerziteta, sudije i stručnjaci u oblasti izborne materije. Pored simulacije rada biračkog odbora, na seminarima je govoren o i o izbornim sistemima, izbornim pravilima, izbornoj matematici i geometriji, izbornoj geografiji, kao i o iskustvima sa izbora koji su održani od uvođenja višestranačja u politički i izborni sistem od 1990. godine.

U toku leta počela je i realizacija projekta „Trening 300 trenera“ čiji je cilj bio da se obuče treneri koji bi u timovima radili obuku volontera-posmatrača za predstojeće izbore. Za potrebe obuke CeSID je pripremio odgovarajuće priručnike.

Seminari su održavani za po dve grupe po trideset polaznika. Poslednji trening

je održan kad se već znalo da su izbori raspisani za 24. septembar. Na kraju svakog seminara polaznici su polagali test i imali nekoliko minuta usmenog izlaganja kako bi potvrdili stečeno znanje i pokazali mogućnost da nastave da samostalno rade obuku posmatrača izbora.

Po raspisivanju izbora intenzivno su održavani sastanci regionalnih poverenika. U istom periodu počelo je i otvaranje još osam kancelarija. Kancelarije su otvorene u: Kraljevu, Leskovcu, Pirotu, Užicu, Majdanpeku, Valjevu, Zrenjaninu i Šapcu. U cilju bolje i sigurnije komunikacije, Srbija je organizaciono podeljena na osam regionala, tako da su kancelarije u Novom Sadu, Čačku, Zaječaru, Valjevu, Nišu, Kragujevcu i Novom Pazaru preuzele koordinaciju kancelarija koje su pripadale njihovim regionima. Osmi region je bio Beograd sa opštinama koje ga okružuju.

Paralelno sa završavanjem obuke trenera počela je i kampanja pozicioniranja CeSID-a u javnosti. Regionalne kancelarije su učestvovalo u kampanji tako što su organizovale lepljenje plakata i deljenje propagandnog materijala. Počela je i kampanja okupljanja novih volontera budućih posmatrača. Materijal je deljen na javnim skupovima i ostavljan u poštanskim sandučićima građana. Na ulicama i trgovima CeSID-ovi aktivisti su organizovali štandove na kojima je deljen propagandni materijal i istovremeno je u razgovoru sa građanima objašnjavano šta je to domaće posmatranje izbora i zašto CeSID želi da učestvuje u posmatranju.

Posebno dobre rezultate u kampanji dala je akcija slanja preko 75.000 brošura *Moj vodič kroz izbore poštom*, na adrese mlađih birača. Ovaj priručnik je CeSID objavio na srpskom (ćirilicom i latinicom), mađarskom, romskom, albanskom i slovačkom jeziku.

Naravno, sve aktivnosti CeSID-a nisu prošle bez problema i poteškoća. Da neće sve ići kako smo žeeli, znali smo posle prve noći lepljenja plakata u Čačku. Tada je grupa članova Srpske radikalne stranke napala aktiviste koji su lepili plakate, otela materijal i izlupala automobil poverenika CeSID-a za Čačak. Skoro istovremeno počinje hajka na CeSID putem javnih glasila. Radio-televizija Srbije i list Politika su prednjačili u tome. Aktivistima CeSID-a širom Srbije je prečeno. Od njih je zahtevano da prestanu sa radom. Pretnje i pritisci su bivali sve jači kako se bližio 24. septembar. Osmog septembra policija je ušla u kancelariju u Beogradu i posle višečasovne premetačine odnела šest računara i jedan deo dokumentacije. Sledećih dana isto se dešavalo i u kancelarijama po Srbiji. Dogovoren je da se oprema izmesti iz kancelarija, ne zato što CeSID radi nešto prikriveno ili zabranjeno već da bi mogao da obavlja ono za šta je i registrovan u Saveznom ministarstvu pravde, da posmatra predstojeće izbore. Počela su i protivzakonita privođenja naših

aktivista i njihovo višečasovno zadržavanje u policijskim stanicama bez ikakvog razloga. Efektivni razgovori sa inspektorima trajali su do dvadesetak minuta, ali su ljudi zadržavani i po više sati da bi im se onemogućio rad. Kancelarije su nastavile da rade u izmenjenim okolnostima tako što su poverenici radili iz svojih stanova ili na drugim bezbednijim mestima.

Uprkos svim problemima uspeli smo da organizujemo mrežu opštinskih koordinatora. Njihov zadatak je bio da preduzmu obuku volontera sa svojih opština, da ih rasporede po biračkim mestima i da na sam dan izbora sprovode prikupljanje podataka sa biračkih mesta a zatim ih proslede nadležnoj regionalnoj kancelariji ili centrali u Beogradu. Po regionalnim kancelarijama održavani su sastanci opštinskih koordinatora na kojima im je podeljen materijal i obrasci za praćenje izbora. U saradnji sa trenerima CeSID-a, opštinski koordinatori su obučavali volontere na svojim opštinama. Za potrebe posmatrača pripremili smo i posebne priručnike.

Dana 24. septembra 6.042 CeSID-ova posmatrača bili su ispred biračkih mesta. Pošto ni ovog puta CeSID nije bio akreditovan od Savezne izborne komisije za praćenje izbora, naši posmatrači su morali da budu ispred biračkih mesta i u kontaktu sa glasačima proveravaju kako se odvija glasanje. U raspodeli biračkih mesta posmatračima trudili smo se da oni budu na mestima na kojima i sami glasaju, tako da su mogli bar jedanput da uđu na to biračko mesto i lično se uvere u ispravnost rada članova biračkog odbora.

Prvi rezultati na osnovu istaknutih zapisnika po biračkim mestima počeli su da pristižu negde oko ponoći 25. septembra.

PREDIZBORNA KAMPANJA CeSID-a

Tokom tri godine svog postojanja CeSID je u jednom delu javnosti postao prepoznatljiv kao organizacija za domaće posmatranje izbora, koja okuplja stručnjake i građane oko ideje poštenih izbornih uslova, poštovanja propisa i transparentnosti izbornog postupka. Zatvorenost državnih medija učinila je, međutim, da veliki deo populacije ostane uskraćen za informacije o našim aktivnostima i postojanju ideje domaćeg posmatranja izbora, uopšte.

Početkom avgusta 2000. počela je predizborna kampanja CeSID-a, čiji je zadatak bio da dopre do najvećeg dela populacije i da najpre neupućene upozna sa idejom na kojoj CeSID počiva, a da potom sve građane pozove da se priključe i

da kao nepristrasni posmatrači uzmu učešće u izbornom postupku.

U okviru prve faze kampanje, koja je trajala od 5. do 21. avgusta, akcenat je bio na poštovanju propisa i transparentnosti izbornog postupka, odnosno na javnosti rada organa za sprovođenje izbora. Namera nam je bila da tokom ove faze kampanje, na veoma jednostavan način, građanima, nadležnim organima i učesnicima u izborima uputimo poruku da ćemo se zalagati za to da čitav izborni postupak bude zakonit, dostupan javnosti i jasan kao što je $1+1=2$.

Tokom druge faze kampanje koja je počela 21. avgusta, građanima je porukom *Prikluči se. Ako ti je stalo!* upućen poziv da se priključe CeSID-u i da kao domaći posmatrači, prateći postupak glasanja, daju svoj doprinos transparentnosti izbornog postupka.

Tokom prvih nekoliko dana druge faze kampanje, CeSID je primio nekoliko uzdržanih poziva, da bi, već pri kraju prve nedelje, broj prijavljenih porastao na nekoliko stotina dnevno.

Aktivnosti koje su pratile kampanju

Tokom čitavog predizbornog perioda, CeSID je preko saopštenja za javnost, na konferencijama za štampu, kao i preko neposrednih kontakata sa medijima, redovno obaveštavao javnost o tekućim aktivnostima, uspešnosti kampanje i obuke, preduzetim koracima i događajima koji su pratili predizborne pripreme.

Broj prisutnih predstavnika domaćih i stranih medija na konferencijama za štampu, zatim broj dnevnih neposrednih kontakata sa novinarima, kao i broj objavljenih priloga o CeSID-u u pisanim i elektronskim medijima, bili su potvrda velike pažnje javnosti koju je CeSID svojim poslom i javnim nastupima privukao.

U nekoliko navrata organizovali smo i javne štandove na ulicama i trgovima gradova širom Srbije koji su, sudeći prema broju podeljenih letaka i drugog propagandnog materijala, privukli veliku pažnju građana.

Režimska antikampanja

Izazvana uspehom koji je CeSID postigao u okupljanju građana, tadašnja vlast je pokrenula veoma intenzivnu antikampanju.

Strela je na CeSID odapeta reportažom Tanjuga, emitovanom 25. avgusta, u Dnevniku 2 RTS-a, a potom i objavljenom u sutrašnjim izdanjima svih režimskih

dnevnih novina pod naslovom „Šta je to CeSID?“. U ovom nimalo bezazlenom tekstu, CeSID je kao „poslednji u nizu proizvoda iz NATO kuhinje koji miriše na izdaju“, bio optužen za saradnju, pa čak i druženje sa „najozloglašenijim neprijateljima srpskog naroda“, čime je zapravo bila otvorena „sezona lova“ na CeSID i one koji sa CeSID-om na bilo koji način sarađuju.

Tadašnji državni zvaničnici i zvaničnici tadašnjih stranaka na vlasti, u cilju sticanja prljavih političkih poena, počeli su da se nadmeću, između ostalog, i u optužbama na račun naše organizacije. Tako je, zavisno od potrebe, CeSID bio javno optuživan kao zlo na platnom spisku najčešće „prljavog Zapada“, a ponekad i platnom spisku domaćih stranaka, pa i opština i gradova u Srbiji (?).

Režimski mediji su ovim praktično ohrabrivali i čak huškali na „obračune“ sa aktivistima CeSID-a.

Samo tri dana po početku režimske kampanje u kontrolisanim medijima, 28. avgusta, grupa očigledno pripitih nasilnika napala je tim aktivista koji su u okviru CeSID-ove kampanje, na javnom mestu, lepili plakate svoje organizacije. Nasilnici su od tima oteli sav raspoloživi propagandni materijal i naneli veliku materijalnu štetu na vozilu u kojem su se, strepeći za svoj život, sakrili aktivisti CeSID-a. Čitav slučaj je, u prisustvu svedoka, bio blagovremeno prijavljen nadležnoj kancelariji MUP-a. Uprkos poznatom identitetu počinilaca ovog krivičnog dela, istraga (ukoliko se uopšte može tako nazvati), do danas, nije dala ozbiljnije rezultate.

Poličijski progon

Tokom predizbornih priprema, CeSID je bio, gotovo mesec dana, izložen policijskom progonu, skrivenom iza maske provere materijalnog poslovanja organizacije.

Tako su, 8. septembra, prostorije CeSID-ove kancelarije u Beogradu posetili: dva inspektora Odeljenja za privredni kriminal MUP-a u Beogradu, dva finansijska inspektora i dva inspektora za devizno poslovanje Saveznog ministarstva za finansije. Pravdujući ovu „posetu“ potrebom pronaleta i obezbeđenja predmeta krivičnog dela (kojeg tačno, nikada nismo saznali), inspektori MUP-a su izvršili detaljan pretres prostorija (iako bez odgovarajućeg sudskog naloga). Inspektori finansijske policije su, tada po prvi put, uz pomoć računovođe CeSID-a pregledali knjige o finansijskom poslovanju organizacije, dok su inspektori iz Ministarstva za finansije posle kraćeg razgovora i nekoliko čašica domaće rakije napustili prostorije.

Ostatak grupe je posle nekoliko sati takođe napustio prostorije CeSID-a, mada

ne praznih ruku. Naime, inspektorji finansijske policije su poneli sa sobom knjige o finansijskom poslovanju, dok su njihove kolege iz Odeljenja za privredni kriminal iznеле deo dokumentacije, ali i svu kompjutersku opremu kojom je naša kancelarija raspolagala. Oprema je, netaknuta, vraćena CeSID-u samo nekoliko dana posle proglašenja izborne pobeđe DOS-a.

Upad policije je izazvao veliko interesovanje medija. Desetine poziva koje smo primili već tokom boravka policije, nisu prisutne inspektore ostavili ravnodušnim. Čini se da su ih čak učinili opreznijima prilikom pretresa i drugih radnji koje su preduzeli.

Vest o ovom događaju zauzela je značajno mesto na naslovnim stranama pisanih i u najznačajnijim informativnim emisijama elektronskih medija.

Ništa bolje nisu prošle ni kancelarije CeSID-a u unutrašnjosti Srbije. Sve regionalne kancelarije CeSID-a, sem šabačke, bile su, pre ili kasnije, tokom predizborne kampanje, uznemirene telefonskim pozivom ili posetom bilo predstavnika javne bezbednosti, bilo inspektora finansijske policije.

Tokom ovog progona policija je neprestano maltretirala i aktiviste i saradnike CeSID-a. Svi do jednog, članovi Upravnog odbora CeSID-a bili su pozivani na informativne razgovore. Neki od ovih „razgovora“ su protekli bez ozbiljnijih posledica, dok, sa druge strane, neki od kontakata zvaničnika CeSID-a sa policijom nisu prošli tako bezazleno.

Tako je 19. septembra, oko 7h, policija iz stanova odvela Aleksandra Bratkovića, člana Upravnog odbora CeSID-a i knjigovođu Gordana Mijatović. Njima su se istog dana, mada nešto kasnije, pridružili i zamenik direktora Danko Čosić i tehnički sekretar Mirjana Popović-Gavrić. Posle višečasovnog ispitivanja, uz pretnje zatvodom i drugim oblicima fizičkog zlostavljanja, oni su pušteni na slobodu.

U više navrata, policija je posetila, pozvala ili privela regionalnog poverenika CeSID-a za južnu Srbiju, Milana Stefanovića, dok je njegovog kolegu Dejana Miloševića, poverenika CeSID-a za Niš, izbornog dana policija odvela sa biračkog mesta.

Poverenika CeSID-a za Leskovac, Iгора Stajića, policija je privela i zadržala 24 časa u lokalnoj stanici. Budući da privođenje poverenika CeSID-a nije bilo zvanično registrovano, kao i da o tome nije bio obavešten niko od njegovih bližnjih, Stajić je tokom čitavog dana vođen ne kao priveden, već kao nestao.

U svojoj „istrazi“ policija nije zaobišla ni donatore CeSID-a. Oni su, jedan po jedan, takođe bili pozivani na informativne razgovore sa inspektorima Odeljenja za privredni kriminal MUP-a u Beogradu.

„Ples“ sa Saveznom izbornom komisijom

Četrnaestog septembra CeSID je podneo Saveznoj izbornoj komisiji prijavu za posmatranje izbora, pozivajući se na prava koja proističu iz Ustava, Zakona i međunarodnih dokumenata. Odgovor Komisije na našu prijavu zaista je stigao u zakonskom roku od 48 sati, ali svakako ne u formi u kojoj bi, prema Zakonu, taj odgovor morao biti. Naime, umesto zvaničnog rešenja, na adresu CeSID-a je stiglo pismo kojim nas je sekretar Savezne izborne komisije upoznao sa stavom koji je ova komisija zauzela povodom naše prijave. Savezna izborna komisija se odredila negativno prema našoj prijavi, pravdajući takav stav činjenicom da pravo domaćih organizacija da posmatraju izbore nije eksplicitno predviđeno Zakonom.

Ovakvim svojim stavom Komisija je sasvim otvoreno prekršila jedan od osnovnih pravnih principa prema kojem se ima smatrati dozvoljenim sve ono što Ustav ili Zakon eksplicitno ne brane.

Ono sto je ovaj dopis učinilo posebno interesantnim jeste činjenica da je Savezna izborna komisija svoj stav o prijavi CeSID-a zauzela 8. septembra, dakle šest dana pre nego što je ova prijava podneta.

Odluka Upravnog odbora CeSID-a bila je da ovaj dopis ignoriše, te da prijavu ponovo podnese u očekivanju da se članovi Savezne izborne komisije ovaj put „pri-zovu pameti“. Međutim, kako se ovo nije dogodilo, odlučili smo da ponovo okušamo sreću i ipak nastavimo sa organizovanjem zvanično nedozvoljenog, ali sasvim sigurno legitimnog poduhvata, o čemu je javnost bila pravovremeno obaveštena.

Upravni nadzor nad radom CeSID-a

Beogradsku kancelariju CeSID-a je 13. septembra posetio pomoćnik saveznog ministra pravde i član Savezne izborne komisije Zvonimir Tomović. Cilj njegove posete bio je, kako nam je tada objašnjeno, vršenje upravnog nadzora nad radom organizacije. Tomović je prilikom ove posete upozorio članove Upravnog odbora CeSID-a na obavezu poštovanja izbornog zakona i tom prilikom, rečima „država ima pravo i način da se odbrani“, zapretio mogućnošću formalnog uki-danja organizacije, u slučaju da se u svojim daljim aktivnostima ne povinujemo njegovom upozorenju.

Budući da svoje ponašanje nismo promenili, a da do ostvarenja navedene pret-nje nije došlo, jedini zaključak koji možemo da izvedemo jeste da posao kojim smo

se bavili, uprkos nameri Savezne izborne komisije da dokaže suprotno, ipak nije u suprotnosti sa važećim pravnim propisima.

Popunjeni glasački listić

Nekoliko dana pre izbornog dana, u poštanskom sandučetu CeSID-a osvanuo je glasački listić za predsedničke izbore, sa zaokruženim rednim brojem ispred imena kandidata SPS-JUL-SNP, Slobodana Miloševića. Na taj način CeSID je, uz pomoć anonimnog savesnog građanina, došao u posed dokaza o izvršenju jednog od najtežih izbornih prekršaja koji je, zbog svog značaja i mogućih posledica po regularnost čitavog izbornog postupka, izbornim zakonom svrstan u krivična dela, za koje je zaprećena kazna zatvora u trajanju do tri godine.

Ovaj popunjeni listić je pružio neoboriv dokaz da su tačna nagađanja o tome da se u opticaju nalazi izvestan broj glasačkih listića sa zaokruženim imenom Slobodana Miloševića, namenjenih „osiguravanju ishoda glasanja“ potencijalno neposlušnih građana, zaposlenih u preduzećima lokalnih moćnika, članova ili simpatizera tadašnjih stranaka na vlasti.

Pošto smo uz pomoć stručnjaka potvrdili autentičnost glasačkog listića, o ovom otkriću smo odmah obavestili javnost. Glasački listić smo, potom, predali Saveznoj izbornoj komisiji, koja se, nekoliko dana kasnije, povodom ovog slučaja oglasila zaključkom, u kojem se između ostalog navodi da je utvrđeno da je „strani faktor falsifikovao izvestan broj glasačkih listića, sa namerom da ih distribuirira preko građana SRJ, a u cilju kompromitovanja predsedničkih izbora“.

Pronalazak upotrebljenog glasačkog listića ponovo je pobudio interesovanje MUP-a za CeSID. Naime, 23. septembra, samo jedan dan pre izbora, direktor CeSID-a, dr Slobodanka Nedović je - tada se činilo kao svedok - bila pozvana na razgovor u beogradsko odeljenje ovog ministarstva. Međutim, tretman kojem je direktorka CeSID-a bila izložena nimalo nije bio primeren svedoku, savesnom građaninu koji je prijavio veoma ozbiljno krivično delo i podneo dokaze o njegovom izvršenju. Naprotiv, tokom razgovora koji je obavljen bez mogućnosti prisustva opunomoćenog advokata, od nje je zahtevano da se podvrgne poligraf testu (detektor laži), pa je čak slušala i „anegdote“ o „tretmanu“ bezbol palicama.

Posle višečasovnog zadržavanja dr Nedović je ipak puštena, na svu sreću bez težih posledica po njeno fizičko zdravlje.

Izborni dan

Uprkos progonu, kao i činjenici da CeSID nije bio zvanično akreditovan, posmatrači su 24. septembra od ranog jutra bili na svojim „radnim mestima”, omogućivši tako da tokom čitavog izbornog dana domaća i strana javnost budu pravovremeno obaveštavane najpre o toku glasanja na biračkim mestima, a potom i o odzivu građana i rezultatima izbora.

Uspešnost kampanje

Tokom predizborne kampanje koja je trajala 50 dana, CeSID-u se priključilo gotovo 7.500 građana.

Činjenica da je tokom progona, koji je trajao gotovo mesec dana, policija neprestano ucenjivala i maltretirala aktiviste CeSID-a, umanjila je broj onih koji su izbornog dana posmatrali izbore na svojim biračkim mestima. Tako je umesto 7.432 obučena posmatrača, izbore posmatralo njih 6.042.

Promenom izbornog zakonodavstva u izborni postupak su uvedene novine koje se najpre tiču statusa CeSID-a u ovom postupku. Pravilima o sprovođenju izbora uvedeno je i pravo domaćih organizacija da prate rad organa za sprovođenje izbora. Ovim je praktično isključena svaka mogućnost daljeg maltretiranja i opstrukcije našeg rada, što je bivša vlast uporno pravdala činjenicom da domaće posmatranje izbora nije eksplicitno predviđeno Zakonom.

Upravo iz tog razloga, kampanjom pred decembarske izbore, pokušali smo da privučemo sve građane zainteresovane za ideju domaćeg, nepristrasnog posmatranja izbora, a koji se zbog ucene ili sasvim opravdanog straha od posledica nisu priključili CeSID-u tokom kampanje koja je prethodila septembarskim izborima.

Cilj nam je bio da okupimo dovoljno posmatrača kako bi 23. decembra CeSID bio prisutan na svim biračkim mestima na teritoriji Republike Srbije.

PARALELNO BROJANJE GLASOVA

Od osnivanja 1997, CeSID-u nikada u Srbiji nije bilo dopušteno da nadgleda izborni proces. Naše izborno zakonodavstvo nigde nije predvidelo takvu mogućnost te je, stoga, svaka savezna ili republička izborna komisija stala na stanovište da se domaćim organizacijama ne može dopustiti da posmatraju izbore, bez obzira na to što je Jugoslavija potpisnica dokumenta OEBS-a kojim se obavezuje da to čini. I ovog puta, za izbore održane 24. septembra 2000, Savezna izborna komisija (SIK) odbila je zahtev CeSID-a da mu se dopusti da nadgleda izborni proces na biračkim mestima. Doduše, neke opštinske izborne komisije u Srbiji izašle su u susret molbi CeSID-a no, znajući da je neovlašćenim prisustvom na biračkim mestima moguće narušiti legalnost izbora, CeSID je stao na stanovište da ni na tim mestima ne dopusti svojim dobrovoljcima da nadgledaju izbore, budući da bi time dali mogućnost poništavanja izbora.

Nadgledanje ispred biračkog mesta

U CeSID-u je zauzet stav da je, bez obzira na odbijanje SIK-a, izbore važno nadgledati, ako ne posredstvom volontera na samom biračkom mestu, onda ispred njega. Razlog ovome je poznata i u istraživanjima rezultata ranije održanih izbora u Srbiji utvrđena istina da je na tim izborima bilo mnoštvo ekstremnih izbornih rezultata upravo na onim biračkim mestima na kojima izbora nije ni bilo.

Sudeći prema rezultatima svih do sada održanih izbora - koji se drugačije ne mogu objasniti - mnoga biračka mesta, pre svega u onim delovima zemlje (na Kosovu i u jugoistočnoj Srbiji) u kojima su Albanci većinsko stanovništvo, nisu bila ni otvorena, a zapisnici sa tih biračkih mesta stizali su u izbornu komisiju i bili priznati za validne. Znajući, uz to, da na prethodnim izborima opozicija nije uspevala da kontroliše mnoga biračka mesta, smatrali smo da je od ogromne važnosti utvrditi da li su biračka mesta uopšte otvorena, da li na njima postoji biračka kutija i glasački listići, da li građani glasaju, da li opozicija ima svog člana u biračkom odboru, da li se u skladu sa zakonom nakon obavljenih izbora na biračkom mestu rezultati objavljaju itd. Imajući u vidu činjenicu da je stalni sastav biračkog odbora

ra na ovim izborima činio predsednik, četiri člana i njihovi zamenici, dakle u njemu je bilo deset osoba, a da je Demokratska opozicija Srbije mogla da ima samo jednog člana i njegovog zamenika, nametnula se potreba poboljšanja izborne kontrole makar jednom osobom ispred biračkog mesta.

Piramida nadležnosti

U nameri da organizuje kvalitetno nadgledanje izbora, CeSID je za ovu priliku načinio strukturu piramide nadležnosti. Na njenom vrhu bila je republička kancelarija CeSID-a u Beogradu, pod njom mreža 16 regionalnih kancelarija kojima su bili podređeni opštinski koordinatori zaduženi za mobilizaciju timova volontera na svojim opštinama. Mreža regionalnih kancelarija već je, manje-više, ranije bila formirana tako da je postojao utvrđen i proveren način komunikacije, međusobno i sa republičkom kancelarijom, a nije beznačajno pomenuti ni međusobno poverenje stečeno ranijom saradnjom.

Mreža opštinskih koordinatora sačinjena je prvi put za ovu priliku uglavnom od ljudi sa kojima se već ranije sarađivalo ili od prijatelja, rođaka ili poznanika nekog od proverenih saradnika CeSID-a. Smatrali smo važnim da u akciju koordinacije izborne kontrole za potrebe CeSID-a angažujemo osobe koje se međusobno poznavaju i jedni u druge imaju poverenje. Istog principa držali smo se i u izboru volontera, od kojih su mnogi regrutovani posle marketinških akcija i medijskih prezentacija. Svi su oni prošli obuku tokom koje su uspostavljene veze međusobnog poverenja.

Opštinski koordinatori

Mreža opštinskih koordinatora sačinjena je mesec dana pre izbora, a zbog političkog pritiska na CeSID i odustajanja pojedinaca od učešća u projektu nadgledanja trpela je promene sve do održavanja izbora. Od opštinskih koordinatora očekivalo se da su završili obuku trenera, a uz to, po mogućству, da budu vozači i vlasnici automobila i da imaju dostupan računar sa modemom, budući da je elektronska komunikacija, za ovu priliku, bila jedna od nezaobilaznih. Svakom od koordinatora bio je dostupan disk sa rezultatima izbora ili bar spisak biračkih mesta na opštini sa predsedničkih izbora iz 1997, softver za unošenje podataka sa uputstvom za njegovo korišćenje i za prenos podataka, zatim brojevi telefona sa informacijama za identifikaciju kod Internet provajdera, spisak obučenih trenera sa nje-

gove i susednih opština, uputstvo za rad koordinatora, spisak telefona za dojavljivanje i mobilni telefon. Kao dodatno rešenje bilo je predviđeno da koordinator ima mogućnost korišćenja Internet provajdera (recimo lični nalog koji ima odranije ili nalog prijatelja). Sigurnosti radi, bila je predviđena i mogućnost korišćenja provajdera u nekoj od susednih zemalja, uglavnom u Bugarskoj. Štaviše, server na kojem su se skupljali rezultati radi obrade, a potom i objavljuvanja, bio je udaljeni računar blizu kićme Interneta sa adresom koja ne zavisi od nacionalne Internet organizacije.

Obaveze koordinatora bile su svedene na regrutovanje volontera, njihovu obuku, korekcije spiska biračkih mesta, utvrđivanje sastava biračkih odbora, pravljenje spiskova volontera sa njihovim adresama i telefonima u digitalnoj formi, koordinaciju u izbornom danu, javljanje (regionalnim kancelarijama) nepravilnosti u izbornom danu i koordinaciju aktivnosti na svojoj opštini u izbornoj noći. U uslovima policijskog pritiska na CeSID od nekih prethodnih zahteva moralo se odustati. Međutim, iz razloga pouzdanosti i sigurnosti, računalo se i na distribuirani unos podataka, tako da je svaki opštinski koordinator imao obavezu da, u skladu sa svojim mogućnostima, prikupljene podatke sa svoje opštine u elektronskom obliku prosledi na server CeSID-a.

Treba napomenuti da su opštinski koordinatori imali punu autonomiju u organizovanju aktivnosti na svojoj opštini jer se pokazalo da u Srbiji postoji uočljiva raznolikost u ukupnim društvenim prilikama na pojedinim opštinama, tako da saveti i uputstva od strane CeSID-a nisu mogli uvek da budu primenljivi. Na primer, CeSID-ov reklamni materijal (plakate, majice, kape itd.) bio je veoma tražen u skoro svim opštinama u Srbiji, ali je bilo opština čiji su koordinatori smatrali da bi distribucija reklamnog materijala mogla da ugrozi uspešno regrutovanje volontera koji su želeli da budu što manje primećeni.

Volonteri

Mreža volontera stvarana je sve do poslednjeg dana pred izbore. Od volontera se zahtevalo da imaju završenu obuku trenera ili volontera. Svaki od njih bio je opskrbljen uputstvom za rad volontera, CeSID-ovom literaturom (Moj vodič kroz izbore), formularom zapisnika CeSID-a sa šifrom biračkog mesta i brojevima telefona za dojavljivanje, te olovkom i sveskom CeSID-a. Njihove obaveze bile su: dežurstvo ispred biračkog mesta i praćenje odziva birača, zapisivanje i javljanje (koordinatorima) izbornih nepravilnosti u izbornom danu, javljanje rezultata u

izbornoj noći, dostavljanje uredno popunjenoj zapisniku koordinatoru.

Kao i koordinatorima, volonterima je sugerisano da na izbornom mestu ne skreću pažnju na sebe budući da je u ranijim prilikama bila angažovana policija (u uniformi ili u civilu) ispred biračkih mesta, a koordinatori su imali obavezu da vode računa o tome da volonteri dežuraju ispred biračkog mesta gde i sami glasaju kako bi u očima „snaga reda“ bili manje sumnjivi.

Rad u uslovima policijske represije

Namera CeSID-a bila je da se načini baza podataka koordinatora i volontera zajedno sa bazom podataka izbornih mesta. Od toga se odustalo nakon upada policije u CeSID-ove prostorije u Beogradu, a potom i u prostorije svih regionalnih kancelarija širom Srbije jer se moralo misliti na zaštitu ljudstva na terenu od policijskog proganjanja. Mnoge druge aktivnosti u CeSID-u bile su uslovljene policijskim progonom. Zapisnici namenjeni volonterima, o rezultatima izbora na pojedinim biračkim mestima, sadržavali su brojeve telefona u Beogradu na koje je trebalo javiti rezultate izbora, te su stoga bili distribuirani koordinatorima samo tri dana pre izbora kako bi vinovnici represije imali što manje vremena da utvrde koje telefone treba ometati. Naravno, nismo imali iluziju da režim ne može da nas spreči u našim namerama, ali potrudili smo se da mu za to ostavimo što manje vremena. Telefoni na koje su se javljali volonteri nalazili su se u kancelarijama pojedinih nevladinih organizacija u centru Beograda i svaki zapisnik sadržavao je brojeve telefona u bar tri različite kancelarije jer smo želeli da prihvatimo informacije i ako rad u nekim od tih kancelarija bude sprečen. Ističemo hrabrost ovih organizacija:

Građanske inicijative, Vlajkovićevo 17,

Alijansa za lokalni održivi razvoj, Srpskih vladara 19b,

Fondacija za mir i rešavanje kriza, Dositejeva 4,

Evropski pokret u Srbiji, Đure Jakšića 5,

Sindikat Nezavisnost, Nušićeva 4,

Centar za ženske studije, Srpskih vladara 34,

Centar za antiratnu akciju, Mačvanska 8,

Beogradski centar za ljudska prava, Mlatišumina 3,

Bez njihove pomoći ne bi bilo moguće sprovesti akciju paralelnog brojanja glasova, u kojoj su učestvovali i mnogi dobrovoljci.

Izborna komunikacija

U praćenju rezultata izbora od presudnog značaja je bilo korišćenje računara i digitalne komunikacije. Iako je policija prilikom upada u beogradsku kancelariju otela sve računare, to nije omelo namere CeSID-a. Korišćeni su nosivi računari. Proizveden je softver za praćenje izbora i za prezentaciju na Internetu, oformljen je informatički tim i standardizovana digitalna komunikacija, organizovani su međusobno povezani izborni štabovi u regionalnim kancelarijama i u Beogradu, načinjen je spisak telefonskih brojeva za komunikaciju koji je podeljen po opština.

Predviđeno je pet tipova učesnika u komunikaciji:

- volonter – posmatrač na izbornom mestu,
 - opštinski koordinator,
 - regionalna kancelarija CeSID-a,
 - Web sajt CeSID-a (imao je ulogu i u prikupljanju podataka i u objavljinjanju),
 - centralna baza podataka i ljudi za prijem svih podataka,
- i četiri tipa komunikacije:
- javljanje telefonom direktno u centralu (samo na dan izbora),
 - transport zapisnika u pisanom obliku,
 - prenos off-line unetih podataka na disketama,
 - prenos off-line unetih podataka preko Interneta (posredstvom Web sajta),
 - objavljinjanje podataka na Web sajtu.

Za efikasno praćenje rezultata izbora, CeSID-ovi volonteri su imali na raspolaganju telefone, mobilne telefone, pristup Internetu i prevoz.

Organizovanje velikog broja ljudi u uslovima koji su vladali uoči izbora predstavljalo je najsloženiji deo posla, ali i sama informatička podrška bila je problem.

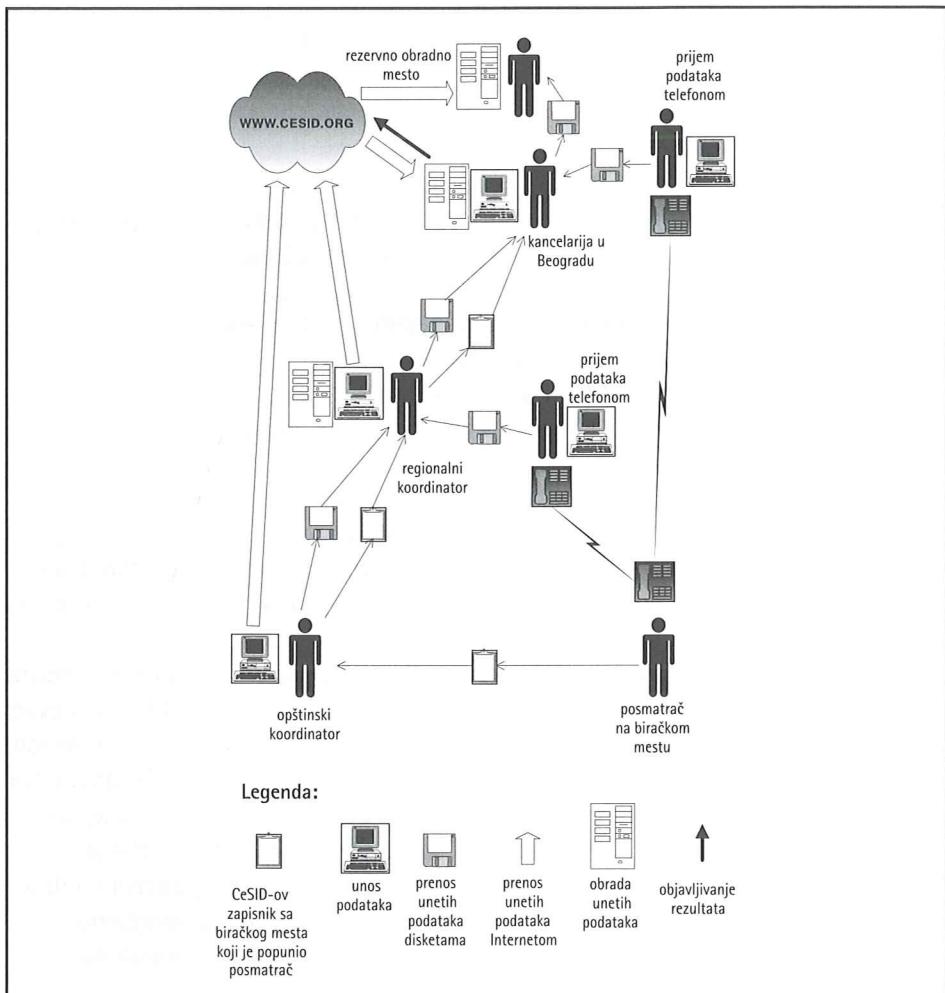
Pogledajmo kako je bio zamišljen unos podataka:

Posmatrač prvo pokušava da telefonom uputi podatke na jedno od devet središta za prijem podataka u Beogradu. Neke regionalne kancelarije CeSID-a (Niš, Kragujevac, Valjevo...) organizovale su na sličan način prikupljanja podataka za svoj region. Razuđenost je bila poželjna: ukoliko bi bio onemogućen rad CeSID-a u Beogradu, bar bi na regionalnom nivou neki podaci bili prikupljeni i obrađeni. Sa druge strane, lokalni mediji su iz prve ruke dobijali informacije od pojedinih regionalnih kancelarija.

Nakon uspešnog ili neuspešnog telefoniranja, posmatrač svoj zapisnik odnosi opštinskom koordinatoru. Opštinski koordinatori koji su bili u mogućnosti da koriste računar koristili su aplikaciju za unos podataka kojom su formirali datoteku

sa rezultatima. Ista aplikacija korišćena je i za prikupljanje podataka o biračkim mestima, posmatračima, biračkim odborima i sl. Reč je o Windows aplikaciji koja je orijentisana ka dokumentu, što znači da se na početku rada otvara postojeća ili kreira nova datoteka, a pre izlaska iz aplikacije snimaju se izmene. Tako kreirana, odnosno izmenjena datoteka šalje se na disketi ili preko Interneta. Detaljniji opis aplikacije za unos podataka može se pogledati na

www.cesid.org/posmatrac/pomoc.htm

Evo kako je bio zamišljen prenos podataka:

Za slanje ovako pripremljenih datoteka preko Interneta koristi se Web aplikacija u kojoj svako ko treba da šalje podatke ima svoje korisničko ime i lozinku. Drugi deo ove aplikacije omogućava preuzimanje poslatih datoteka. Datoteke su se na ovaj način preuzimale u centralnoj kancelariji CeSID-a u Beogradu, ali i na rezervnom obradnom mestu koje je bilo smešteno nekoliko stotina metara dalje. Jedan član informatičkog tima boravio je u toku izborne noći u Budimpešti, gde je instalirao dodatno rezervno obradno mesto i bio spreman da u potpunosti preuzme kontrolu nad CeSID-ovim sajtom u slučaju da iskršnu neki problemi.

S obzirom na očekivano preopterećenje domaćih Internet provajdera i druge moguće probleme sa Internetom, obezbeđeno je osam dial-in linija i odgovarajući broj naloga u Sofiji uz pomoć kolega sa tamošnjeg Fakulteta za matematiku i informatiku.

Obrada i prezentacija podataka tekla je na sledeći način:

Kada datoteke sa podacima na jedan ili drugi način stignu do mesta za obradu, učitavaju se u bazu podataka pomoću pripremljene aplikacije. Pored učitavanja podataka, aplikacija omogućava i elementarne pregledе podataka i izveštavanje.

Za prikazivanje zbirnih rezultata predsedničkih izbora koristila su se tehnološki šarolika rešenja. Za predsedničke izbore je korišćena Web aplikacija koja na osnovu unetih brojeva formira prezentaciju rezultata. Slično je za prikaz rezultata na karti Jugoslavije korišćena Web aplikacija koja na strani Web servera formira slike sa kartama. Pored Web aplikacija korišćeni su i programi koji iz baze podataka izvode podatke u odgovarajućoj formi. Za rezultate izbora za Veće građana takvim programom je direktno formirana HTML strana koja je postavljena na Web server bez posredstva Web aplikacije. Za objavlјivanje ostalih informacija korišćena je Web aplikacija za vesti.

Korišćeni su sledeći alati i tehnologije:

Aplikacija za unos, kao i aplikacija za učitavanje unetih podataka u bazu je razvijena pomoću razvojnog alata Delphi uz korišćenje MIDAS tehnologije. Za bazu podataka je korišćen Interbase. Centralna baza podataka sa pratećim aplikacijama bila je instalirana na jednom lap top računaru sa modemom, pošto su CeSID-u bili

odusuzeti računari. Za neke analize je korišćena Java i JDBC, a takođe i goli SQL upiti.

Na strani Web servera je korišćen PHP i MySQL baza podataka, a za generisanje GIF-ofa korišćeni su CGI programi napisani u programskom jeziku C uz podršku odgovarajućih biblioteka. Delovi aplikacija kojima se ažuriraju podaci izvršavaju se na posebnom serveru koji podržava SSL konekcije.

Problemi:

Rok za razvoj je bio veoma kratak, tako da faza testiranja skoro da nije postojala. I pored toga nije bilo bagova i previda koji bi onemogućili funkcionisanje celog procesa. Veliki broj ljudi je uspešno koristio aplikacije praktično bez obuke i generalne probe. Najozbiljniji problem je bio pad Web servera u izbornoj noći prouzrokovani prepunim diskom, ali je administrator, srećom, brzo reagovao.

Izborni rezultati

Procenjujući svoju snagu u CeSID-u utvrdili smo da je od svih izbora koji su tekli paralelno moguće pratiti samo predsedničke i izbore za Veće građana. Za lokalne izbore i izbore za Veće republika nismo mislili da su manje važni, već prosto nismo imali dovoljno snage da i njih pratimo.

Očekivali smo da ćemo prve rezultate dobiti tek posle 11 sati uveče, i tako se i dogodilo. Lavina rezultata počela je da pristiže tek posle ponoci tako da je CeSID mogao precizno da iznese svoje procene posle dva sata ujutro kada su prebrojani glasovi sa 826 mesta na kojima je glasalo 308.002 glasača. Ti rezultati su kazivali da na predsedničkim izborima kandidat Vojislav Koštunica vodi ubedljivo i da je osvojio 56,82% glasova, a da je Milošević osvojio 34,23% glasova.

Obrađeno 1.096 biračkih mesta.	25. 09. 2000. 04:30
dr Vojislav Koštunica	291.046 57,87%
Slobodan Milošević	166.066 32,02%
Tomislav Nikolić	23.985 4,77%
Vojislav Mihailović	17.390 3,46%
Miodrag Vidojković	4.444 0,88%

U izbornoj noći (do 5:22 ujutro 25. septembra) stigle su informacije sa 1.404 biračka mesta, a procenti osvojenih glasova nisu mnogo odstupili od početnih.

Paralelno brojanje glasova

Kasnije, kada se na osnovu donesenih CeSID-ovih zapisnika sa biračkih mesta konačno utvrđivalo koliko je biračkih mesta bilo pokriveno i sa kojih imamo pouzdane zapisnike, utvrđeno je da konačni rezultati koje je CeSID imao pred sobom opet ne odstupaju od početnih.

Znajući da nećemo imati na uvidu rezultate izbora na Kosovu, u Crnoj Gori i u Vojsci Jugoslavije predviđali smo manji procenat za Koštunicu a veći za Miloševića, ali svi proračuni su kazivali da, ako na izbore izade više od 4,8 miliona birača, Koštunica pobeduje u prvom krugu ako okviri izborne krađe budu umereni. Tako se na kraju i dogodilo.

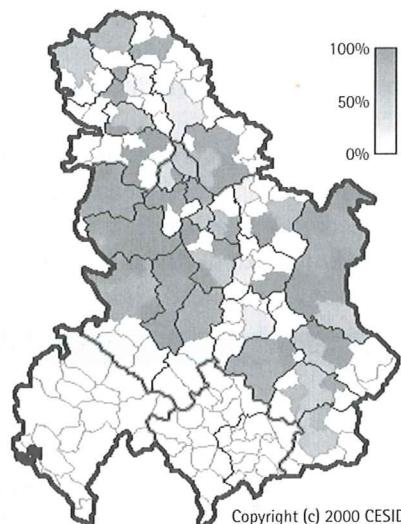
Obrađeno 4.714 biračkih mesta.	28. 10. 2000. 23:00	
dr Vojislav Koštinica	1.446.020	55,59%
Slobodan Milošević	909.161	34,95%
Tomislav Nikolić	144.816	5,57%
Vojislav Mihailović	79.380	3,05%
Miodrag Vidojković	21.911	0,84%

Rezultate našeg nadgledanja i projekciju konačnih rezultata izbora objavili smo na konferenciji za štampu u utorak 26. septembra, dokazujući da je kandidat Vojislav Koštinica pobjedio u prvom krugu. Savezna izborna komisija oglasila se prvi put iste večeri.

Broj volontera

Broj ljudi koje je CeSID gurnuo u pogon u izbornoj noći prevazilazio je 6.000. Broj biračkih mesta koje smo uspeli da nadgledamo prevazišao je 5.000, međutim sa terena smo dobili ukupno 4.714 zapisnika tako da smo u našoj bazi podataka odbacili sva ona biračka mesta (nekad i cele opštine) sa kojih smo dobili rezultate u elektronskoj formi ali nepotkrepljene pisanim podacima. Zbog toga mapa na kojoj su prikazani procenti obrađenih biračkih mesta izgleda siromašnije nego što je to zaista bilo.

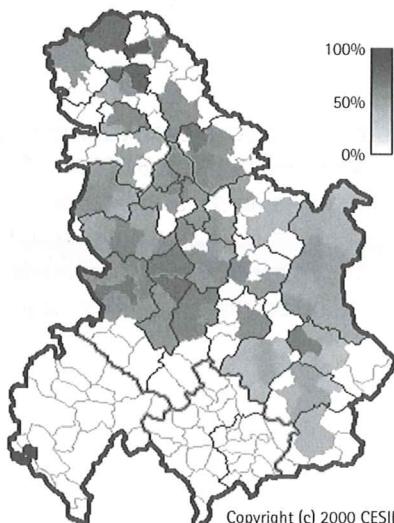
Oko izbora

Copyright (c) 2000 CESID

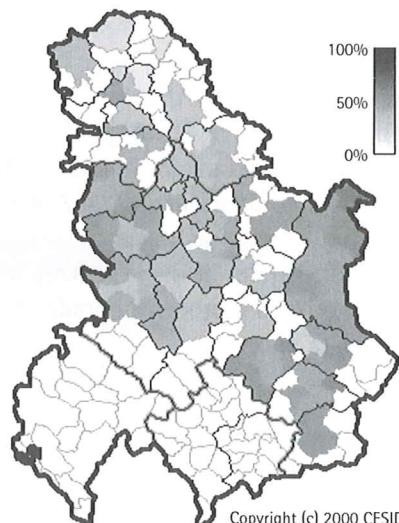
Evo kako izgleda grafički prikaz rezultata predsedničkih izbora po opštinama prema CeSID-ovim izveštajima.

Vojislav Košturnica

Copyright (c) 2000 CESID

Slobodan Milošević

Copyright (c) 2000 CESID

KOMENTAR ZVANIČNIH REZULTATA IZBORA

Službeni list

Prvi put od kako se sprovode višestranački izbori u Srbiji i Jugoslaviji zvanični rezultati istih izbora publikovani su više puta.

U „Službenom listu Savezne Republike Jugoslavije“, br. 50/2000. od 28. septembra 2000, Savezna izborna komisija objavila je:

- ODLUKU O UTVRĐIVANJU REZULTATA GLASANJA ZA IZBOR PREDSEDNIKA REPUBLIKE U 2000. GODINI,
- KONAČNE UKUPNE REZULTATE IZBORA ZA SAVEZNE POSLANIKE U VEĆE GRAĐANA SAVEZNE SKUPŠTINE U 2000. GODINI,
- KONAČNE UKUPNE REZULTATE IZBORA ZA SAVEZNE POSLANIKE U VEĆE REPUBLIKA SAVEZNE SKUPŠTINE U 2000. GODINI.

Kasniji sled događaja pokazao je da zvanični rezultati izbora, objavljeni u pomenutom „Službenom listu“, moraju biti promenjeni.

U „Službenom listu Savezne Republike Jugoslavije“, br. 55/2000. od 10. oktobra 2000, Savezna izborna komisija preinačila je rezultate predsedničkih izbora i objavila ih, ali ovog puta ne kao ODLUKU već kao:

- KONAČNE UKUPNE REZULTATE IZBORA ZA PREDSEDNIKA REPUBLIKE U 2000. GODINI, a u „Službenom listu Savezne Republike Jugoslavije“, br. 56/2000. od 13. oktobra 2000. ponovila je:
- KONAČNE UKUPNE REZULTATE IZBORA ZA SAVEZNE POSLANIKE U VEĆE GRAĐANA SAVEZNE SKUPŠTINE U 2000. GODINI, i
- KONAČNE UKUPNE REZULTATE IZBORA ZA SAVEZNE POSLANIKE U VEĆE REPUBLIKA SAVEZNE SKUPŠTINE U 2000. GODINI.

Predsednički izbori

Prvi objavljeni rezultati predsedničkih izbora izazvali bi podsmeh biračkog tela da ukupna društvena klima u Srbiji nije bila eksplozivna i da glasači nisu bili uplašeni mogućnošću sukoba sa „snagama reda“. Savezna izborna komisija je sebi dopustila da objavi rezultate izbora u kojima su iskazane brojne vrednosti u potpunom međusobnom neskladu. Već na prvi pogled, svako ko je naučio da sabira

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

„СЛУЖБЕНИ ЛИСТ СРЈ“: Београд Јована Ристића 1. - Жиро - рачун код Службе за обрачун и плаќања 40802-603-5-3021943	Четвртак 28. септембар 2000. БРОЈ 50	БЕОГРАД ГОД. IX	Цена овом броју је 30,00 динара. Акционациона претплатна цена за 2000. годину износи 3550 динара плус порез на промет. Рок за рекламијацију 15 дана
--	---	--------------------	--

530.

На основу чл. 12, 13. и 22. Закона о избору и престанку мандата председника Републике и члана 85. Закона о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине, Савезна изборна комисија, на својој 28. седници, која је одржана 27. септембра 2000. године, донела је

ОДЛУКУ

О УТВРЂИВАЊУ РЕЗУЛТАТА ГЛАСАЊА ЗА ИЗБОР
ПРЕДСЕДНИКА РЕПУБЛИКЕ У 2000. ГОДИНИ

I

Савезна изборна комисија је утврдила:

1. Укупан број бирачких одбора	10.673
а) Број и проценат бирачких одбора који су доставили изборну документацију	10.309 96,59%
2. Број примљених гласачких листића	7.345.676
3. Број неупотребљених гласачких листића	2.175.004
4. Број бирача уписаных у бирачки списак	7.249.831
5. Укупан број и проценат бирача који су гласали	5.053.428 69,7%
а) Број и проценат бирача који су гласали на бирачком месту	4.956.729 98,09%
б) Број и проценат бирача који су гласали ван бирачког места	96.361 1,91%
6. Број неупотребљених гласачких листића	5.051.215
а) Број и проценат неважећих гласачких листића	135.371 2,68%
б) Број и проценат важећих гласачких листића	4.915.860 97,32%

7. Кандидати за председника Републике према добијеним гласовима:

Редни број	Име и презиме кандидата за председника Републике и назив подносиоца предлога кандидата	Број гласова који су добили	%
1.	Миодраг Видојковић, Афирмативна странка	46.421 0,92	
2.	др Војислав Коштуница, Демократска странка, Демократска странка Србије, Социјалдемократија, Грађански савез Србије, Демокршијанска странка Србије, Нова Србија, Покрет за демократску Србију, Лига социјалдемократија Војводине, Реформска демократска странка Војводине, Коалиција Војводине, Савез војвођанских Мађара, Демократска алтернатива, Демократски центар, Нова демократија, Социјалдемократска унија, Странка демократске акције, Лига за Шумадију, Српски покрет отпора – Демократски покрет	2.474.392 48,96	

2.474.392 48,96

Редни број	Име и презиме кандидата за председника Републике и назив подносиоца предлога кандидата	Број гласова који су добили	%
3.	Слободан Милошевић, Социјалистичка партија Србије, Југословенска левица, Социјалистичка народна партија Црне Горе	1.951.761 38,62	
4.	Војислав Михаиловић, Српски покрет обнове	146.585 2,90	
5.	Томислав Николић, Српска радикална странка	292.759 5,79	

II

1. На основу утврђених резултата, Савезна изборна комисија је утврдила да именован кандидат у првом гласању није добио већину гласова бирача који су гласали и да ће се, согласно Закону, обавити друго гласање.

2. У другом гласању, гласаће се о два кандидата који су добили највећи број гласова, и то:

- 1) др Војислав Коштуница, Демократска странка, Демократска странка Србије, Социјалдемократија, Грађански савез Србије, Демокршијанска странка Србије, Нова Србија, Покрет за демократску Србију, Лига социјалдемократија Војводине, Реформска демократска странка Војводине, Коалиција Војводине, Савез војвођанских Мађара, Демократска алтернатива, Демократски центар, Нова демократија, Социјалдемократска унија, Странка демократске акције, Лига за Шумадију, Српски покрет отпора – Демократски покрет
- 2) Слободан Милошевић, Социјалистичка партија Србије, Југословенска левица, Социјалистичка народна партија Црне Горе

1.951.761 38,62

3. Савезна изборна комисија утврђује да ће се друго гласање обавити у недељу, 8. октобра 2000. године.

4. Ова одлука објављује се у „Службеном листу СРЈ“.

Савезна изборна комисија

Бр. 310/1
27. септембра 2000. године
Београд

Секретар
Милисав Миленковић, с.р.

Председник
Боривоје Вукићевић, с.р.

ostaje zbunjen pred ODLUKOM.

Sudeći prema Odluci, Savezna izborna komisija je utvrdila da je za predsednika Republike glasalo 5.053.428 glasača, od toga na biračkom mestu 4.956.729, a van biračkog mesta 96.361. Kada se sabere broj onih koji su glasali na biračkom mestu i onih koji su glasali van biračkog mesta dobije se da je glasalo 5.053.090 birača (a ne 5.053.428), tako da ostaje nejasno gde su mogli glasati preostali birači, njih 338.

Slično, prema Odluci, broj važećih glasačkih listića je 4.915.860, a nevažećih 135.371, ukupno 5.051.231, a broj upotrebljenih glasačkih listića bio je 5.051.215, pa se postavlja pitanje kako je moguće da zbir važećih i nevažećih glasačkih listića bude veći od broja upotrebljenih listića.

Ako dodamo da je, prema Odluci Savezne izborne komisije, broj upotrebljenih listića (5.051.215) bio za 2.213 manji od broja birača koji su glasali (5.053.428), onda je konfuzija kompletna. Nikako se ne može utvrditi koliko je glasača glasalo i na čemu su glasali, budući da je upotrebljenih glasačkih listića bilo manje od broja glasača.

Kada se saberu brojevi glasova koje su, prema Odluci, dobili pojedini kandidati, dobija se zbir 4.911.918, a važećih glasačkih listića bilo je 4.915.860, pa se postavlja pitanje ko je osvojio preostalih 3.942 glasova.

Prema Odluci, broj glasalih je 5.053.428 (koliko mora biti i upotrebljenih glasačkih listića), neupotrebljenih glasačkih listića bilo je 2.175.004, a primljenih 7.345.676. Međutim, ako se saberu upotrebljeni i neupotrebljeni glasački listići dobije se da ih je ukupno 7.228.432, pa ostaje nejasno gde je nestalo 117.244 primljenih listića.

Savezni ustavni sud

Imajući u vidu sve nepravilnosti koje se odnose na rad Savezne izborne komisije podnositelac predloga kandidata za predsednika Republike Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica podnela je Saveznoj izbornoj komisiji prigovor koji je odbijen, a zatim i žalbu Saveznom ustavnom sudu na rešenje Savezne izborne komisije o odbijanju prigovora. Savezni ustavni sud, posle javne rasprave na sednici o većanju i glasanju od 4. oktobra 2000. godine, doneo je sledeću odluku objavljenu u „Službenom listu Savezne Republike Jugoslavije”, br. 53/2000. od 6. oktobra 2000. godine:

540.

Савезни уставни суд, после јавне расправе, на седници о већанju и гласану, од 4. октобра 2000. године, размотрио је жалбу подносиоца предлога кандидата за председника Републике Демократске опозиције Србије – др Войислав Конгтиница, на Решење Савезне изборне комисије, број 328/4 и 328/5, од 30. септембра 2000. године, и на основу члане 124. став 1. тачка 9) Устава СРЈ и чл. 53, 58. став 1. и члана 68. став 1. тачка 9) Закона о Савезном уставном суду („Службени лист СРЈ”, бр. 36/92), донео је

ОДЛУКУ

1. Усваја се жалба.
2. Поправљава се Решење Савезне изборне комисије број 328/4, од 30. септембра 2000. године, којим се одбија приговор подно-

Oko izbora

сиона предлога кандидата за председника Републике Демократске опозиције Србије – др Војислав Коштуница о поништавању дела изборног поступка који се односи на утврђивање и објављивање изборних резултата за председника Републике за изборе расписане за 24. септембар 2000. године.

3. Поништава се Одлука Савезне изборне комисије о утврђивању резултата гласања за избор председника Републике у 2000. години („Службени лист СРЈ”, бр. 50/2000), од 28. септембра 2000. године.

4. Поништава се изборни поступак за избор председника Републике у делу који се односи на гласање и утврђивање резултата гласања на бирачким местима која инсу, у складу са чланом 59. Закона о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине, била отворена у времену од 7,00 часова до 20,00 часова него на основу одлуке Савезне изборне комисије у времену од 7,00 до 16,00 часова.

5. Поништава се решење Савезне изборне комисије, број 328/5, од 30. септембра 2000. године, одбјављено је приговор предлагача кандидата за председника Републике Демократске странке, Демократске странке Србије, Социјалдемократије, Грађанској савезу Србије, Демократичкој савезној странци Србије, Нове Србије, Покрета за демократију Србије, Лиге социјалдемократа Војводине, Реформске демократске странке Војводине, Коалиције Војводине, Савеза војвођанских Мађара, Демократске алтернативе, Демократског центра, Нове демократије, Социјалдемократске уније, Странке демократске акције, Лиге за Шумадију, Српског покрета отпора – Демократског покрета, поднет на Одлуку Савезне изборне комисије о утврђивању резултата гласања за председника Републике у 2000. години, број 310/1, од 27. септембра 2000. године, као неоснован.

Решењем Савезне изборне комисије, број 328/5, од 30. септембра 2000. године, одбачена је допуна приговора истог предлагача кандидата за председника Републике, као неблаговремено поднета.

Против објављеног решења Савезне изборне комисије, предлагач кандидата за председника Републике изјавио је одвојене жалбе Савезног установног суду у којима је предложио да се наведена решења пониште, да се поништи део изборног поступка који се односи на утврђивање и објављивање резултата гласања за председника Републике одржаних 24. септембра 2000. године и да се поништи Одлука Савезне изборне комисије о утврђивању листе кандидата за избор председника Републике у другом гласању.

Савезни установни суд је одлучио да се захтеви из наведених жалби, у складу са чланом 14. Пословника Савезног установног суда („Службени лист СРЈ”, бр. 44/93 и 25/95), споје и да се о њима води јединствен поступак и донесе једна одлука.

У жалби је наведено:

Савезна изборна комисија донела је osporenje решење након доношења Одлуке о утврђивању листе кандидата за избор председника Републике у другом кругу гласања, чиме је одлука о датом приговору прејудицирана; да у делу поступка од затварања бирачких места, 24. септембра 2000. године у 20 часова, па до објављивања укупних и коначних резултата избора за председника Републике, није обезбеђен рад Савезне изборне комисије на прописаном саставу, у смислу члана 25. Закона о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине који се сходно применjuje на основу члана 22. Закона о избору и престанку мандата председника Републике тако што им је ускршено право да прате пријем изборног материјала, обављају контролу исправности tog материјала, контролу тачности података из узетог материјала и да прате комјутерском обраду података из изборног материјала и утврђивање резултата избора; да су због тога, чла-

нови проширеног састава Савезне изборне комисије искључени из учешћа у овом делу поступка који се односи на утврђивање чиненичног стања које је подлога за доношење Одлуке о укупном и коначним резултатима избора; да је изборни материјал, осим записника, остао у изборним јединицама, па ни један члан Савезне изборне комисије није био у могућности да оствари увид у тај материјал, а самим тим и да упореди податке из записника са стапањем tog материјала; да је Савезна изборна комисија у поступку утврђивања укупних и коначних резултата избора за председника Републике спречила овлаšćeno лице предлагача др Војислава Коштунице за председника Републике, да са стручним помагачима, на вељан начин, изврши увид у изборни материјал на основу члана 66. Закона о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине; да је овлаšćeno лице предлагача, са потребним бројем стручних помагача, тражило увид у целокупни изборни материјал, јер је, физички, у законом предвиђеном року, овлаšćenoj лицу немогућe да сам прегледа целокупни изборни материјал; да овлаšćeno лице предлагача кандидата, на основу члана 53. Закона о општем управном поступку, има право да антажује стручне помагаче у наведеним радњама; да је овлаšćeno лице писменим путем тражило да му се омогути фотокопирање једног броја записника и да му се предаје у штампаној или електронској форми обраћени подаци по бирачким местима и општинама за избор за председника Републике, али тај захтев Савезна изборна комисија одбила закључком од 30. септембра 2000. године; да је у одлучивању у прописаном саставу Савезне изборне комисије учествовао Звонimir Томовић који није члан њеног прописаног састава за избор председника Републике у смислу члана 5. став 2. Закона о избору и престанку мандата председника Републике; да је Савезна изборна комисија, при утврђивању укупних и коначних резултата избора за председника републике, са поједињеним бирачким местима узела у обзор и гласове из изборних јединица 24 Прокупље и 26 Врбасе, противни одредби члана 84. Закона о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине, а којом је прописано да ће, по утврђивању резултата гласања, бирачки одбор без одлагања, а најдочије у року од 18 часова од часа затварања бирачког места, доставити изборној комисији изборни материјал; да се бирачки гласови са ових бирачким местима иначе нису смели урачунивати у укупне и коначне резултате, јер су ова бирачка места била затворена у 16 часова 24. септембра 2000. године, на основу Одлуке Савезне изборне комисије која је супротна одредби члана 59. Закона о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине, пошто је том одредбом прописано да се бирачка места у изборној јединици отварају у 7,00 часова, а затварају у 20,00 часова и да у том времену бирачко место мора бити непrekidno отворено; да Одлука о укупним и коначним резултатима избора за председника Републике садржи бројне противречности у нумеричким подацима који имају утицај на укупне и коначне резултате као што су: да је број употребљених и неупotrebljenih гласачких листића мањи од броја бирача који су гласали, да је укупан број употребљених гласачких листића мањи од збире важећих и неважећих листића, да је укупан број гласова свих кандидата за 3.942 мањи од броја важећих листића; да је збир бирача који су гласали ван бирачког места, а према извештајима свих 27 изборних јединица за 50.636 гласовима мањи од броја бирача који је приказан на Одлуци о укупним и коначним резултатима избора за председника Републике (96.361); да, самим тим, укупан број бирача који су гласали не може бити 5.053.428 него већи; да овај број мора бити и мањи за 338, јер када се у Одлуци сабери број бирача који су гласали на бирачком месту и ван њега даје резултат за 338 мањи него што то пише у Одлуци; да изнета неслагања имају за последицу објављивање нетачних података о укупним и коначним резултатима избора што чини жалбу основном; да она неслагања сама по себи и у вези са свим другим околностима имајубитан утицај на изборни резултат, јер, на пример, да је реално гласали за преко 50.000 бирача мањи него што се у Одлуци најави, утиче непосредно на повећање процента учешћа др Војислава Коштунице у укупним

Komentar zvaničnih rezultata izbora

результатима избора за непти више од 0,5%; да се ова околност у вези са другим наводима на које се жалбом указује, директно одражава на изборни резултат председничког кандидата др Вojислава Коштуници, који у том случају има више од 50% гласова бирача који су гласали; да није могуће да неки кандидат на мање обрађеном материјалу има у апсолутном смислу више гласова, него кад се обради више материјала како је то био случај са резултатима избора за кандидата Слободана Милошевића; да решење Изборне комисије Изборне јединице 26 Врање, број 210/2000, од 27. септембра 2000. године, о поништењу избора за председника Републике на 25 бирачких места, на које се позива доносилац оспореног решења, није било познато подносиоцу приговора нити члановима Изборне комисије Изборне јединице 26 Врање у прописаном саставу, нити је на дан доношења тог решења одржана седница наведене комисије; да се ради о непосетојем тј. лажном решењу које је накнадно израђено како би се створио лажни утисак да ниједан од тих бирачких места није ушло у обрачун укупних резултата за председника Републике, како се то у оспореном решењу наводи од стране Савезног изборне комисије; да је Савезна изборна комисија, без скапе сумње, сре ове гласове претходно урачунала у укупан број гласова; да је Савезна изборна комисија утврђујући укупне и коначне резултате избора за председника Републике обрачунала и „резултат“ избора са одређеног броја бирачких места у Изборној јединици 24 Прокупље и 26 Врање, која уопште нису отворена; да тврдња Савезног изборне комисије, да су у Изборној јединици 24 Прокупље, у погледу спорних бирачких места, избори одржани на 18 бирачких места, није тачна, пошто ни тих 18 бирачких места није било отворено; и кад би било тачно да су одржани избори на тих 18 бирачких места, није спорно да су ту гласови приписаны кандидату за председника Републике Слободану Милошевићу што чини замешну цифру утврђену непосредним увидом у изборни материјал овлашћеног лица предлагача др Вojислава Коштунице за председника Републике.

На основу изнегот предлаже се да се жалба усвоји, поништи оспорено решење, поништи део изборног поступка који се односи на утврђивање и објављивање изборних резултата за председника Републике за изборе расписане за 24. септембар 2000. године, и поништи Одлуку Савезног изборне комисије о утврђивању листе кандидата за избор председника Републике за други круг гласања.

2. Савезног уставног суда, након спроведеног поступка, утврдно је следеће релевантан станови ствари:

Опредబом члана 59, став 1. Закона о избору савезних посланица у Веће грађана Савезног скупштине („Службени лист СРЈ”, бр. 57/93, 32/2000 и 36/2000) прописано је да се бирачка места у изборној јединици отварају у 7,00 часова, а затварају у 20,00 часова и да у току тог времена бирачка места морају бити непрекидно отворена. На основу члана 22. Закона о избору и престанку мандата председника Републике („Службени лист СРЈ”, бр. 32/2000), наведена опредба члана 59, став 1. сходно се примењује и на избор председника Републике. Међутим, Одлуком Савезног изборне комисије, да одређена бирачка места скраћено је време одржавања избора тако што је прописано да се бирачка места отварају у 7,00 часова, а затварају у 16,00 часова. Тиме је, према схватију Савезног уставног суда, учињена битна повреда наведене опредбе Закона која је могла утицати на укупне резултате избора за председника Републике.

У делу изборног поступка за избор председника Републике који се односи на утврђивање и објављивање резултата гласања, противно законима, обухваћени су и обрачунати резултати гласова на појединачним бирачким местима на којима су поништени избори за председника Републике. Намење Решењем Изборне комисије Изборне јединице 26 – Врање, број 210/2000, од 27. септембра 2000. године, поништени су избори за председника Републике на бирачким местима у Општини Глоговац, бирачко место 1, бирачко место број 2 – Поклек, бирачко место број 3 – Ново Чикатово, бирачко место број 4 – Станковце, бирачко место број

9 – Коморане, бирачко место број 10 – Лапушник, у Општини Урошевац, бирачко место број 1 – Урошевац 1, бирачко место број 2 – Урошевац 2, бирачко место број 3 – Урошевац 3, бирачко место број 4 – Урошевац 4, бирачко место број 7 – Варош село, бирачко место број 13 – Гатић, у Општини Гњилане, бирачко место Гњилане 1, Гњилане 4, Гњилане 7, Гњилане 8, Гњилане 9, Мозгово 14, Церница 21, Жегра 22, у Општини Витина, бирачко место број 2 – Рамићи, бирачко место број 7 – Пожаране, и у општини Штимље, бирачко место Штимље број 1 и бирачко место Штимље број 2.

На наведеним изборним местима избори су поништени јер је надлежна изборна комисија утврдила већи број повреда изборног поступка.

Међутим, увидом у материјал који је доставио Савезног завод за статистику Савезног установу суду непосредно на јавној расправи, а који је дат и подносиоцу жалбе, утврђено је да је она стручна организација, која је обављала компјутерску обраду података за потребе Савезног изборне комисије, приликом исказивања укупних изборних резултата за избор председника Републике у 2000. години обухватила и резултат гласања који су наведеним решењем надлежне изборне комисије поништени и то: на бирачком месту број 2 – Општина Гњилане; бирачком месту број 1 – Општина Гњилане; бирачком месту број 4 – Мозгово и бирачка места бр. 2 и 3 – Општина Урошевац, које је затим ушло у укупни износ резултата гласања.

Због различите методологије исказивања и сукцесивног пристизања материјала приликом утврђивања резултата гласања и њихове обраде у Савезног заводу за статистику, дошло је до грешака у исказивању резултата гласања, као и за појединачне кандидате за избор председника Републике, као на пример: број употребљених гласачких листића је мањи од 16 од збира важећих и неважећих листића, а укупни број гласова које је добило свих пет кандидата за председника Републике за 3.942 је мањи од броја важећих листића.

Савезног уставног суда, полазећи од наведеног утврђеног стања ствари, очијено је, а имајући у виду и навође жалбе, да су утврђене повреде закона имале утицај на утврђивање коначних резултата гласања за избор председника Републике, па је, согласно одредби члана 53, став 1. Закона о Савезног установу суду („Службени лист СРЈ”, бр. 36/92) одлучно као у диспозитиву одлуке, како би се омогутило да се избор председника Републике законито заврши у складу са израженом вољом грађана Савезног Републике Југославије и применом Устава СРЈ, савезних закона и других изборних прописа.

3. У поновном изборном поступку надлежни изборни органи имају и у виду све друге недостатке на које се у жалби указује па и све изборне редовне спровести у складу са законом.

4. У вези са жалбом на Решење Савезног изборне комисије број 328/5, од 30. септембра 2000. године, којим је одбачена допуна приговора подносиоца жалбе због неблаговремености, Савезног уставног суда је очијено да наведено решење није на закону засновано, јер је донују приговора, која је иначе Савезног изборне комисије достављена пре доношења решена поводом осnovног приговора, неосновано третирана као посебан правни лек.

Поништавањем оспорених решења поништавају се и правне последице која су та решења произвела, па је тиме решен и захтев подносиоца жалбе да Савезног установу суд поништи и Одлуку Савезног изборне комисије о утврђивању листе кандидата за избор председника Републике за други круг гласања („Службени лист СРЈ”, бр. 52/2000) од 30. септембра 2000. године.

Oko izbora

Savezni ustavni sud doneo je ovu odluku u sastavu: predsednik
Saveznog ustavnog суда др Милутин Срдић и судије – Милан
Вешовић, mr Миломир Јаковљевић, mr Аранђел Маркићевић и
Ирина Томић.

Пп бр. 33/2000 и 33/1-2000
4. октобра 2000. године
Београд

Председник
Saveznog ustavnog суда
др Милутин Срдић, с. р.

Dakle, Savezni ustavni sud je doneo odluku prema kojoj se:

1. usvaja žalba,
2. poništava Rešenje Savezne izborne komisije o odbijanju prigovora,
3. poništava Odluka Savezne izborne komisije o utvrđivanju rezultata glasanja za predsednika Republike,
4. poništava izborni postupak u delu koji se odnosi na glasanje i utvrđivanje rezultata,
5. poništava rešenje Savezne izborne komisije kojom je odbačena dopuna prigovora podnosioca žalbe.

Štaviše, u obrazloženju ove odluke u tački 3. navodi se da:

„U ponovnom izbornom postupku nadležni organi imaće u vidu sve druge nedostatke na koje se u žalbi ukazuje pa će i sve izborne radnje sprovesti u skladu sa zakonom.“

Može se zaključiti da je Savezni ustavni sud predviđao ponavljanje izbornog postupka. Međutim, Savezna izborna komisija 7. oktobra 2000 ("Službeni list SR Jugoslavije", br. 55, od 10. oktobra 2000) objavljuje konačne ukupne rezultate izbora za predsednika Republike kojima se utvrđuje pobeda dr Vojislava Koštunice u prvom izbornom krugu.

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

„СЛУЖБЕНИ ЛИСТ СРЈ“ Београд Јована Ристића 1. - Жиро - рачун код Службе за обрачун и плаќања 40802-603-5-3021943	Уторак 10. октобар 2000. БЕОГРАД БРОЈ 55 ГОД. IX	Цена овом броју је 20,00 динара. Акционсна прстеплатна цена за 2000. годину износи 3550 динара плус порез на промет. Рок за рекламијацију 15 дана
---	--	--

542.

На основу чл. 12. и 22. Закона о избору и престанку мандата председника Републике и члана 85. Закона о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине, а у вези са Одлуком Савезног уставног суда Пи бр. 33/2000 и 33/1-2000 од 4. октобра 2000. године, Савезна изборна комисија објављује

КОНАЧНЕ УКУПНЕ РЕЗУЛТАТЕ ИЗБОРА ЗА ПРЕДСЕДНИКА РЕПУБЛИКЕ У 2000. ГОДИНИ

I

Савезна изборна комисија је утврдила:

1. Укупан број бирачких одбора	10.673
а) Број и проценат бирачких одбора који су доставили изборну документацију	9.966 93,38%
2. Број примљених гласачких листића	6.697.062
3. Број неупотребљених гласачких листића	1.940.237
4. Број бирача уписаных у бирачки списак	6.871.595
5. Укупан број и проценат бирача који су гласали	4.916.920 71,55%
а) Број и проценат бирача који су гласали на бирачком месту	4.820.845 98,05%
б) Број и проценат бирача који су гласали van бирачког места	96.075 1,95%
6. Број употребљених гласачких листића	4.915.090
а) Број и проценат неважећих гласачких листића	137.991 2,81%
б) Број и проценат важећих гласачких листића	4.777.099 97,19%

7. Кандидати за председника Републике према добијеним гласовима:

Редни број	Име и презиме кандидата за председника Републике и назив подносиоца предлога кандидата	Број гласова који су добили	%
1.	Миодраг Видојковић, Афирмативна странка	45.964	0,93
2.	др Војислав Коштуница, Демократска странка, Демократска странка Србије, Социјалдемократија, Трајански савез Србије, Демокријанска странка Србије, Нова Србија, Покрет за демократску Србију, Лига социјалдемократа Војводине, Реформска демократска странка Војводине, Колиџија Војводина, Савез војвођанских Мађара, Демократска алтернатива, Демократски центар, Нова демократија, Социјалдемократска унија, Странка демократске акције, Лига за Шумадију, Српски покрет отпора – Демократски покрет	2.470.304	50,24

Редни број	Име и презиме кандидата за председника Републике и назив подносиоца предлога кандидата	Број гласова који су добили	%
3.	Слободан Милошевић, Социјалистичка партија Србије, Југословенска левица, Социјалистичка народна партија Прие Горе	1.826.799	37,15
4.	Војислав Михаиловић, Српски покрет обнове	145.019	2,95
5.	Томислав Николић, Српска радикална странка	289.013	5,88

II

На основу утврђених резултата, Савезна изборна комисија констатује да је др Војислав Коштуница добио већину гласова бирача и да је изабран за председника Републике.

Савезна изборна комисија

Бр. 363/1
7. октобра 2000. године
Београд

Секретар
Милицас Миленковић, с.р. Председник
Боривоје Вуканевић, с.р.

Prema tome, za predsednika SR Jugoslavije izabran je dr Vojislav Koštunica, kandidat Demokratske opozicije Srbije. Razlog za ovo preinačenje izbornih rezultata objavljenih 28. septembra Savezna izborna komisija našla je, razume se, u Odluci Saveznog ustavnog suda od 4. oktobra. Međutim, ona je utemeljena na tumačenju Odluke prema kojem je prave rezultate izbora neophodno utvrditi bez učešća biračkih mesta na Kosovu budući da je na tim biračkim mestima glasanje završeno u 16,00 umesto, kao svuda drugde, u 20 časova. Zato je u prvim rezultatima broj biračkih odbora koji su dostavili dokumentaciju 10.309, a u drugim 9.996.

Treba istaći da su objavlјivanju Konačnih ukupnih rezultata izbora za predsednika Republike prethodili poznati „bager“ događaji na ulicama Beograda od 5. oktobra i javno priznanje Slobodana Miloševića da je u prvom krugu izgubio izbore.

Izbori za Veće građana

U „Službenom listu SRJ“, br. 50/2000, u kojem je objavila rezultate predsedničkih izbora, Savezna izborna komisija objavila je i konačne ukupne rezultate izbora za savezne poslanike u Veće građana Savezne skupštine.

Komentar zvaničnih rezultata izbora

531

На основу чл. 91. и 92. Закона о избору савезних посланика у
Веће грађана Савезне скупштине, Савезна изборна комисија
објављује:

КОНАЧНЕ УКУПНЕ РЕЗУЛТАТЕ ИЗБОРА ЗА САВЕЗНЕ ПОСЛАНИКЕ У ВЕЋЕ ГРАЂАНА САВЕЗНЕ СКУПШТИНЕ У 2009. ГОДИНИ

У Веће грађана Савезне скупштине (сагласно критеријумима из члана 80. став 2. Устава Савезне Републике Југославије и чл. 2. и 3. Закона о изборним јединицама за избор савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине) бирано је укупно 138 савезних

- у Републици Србији 108 савезних посланика;

Коначни укупни резултати избора за савезне посланике у
Веће грађана Савезне скупштине у 2000. години су:

Веће Грађана Савезне скупштине у 2000. години су:

1. Број бирачка уписаних у бирачки списак	7.216.920
2. Број бирача који су гласали на бирачком месту	4.950.409
3. Број бирача који су гласали ван бирачког места	53.696
4. Број бирача који су гласали	5.003.640
5. Број гласачких листића примљених на бирачким местима	7.304.371
6. Број неупотребљених гласачких листића	2.168.490
7. Број употребљених гласачких листића	4.999.877
8. Број неважећих гласачких листића	214.467
9. Број важећих гласачких листића	4.784.329
10. Број гласова и мандата које су добиле поједине изборне листе:	

Назив изборне листе	Број гласова	Број мандата
„Савез за мир“ (Косовска демократска инцијатива и Реформска партија Албанија) – Факир Јашар	3.237	0
Партија природног закона – Бранко Чичић	2.977	0
Еколошка странка Војводине	2.888	0
Савез комунистичке Југославије у Србији – Комунистички Суботић	2.278	0
Радикали Србије – Будимир Марковић	2.054	0
Савез комуниста Југославије – Комунисти Црне Горе	1.946	0
Југословенска левица за Црну Гору	1.627	0
Партија природног закона – Јохек Виола	1.260	0
Странка девизних штедиши Црне Горе – Херцет Нови	964	0
Група грађана Радомир Павловић - Сисевац	406	0

Савезна изборна комисиј

Бр. 316/19
28. септември 2000. година
Барага

Секретар
Милицав Миленковић, с. р.

Председник
Боривоје Вукићевић, с. р.

Назив изборне листе	Број гласова	Број мандата
Демократска опозиција Србије – др Вojислав Кончар /Демократска странка, Демократска странка, Социјалдемократија, Грађански савез Србије, Демократска странка Србије, Нова Србија, Покрет за демократску Србију, Лига социјалдемократија Србије, Нова Србија, Покрет за демократску Србију, Реформска демократска странка Војводине, Колаптица Војводина, Савез војвођанских Мађара, Демократска алтернатива, Демократски центар, Нова демократија, Социјалдемократска унија, Странка демократске акције, Лига за Шумадију, Српски покрет отпора – Демократски покрет	2.005.319	55
Социјалистичка партија Србије – Југословенска левица – Слободан Милошевић	1.595.551	46
Српска радикална странка – др Вojислав Шешелић	406.770	4
Српски покрет обнове – Вук Drašković	234.317	0
Социјалистичка народна партија Прве Горе – Момир Булатовић	104.198	28
Савез војвођанских Мађара – Јожеф Каса „Листица Санџак – др Сuleјман Угљанић“	47.768	1
Нова комунистичка партија Југославије – Бранислав – Бранко Китановић	35.821	0
Демократска странка војвођанских Мађара – Агашотин Андријаш	35.740	0
Радикална странка левице „Никола Пашић“ – Синиша Чувић	32.503	0
„Савез за мир“ – Сокол Љусе	23.829	1
Радикална странка Србије	22.820	0
Странка сприског јединства – проф. Борислав Пелевић	16.231	1
Раднички покрет – Радован Радован Рака	12.192	0
Српска народна странка – Желидрар Никчићевић	8.048	2
Савез грађана Суботице – Војвођанска опозиција	7.176	0
Коалиција „Народни покрет за Санџак“	6.574	0
Група грађана – За Богату и лепшу Србију	6.282	0
Коалиција „Народни покрет Санџака“ – Бемаџија Суђевић	5.265	0
Југословенски комунисти – проф. др Драгомир Drašković	5.105	0
Коалиција „Војводина“ за Југославију – Стеван Албуб „Арбуз“	4.614	0
ДЕМОС – Покрет за Европу – Негојо Илић	4.182	0

Lako je primetiti da i u rezultatima izbora za Veće građana ima mnogo nelogičnosti. Kada se sabere broj glasača koji su glasali na biračkom mestu (4.950.409) i onih koji su glasali van biračkog mesta (53.696) dobije se zbir 5.004.105, a glasalo je ukupno 5.003.640 birača.

Kada se sabere broj upotrebljenih (4.998.774) i broj neupotrebljenih glasačkih listića (2.168.490) dobije se zbir 7.167.264, a broj primljenih glasačkih listića je 7.304.370. Razlika je 137.106 listića, a ne bi smelo da je bude.

Ako se saberu važeći (4.784.329) i nevažeći glasački listići (214.467) dobije se rezultat da je glasalo 4.998.796 glasača, a glasalo ih je 5.003.640.

Ako se saberu glasovi sa svih izbornih lista za Veće građana dobije se zbir 4.675.524, a važećih glasačkih listića bilo je 4.784.329.

Ima nelogičnosti i kada se uporede predsednički izbori i izbori za Veće građana. Broj upisanih birača u biračke spiskove na predsedničkim izborima bio je 7.249.831, a na izborima za Veće građana 7.216.920. Kako su ovi izbori, prema odluci Savezne izborne komisije, održani na istim biračkim mestima sa istim biračkim odborima i sa samo jednim izvodom iz biračkog spiska, kako je onda moguća razlika u broju upisanih birača?

I ovi izborni rezultati su popravljeni novom odlukom Savezne izborne komisije. Novi Konačni ukupni rezultati objavljeni su u „Službenom listu SRJ“, br. 56/2000:

Komentar zvaničnih rezultata izbora

549.

На основу чл. 91. и 92. Закона о избору савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине, а у вези са Одлуком Савезног установног суда Пи бр. 33/2000 и 33/1-2000 од 4. октобра 2000. године, Савезна изборна комисија објављује

КОНАЧНЕ УКУПНЕ РЕЗУЛТАТЕ ИЗБОРА ЗА САВЕЗНЕ ПОСЛАНИКЕ У ВЕЋЕ ГРАЂАНА САВЕЗНЕ СКУПШТИНЕ У 2000. ГОДИНИ

У Веће грађана Савезне скупштине (сагласно критеријумима из члана 80. став 2. Устава Савезне Републике Југославије и чл. 2 и 3. Закона о изборним јединицама за избор савезних посланика у Веће грађана Савезне скупштине) брано је укупно 138 савезних посланика, и то:

– У Републици Србији 108 савезних посланика;

– У Републици Црној Гори 30 савезних посланика.

Коначни укупни резултати избора за савезне посланике у Веће грађана Савезне скупштине у 2000. године су:

1. Укупан број бирачких одбора	10.673
а) Број бирачких одбора који су доставили изборну документацију	9.966
2. Број бирача уписаных у бирачки списак	6.830.464
3. Број бирача који су гласали на бирачком месту	4.815.826
4. Број бирача који су гласали ван бирачког места	53.890
5. Број бирача који су гласали	4.869.716
6. Број гласачких листића примљених на бирачким местима	6.913.442
7. Број неупотребљених гласачких листића	1.915.932
8. Број употребљених гласачких листића	4.864.364
9. Број неважећих гласачких листића	211.981
10. Број важећих гласачких листића	4.652.383

11. Број гласова и мандата које су добили појединачне изборне листе:

Назив изборне листе	Број гласова	Број мандата
Бр. 364/1 11. октобра 2000. године Београд		

Демократска опозијија Србије – др Војислав Коштуница (Демократска странка, Демократска странка Србије, Социјалдемократија, Грађански савез Србије, Демократичанска странка Србије, Нова Србија, Покрет за демократску Србију, Лига социјалдемократа Војводине, Реформска демократска странка Војводине, Коалиција Војводина, Савез војвођанских Мађара Демократска алтернатива, Демократски центар, Нова демократија, Социјалдемократска унија, Странка демократске акције, Лига за Шумадију, Српски покрет отпора – Демократски покрет)

Социјалистичка партија Србије – Југословенска левица – Слободан Милошевић

Српска радикална странка – др Војислав Шешељ

Српски покрет обнове – Вук Драшковић

Социјалистичка народна партија Црне Горе – Момир Булатовић

Савез војвођанских Мађара – Јожеф Каса

„Листа за Санџак – др Сulejman Ugljanin“

Нова комунистичка партија Југославије – Бранислав – Бранко Китановић

Демократска странка војвођанских Мађара – Агостион Андрани

Радикална странка левице „Никола Пашић“ – Синиша Вучинић

Странка спрског јединства – проф. Борислав Пелевић

Радикална странка Србије

Раднички покрет – Радован Рака

Српска народна странка – Желидраг Никчевић

Савез грађана Суботице – Војвођанска опозиција

Коалиција „Народни покрет Санџака“

Назив изборне листе	Број гласова	Број мандата
Група грађана – За богату и лепшу Србију – Коалиција „Народни покрет Санџака“ – Тлемаил Сулејман	6.282	0
Југословенски комунисти – проф. др Драгомир Драшковић	5.265	0
Коалиција „Војводина за Југославију“ – Стеван Албуб „Арбуз“	5.105	0
ДЕМОС – Покрет за Европу – Његош Илић	4.614	0
„Савез за мир“ – Сокол Тијесе	4.182	0
Партија природног закона – Бранко Чинић	3.603	0
Еколошка странка Војводине	2.977	0
Савез комуниста Југославије у Србији – Комунисти Суботице	2.888	0
Група грађана Радомир Павловић – Сисеквац	2.278	0
„Савез за мир“ (Косовска демократска иницијатива и реформска партија Албанија) – Фајник Јашари	2.380	0
Радикали Србије – Будимир Марковић	2.212	0
Савез комуниста Југославије – Комунисти Црне Горе	2.054	0
Југословенска левица за Црну Гору	1.946	0
Партија природног закона – Јожеф Виола	1.627	0
Странка девизних штедиши Црне Горе – Херцег Ноћи	1.260	0

Коначни укупни резултати избора за савезне посланике у Веће грађана Савезне скупштине у 2000. године објављени у „Службеном листу СРЈ“, бр. 50/2000 и 52/2000 стављају се ван снаге.
--

Савезна изборна комисија

Бр. 364/1
11. октобра 2000. године
Београд

Секретар
Милисав Милениковић, с. р.

Председник
Боривоје Вукићевић, с. р.

Oko izbora

U prvim rezultatima izbora za Veće građana (od 28. septembra) nije naveden broj biračkih odbora koji su dostavili dokumentaciju, a u drugim (od 13. oktobra) taj broj je bio 9.996, dakle kao i na predsedničkim izborima. Međutim, na prvim izborima broj birača upisanih u birački spisak bio je 7.249.831, a na drugim 6.830.464. Znajući da je pre izbora ista Savezna izborna komisija objavila da je ukupan broj birača upisanih u biračke spiskove preko 7,8 miliona, postavlja se pitanje koji je pravi broj birača koji imaju pravo glasa u Jugoslaviji. Nekom će se učiniti da taj broj nije bitan za izborne rezultate, međutim nije tako. Broj manda-ta koji se dodeljuje pojedinim izbornim jedinicama (bilo ih je 26) zavisi od broja birača upisanih u biračke spiskove. Budući da, na kraju, birači sa Kosova nisu bili na biračkim spiskovima, postavlja se pitanje na osnovu čega je izbornim jedinicama 24 – Prokuplje i 26 – Vranje dodeljeno deset, tj. devet mandata kada je u tim izbornim jedinicama milion birača manje nego pre izbora kada su mandati zakonom dodeljivani.

Zanimljivo je pogledati kako izgleda tabela rezultata izbora za Veće građana Savezne skupštine sa procentima osvojenih glasova i procentima osvojenih man-data na nivou Savezne Republike Jugoslavije i na nivou republika, budući da se njome dosta kazuje o dejstvu proporcionalnog izbornog sistema na izbornom telu podeljenom u mnogo izbornih jedinica.

Tabela rezultata izbora za Veće građana Savezne skupštine:

	GLASOVI		MANDATI	
	broj	%	broj	%
JUGOSLAVIJA				
Demokratska opozicija Srbije – dr Vojislav Koštunica	2.040.646	43,86	58	42,03
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica – Slobodan Milošević	1.532.841	32,95	44	31,88
Socijalistička narodna partija Crne Gore – Momir Bulatović	104.198	2,24	28	20,29
Srpska radikalna stranka – dr Vojislav Šešelj	406.196	8,73	5	3,62
Srpska narodna stranka – Želidrag Nikčević	8.048	0,17	2	1,45
Savez vojvođanskih Mađara – Jožef Kasa	47.768	1,03	1	0,72

Komentar zvaničnih rezultata izbora

	GLASOVI		MANDATI	
	broj	%	broj	%
CRNA GORA				
Socijalistička narodna partija Crne Gore - Momir Bulatović	104.198	84,66	28	93,33
Srpska narodna stranka - Želidrag Nikčević	8.048	6,54	2	6,67
SRBIJA				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	2.040.646	45,05	58	53,70
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	1.532.841	33,84	44	40,74
Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	401.093	8,86	5	4,63
Savez vojvođanskih Mađara - Jožef Kasa	47.768	1,05	1	0,93

O dejstvu proporcionalnog izbornog sistema na izborne telo podeljeno na mnogo izbornih jedinica još više kazuje tabela rezultata izbora za Veće građana Savezne skupštine sa procentima osvojenih glasova i procentima osvojenih mandata na nivou izbornih jedinica u Srbiji.

Izborne liste prema dobijenim glasovima i mandatima u Veću građana, po izbornim jedinicama u Srbiji:

Oko izbora

	GLASOVI		MANDATI	
	broj	%	broj	%
Izborna jedinica br. 1 Palilula				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	116 556	58,07	3	75,00
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	50 182	25,00	1	25,00
Izborna jedinica br. 2 – Voždovac				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	123 709	53,33	3	60,00
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	66 564	28,70	2	40,00
Izborna jedinica br. 3 – Novi Beograd				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	124 271	51,26	3	60,00
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	65 492	27,01	1	20,00
Srpska radikalna stranka- dr Vojislav Šešelj	33 468	13,81	1	20,00
Izborna jedinica br. 4 – Čukarica				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	138 393	54,01	3	60,00
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	76 595	29,89	2	40,00
Izborna jedinica br. 5 – Subotica				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica		39,20	2	66,67

Komentar zvaničnih rezultata izbora

	GLASOVI		MANDATI	
	broj	%	broj	%
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	21 742	18,61	1	33,33
Izborna jedinica br. 6 - Zrenjanin				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	76 561	34,36	2	40,00
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	61 951	27,80	2	40,00
Savez vojvođanskih Mađara - Jožef Kasa	29 391	13,19	1	20,00
Izborna jedinica br. 7 - Pančevo				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	96 464	53,12	3	75,00
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	54 701	30,12	1	25,00
Izborna jedinica br. 8 - Sombor				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	55 991	46,50	2	66,67
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	43 853	36,42	1	33,33
Izborna jedinica br. 9 - Novi Sad				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	94 791	50,00	2	50,00
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	44 898	23,68	1	25,00
Srpska radikalna stranka- dr Vojislav Šešelj		16,81	1	25,00

Oko izbora

	GLASOVI		MANDATI	
	broj	%	broj	%
Izborna jedinica br. 10 – Vrbas				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	63 262	44,36	2	66,67
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	50,431	35,36	1	33,33
Izborna jedinica br. 11 – Sremska Mitrovica				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	70 664	40,32	2	50,00
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	59 694	34,06	1	25,00
Srpska radikalna stranka- dr Vojislav Šešelj	30 288	17,28	1	25,00
Izborna jedinica br. 12 – Valjevo				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	71 818	48,57	2	66,67
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	57 442	38,85	1	33,33
Izborna jedinica br. 13 – Šabac				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	80 463	46,91	2	66,67
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	63 976	37,29	1	33,33
Izborna jedinica br. 14 – Smederevo				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica		46,47	2	66,67

Komentar zvaničnih rezultata izbora

	GLASOVI		MANDATI	
	broj	%	broj	%
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	49 704	38,23	1	33,33
Izborna jedinica br. 15 – Požarevac				
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	59 562	45,91	2	66,67
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	43 535	33,55	1	33,33
Izborna jedinica br. 16 – Kragujevac				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	83 416	43,82	2	50,00
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	68 751	36,12	2	50,00
Izborna jedinica br. 17 – Jagodina				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	51 738	36,34	2	66,67
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	44 849	31,50	1	33,33
Izborna jedinica br. 18 – Zaječar				
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	84 031	44,83	2	50,00
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	74 526	39,76	2	50,00
Izborna jedinica br. 19 – Užice				
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	62 334	33,57	2	50,00

Oko izbora

	GLASOVI		MANDATI	
	broj	%	broj	%
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	82 879	44,64	2	50,00
Izborna jedinica br. 20 – Čačak				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	91 387	61,82	2	66,67
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	44 390	30,03	1	33,33
Izborna jedinica br. 21 – Kraljevo				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	62 536	39,29	2	66,67
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	47 374	29,76	1	33,33
Izborna jedinica br. 22 – Kruševac				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	80 247	47,68	2	66,67
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	55 489	32,97	1	33,33
Izborna jedinica br. 23 – Niš				
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	124 064	48,36	3	60,00
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević		32,56	2	40,00
Izborna jedinica br. 24 – Prokuplje				
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	68 126	46,48	5	50,00

Komentar zvaničnih rezultata izbora

	GLASOVI		MANDATI	
	broj	%	broj	%
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	46 564	31,77	4	40,00
Srpska radikalna stranka- dr Vojislav Šešelj	16 703	11,40	1	10,00
Izborna jedinica br. 25 – Leskovac				
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	67 604	45,42	2	66,67
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	44 742	30,06	1	33,33
Izborna jedinica br. 26 – Vranje				
Socijalistička partija Srbije, Jugoslovenska levica - Slobodan Milošević	79 576	58,26	6	66,67
Demokratska opozicija Srbije - dr Vojislav Koštunica	35 856	26,25	2	22,22
Srpska radikalna stranka- dr Vojislav Šešelj		10,68	1	11,11

Korigovanjem izbornih rezultata, Savezna izborna komisija korigovala je raspodelu mandata pojedinim strankama. Mandate u Saveznoj skupštini osvojilo je ukupno sedam izbornih lista – dve u Crnoj Gori i pet u Srbiji.

Od ukupno 32 podnosioca izbornih lista za poslanike u Veću građana, poslaničke mandate dobilo je samo šest, i to dve u Crnoj Gori i četiri u Srbiji. Najviše mandata osvojila je Demokratska opozicija Srbije (58), a slede Socijalistička partija Srbije i Jugoslovenska levica (44), Socijalistička narodna partija Crne Gore (28), Srpska radikalna stranka (5), Srpska narodna stranka (Crne Gore) dva, i Savez Vojvođanskih Mađara jedan mandat.

Od svih izbornih učesnika jedino Demokratska opozicija Srbije i Socijalistička partija Srbije – Jugoslovenska levica osvojile su mandate u svih 26 izbornih jedinica Srbije. Demokratska opozicija Srbije osvojila je više mandata (od Socijalističke partije Srbije – Jugoslovenske levice) u 19 izbornih jedinica (Palilula, Voždovac, Novi Beograd, Čukarica, Subotica, Pančevo, Sombor, Novi Sad, Vrbas, Sremska Mitrovica, Va-

Oko izbora

Ijevo, Šabac, Smederevo, Jagodina, Čačak, Kraljevo, Kruševac, Niš i Leskovac). Socijalistička partija Srbije – Jugoslovenska levica osvojila je više mandata (od Demokratske opozicije Srbije) u četiri izborne jedinice (Požarevac, Prokuplje, Leskovac i Vranje). Obe izborne liste osvojile su podjednak broj mandata (po dva) u ostale četiri izborne jedinice (Zrenjanin, Kragujevac, Zaječar i Užice).

Srpska radikalna stranka osvojila je po jedan mandat u izbornim jedinicama Novi Beograd, Novi Sad, Sremska Mitrovica, Prokuplje i Vranje.

Savez vojvođanskih Mađara osvojio je jedan mandat u izbornoj jedinici Zrenjanin.

Od ukupno 32 podnosioca izbornih lista, 26 nije dobio nijedan poslanički mandat. To su:

	GLASOVI	
	broj	%
Srpski pokret obnove - Vuk Drašković	238.343	5,12
Lista za Sandžak dr Sulejman Ugljanin	35.821	0,77
Nova komunistička partija Jugoslavije - Branislav Branko Kitanović	35.742	0,77
Demokratska stranka vojvođanskih Mađara - Agošton Andraš	35.585	0,76
Radikalna stranka levice „Nikola Pašić“ - Siniša Vučinić	35.107	0,75
Stranka srpskog jedinstva - prof. Borislav Pelević	33.680	0,72
Radikalna stranka Srbije	22.829	0,49
Radnički pokret - Radović Radovan Raka	12.192	0,26
Savez građana Subotice - Vojvođanska opozicija	7.176	0,15
Koalicija „Narodni pokret za Sandžak“	6.574	0,14
Grupa građana - Za bogatu i lepuš Srbiju	6.282	0,14
Koalicija „Narodni pokret Sandžaka“ - Džemail Suljević	5.265	0,11
Jugoslovenski komunisti - prof. dr Dragomir Drašković	5.105	0,11
Koalicija „Vojvodina za Jugoslaviju“ - Stevan Albulj	4.614	0,10
DEMOS - Pokret za Evropu - Njegoš Ilić	4.182	0,09
Savez za mir - Sokol Ćuse	3.603	0,08
Partija prirodnog zakona - Branko Čičić	2.977	0,06
Eколоška stranka Vojvodine	2.888	0,06
Grupa građana Radomir Pavlović - Sisevac	2.380	0,05
Savez komunista Jugoslavije u Srbiji - Komunisti Subotice	2.278	0,05
Savez za mir (Kosovska demokratska inicijativa i Reformska partija Albanaca) - Faik Jašari	2.212	0,05
Radikali Srbije - Budimir Marković	2.054	0,04
Savez komunista Jugoslavije - Komunisti Crne Gore	1.946	0,04
Jugoslovenska levica za Crnu Goru	1.627	0,04
Partija prirodnog zakona - Jožef Viola	1.260	0,03
Stranka deviznih štediša Crne Gore - Herceg Novi	964	0,02

Komentar zvaničnih rezultata izbora

532.

На основу чл. 96. и 97. Закона о избору савезних посланика у Веће република Савезне скупштине, Савезна изборна комисија објављује

КОНАЧНЕ УКУПНЕ РЕЗУЛТАТЕ ИЗБОРА ЗА САВЕЗНЕ ПОСЛАНИКЕ У ВЕЋЕ РЕПУБЛИКА САВЕЗНЕ СКУПШТИНЕ У 2000. ГОДИНИ

У Веће република Савезне скупштине (сагласно критеријумима из Амандмана III на Устав Савезне Републике Југославије и члана 12. Закона о избору савезних посланика у Веће република Савезне скупштине) бирано је укупно 40 савезних посланика, и то:

- у Републици Србији 20 савезних посланика;
- у Републици Црној Гори 20 савезних посланика.

Коначни укупни резултати избора за савезне посланике у Веће република Савезне скупштине у 2000. години су:

I

У Републици Србији:

1. Укупан број бирачких одбора	9.655
а) Број бирачких одбора који су доставили изборну документацију	9.655
2. Број примљених гласачких листића	6.905.016
3. Број неупотребљених гласачких листића	1.907.324
4. Број бирача уписаных у бирачки списак	6.879.602
5. Укупан број бирача који су гласали	4.957.931
а) Број бирача који су гласали на бирачком месту	4.894.777
б) Број бирача који су гласали van бирачког места	63.154
ц) Број бирача који нису лично гласали	15.309
6. Број употребљених гласачких листића	4.950.323
а) Број неважећих гласачких листића	230.045
б) Број важећих гласачких листића	4.720.278

7. Број гласова и мандата које су добиле појединачне изборне листе:

Назив изборне листе	Број гласова	Број мандата
Демократска опозиција Србије – др Војислав Коњунина (Демократска странка, Демократска странка Србије, Социјалдемократија, Грађански савез Србије, Демокрштанска странка Србије, Ноћ Србија, Покрет за демократску Србију, Лига социјалдемократа Војводине, Реформска демократска странка Војводине, Коалиција Војводина, Савез војвођаничких Мађара, Демократска алтернатива, Демократски центар, Нова демократија, Социјалдемократска унија, Странка демократске акције, Лига за Шумадију, Српски покрет отпора – Демократски покрет)	2.097.701	10
Партија природног закона	104.922	0
Српска радикална странка – др Војислав Шешељ	481.076	2
Радикална странка левице „Никола Пашић“ – Синиша Вучинић	100.368	0
Социјалистичка партија Србије – Југословенска левица – Слободан Милошевић	1.652.025	7
Српски покрет обнове – Вук Драшковић	284.186	1

II

У Републици Црној Гори:

1. Укупан број бирачких одбора	673
а) Број бирачких одбора који су доставили изборну документацију	673
2. Број примљених гласачких листића	444.234
3. Број неупотребљених гласачких листића	319.147
4. Број бирача уписаных у бирачки списак	440.655
5. Укупан број бирача који су гласали	125.187
а) Број бирача који су гласали на бирачком месту	111.203
б) Број бирача који су гласали van бирачког места	13.984
6. Број употребљених гласачких листића	125.087
а) Број неважећих гласачких листића	2.040
б) Број важећих гласачких листића	123.047

7. Број гласова и мандата које су добиле појединачне изборне листе:

Назив изборне листе	Број гласова	Број мандата
Српска радикална странка – др Војислав Шешељ	5.544	0
Социјалистичка народна партија Црне Горе – Момир Булатовић	102.256	19
Странка девизних штедиша Црне Горе – Херцег Нови	1.019	0
Југословенски комунисти – проф. др Драгомир Драшковић	796	0
Југословенска левица за Црну Гору	1.925	0
Савез комуниста Југославије – Комунисти Црне Горе	1.236	0
Српска народна странка – др Божидар Бојовић	9.303	1
Српска странка – Аћим Вишићић	698	0

Савезна изборна комисија

Бр. 316/20
28. септембра 2000. године
Београд

Секретар
Милисав Миленковић, с. р.

Председник
Борivoје Вукићевић, с. р.

Izbori za Veće republike

U „Službenom listu SRJ“, br. 50/2000, Savezna izborna komisija objavila je i konačne ukupne rezultate izbora za savezne poslanike u Veću republike Savezne skupštine.

Po preciznosti ovi rezultati odudaraju od rezultata predsedničkih izbora i izbora za Veće građana. Kada se sabere broj važećih i broj nevažećih glasačkih listića na izborima u Srbiji za Veće republike, dobije se zbir jednak broju upotrebljenih listića (4.950.323). I kada se sabere broj birača koji su glasali na biračkom mestu i van biračkog mesta dobije se zbir koji je zaista jednak broju birača koji su glasali (4.957.931). Ako se saberi brojevi glasova koje su osvojile pojedine izborne liste dobija se zaista broj važećih glasačkih listića (4.720.278).

Međutim, uporedi li se ovi rezultati sa rezultatima istovremeno obavljenih predsedničkih izbora primetiće se neke nejasnoće. Ukupan broj biračkih odbora u Srbiji na izborima za Veće republike bio je 9.655, a u Crnoj Gori 673 i svi su dostavili izbornu dokumentaciju. Dakle, u Jugoslaviji je za ove izbore bilo je 10.328 biračkih odbora i svi su dostavili izbornu dokumentaciju. Međutim, na predsedničkim izborima bilo 10.673 biračkih odbora, a dokumentaciju je dostavilo 10.309 odbora. Kako je ovo moguće kad su i jedni i drugi izbori sprovedeni pod ingerencijom iste Savezne izborne komisije i svi birački odbori za sve sprovedene izbore su bili isti? Kako je moguće da isti birački odbori Saveznoj izbornoj komisiji dostave izbornu dokumentaciju sa jednih izbora, a sa drugih ne?

I ovi izborni rezultati su popravljeni novom odlukom Savezne izborne komisije, jednostavnim brisanjem rezultata na biračkim mestima na Kosovu. Novi Konačni rezultati objavljeni su u „Službenom listu SRJ“, br. 56/2000:

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

.СЛУЖБЕНИ ЛИСТ СРЈ- Београд Јована Ристића 1. - Жиро - рачун код Службе за обрачун и плаћања 40802-603-5-3021943	Петак 13. октобар 2000. БРОЈ 56	БЕОГРАД	ГОД. IX	Цена овом броју је 20.00 динара. Акоантиона престапља цена за 2000. годину износи 3550 динара плус порез на промет. Рок за рекламирању 15 дана
---	------------------------------------	---------	---------	---

548.

На основу чл. 96. и 97. Закона о избору савезних посланика у Веће република Савезне скупштине, а у вези са Одлуком Савезног уставног суда Пн бр. 33/2000 и 33/1-2000 од 4. октобра 2000. године, Савезна изборна комисија објављује

КОНАЧНЕ УКУПНЕ РЕЗУЛТАТЕ ИЗБОРА ЗА САВЕЗНЕ ПОСЛАНИКЕ У ВЕЋЕ РЕПУБЛИКА САВЕЗНЕ СКУПШТИНЕ У 2000. ГОДИНИ

У Веће република Савезне скупштине (сагласно критеријумима из Амандмана III на Устав Савезне Републике Југославије и члана 12. Закона о избору савезних посланика у Веће република Савезне скупштине) бирано је укупно 40 савезних посланика, и то:

– у Републици Србији 20 савезних посланика;

– у Републици Црној Гори 20 савезних посланика.

Коначни укупни резултати избора за савезне посланике у Веће република Савезне скупштине у 2000. години су:

I

У Републици Србији:	
1. Укупан број бирачких одбора	10.001
а) Број бирачких одбора који су доставили изборну документацију	9.293
2. Број примљених гласачких листића	6.421.228
3. Број неупотребљених гласачких листића	1.632.049
4. Број бирача уписаных у бирачки списак	6.395.862
5. Укупан број бирача који су гласали	4.759.030
а) Број бирача који су гласали на бирачком месту	4.696.287
б) Број бирача који су гласали на бирачком месту	62.743
и) Број бирача који нису лично гласали	14.808
6. Број употребљених гласачких листића	4.753.347
а) Број неважећих гласачких листића	226.108
б) Број важећих гласачких листића	4.527.239
7. Број гласова и мандата које су добиле појединачне изборне листе:	

Назив изборне листе	Број гласова	Број мандата
Демократска опозиција Србије – др Војислав Контићнија (Демократска странка, Демократска странка Србије, Социјалдемократија, Грађански савез Србије, Демокрратичка странка Србије, Нова Србија, Покрет за демократију Србију, Лига социјалдемократа Војводине, Реформска демократска странка Војводине, Коалиција Војводина, Савез војвођанских Мађара, Демократска алтернатива, Демократски центар, Нова демократија, Социјалдемократска унија, Странка демократске акције, Лига за Шумадију, Српски покрет отпора – Демократски покрет)	2.092.799	10
Социјалистичка партија Србије – Југословенска левица – Слободан Миличевић	1.479.583	7
Српска радикална странка – др Војислав Шешељ	472.820	2
Српски покрет обнове – Вук Драшковић	281.153	1

Назив изборне листе	Број гласова	Број мандата
Партија природног закона	102.062	0
Радикална странка левице „Никола Пашинић“ – Синиша Вучинић	98.822	0

II

У Републици Црној Гори:

1. Укупан број бирачких одбора	673
а) Број бирачких одбора који су доставили изборну документацију	673
2. Број примљених гласачких листића	444.357
3. Број неупотребљених гласачких листића	294.220
4. Број бирача уписаных у бирачки списак	437.876
5. Укупан број бирача који су гласали	126.307
а) Број бирача који су гласали на бирачком месту	112.263
б) Број бирача који су гласали ван бирачког места	14.044
и) Број бирача који нису лично гласали	744
6. Број употребљених гласачких листића	126.239
а) Број неважећих гласачких листића	2.043
б) Број важећих гласачких листића	124.196
7. Број гласова и мандата које су добиле појединачне изборне листе:	

Назив изборне листе	Број гласова	Број мандата
Социјалистичка народна партија Црне Горе – Момир Булатовић	103.425	19
Српска народна странка – др Божидар Ђорђевић	9.494	1
Српска радикална странка – др Војислав Шешељ	5.586	0
Југословенска левица за Црну Гору	1.928	0
Савез комуниста Југославије – Комунисти Црне Горе	1.243	0
Странка девизних штедиши Црне Горе – Херцег Нови	1.025	0
Југословенски комунисти – проф. др Драгомир Драшковић	797	0
Српска странка – Аћим Вишњић	698	0

Коначни укупни резултати избора за савезне посланике у Веће република Савезне скупштине у 2000. години објављени у „Службеном листу СРЈ“, бр. 50/2000 стављају се ван снаге.

Савезна изборна комисија

Бр. 365/1
11. октобар 2000. године
Београд

Секретар
Милисав Миленковић, с. р.

Председник
Боривоје Вукићевић, с. р.

Oko izbora

U Srbiji mandate su dobile samo četiri liste: Demokratska opozicija Srbije (10), Socijalistička partija Srbije - Jugoslovenska levica (7), Srpska radikalna stranka (2) i Srpski pokret obnove (1).

U Crnoj Gori Socijalistička narodna partija Crne Gore osvojila je 19 od ukupno 20 mandata, a jedan mandat pripao je Srpskoj narodnoj stranci-dr Božidar Bojović.

Izborne liste koje nisu dobile nijedan mandat u Veću republika, dobile su sledeći broj glasova:

	Glasova broj	%
U Srbiji		
Partija prirodnog zakona	102.062	2,25
Radikalna stranka levice „Nikola Pašić“ - Siniša Vučinić	98.822	2,18
U Crnoj Gori		
Srpska radikalna stranka - dr Vojislav Šešelj	5.586	4,50
Jugoslovenska levica za Crnu Goru	1.928	1,55
Savez komunista Jugoslavije - Komunisti Crne Gore	1.243	1,00
Stranka deviznih štediša Crne Gore - Herceg Novi	1.025	0,83
Jugoslovenski komunisti - prof. dr Dragomir Drašković	797	0,64
Srpska stranka - Aćim Višnjić	698	0,56

Poređenje izbornih rezultata

Zanimljivo je uporediti broj glasova koje su dobili pojedini predsednički kandidati sa brojem glasova koje su dobile stranke ili koalicije koje su podržale njihovu kandidaturu.

	Predsednički izbori	Izbori za Veće građana	Izbori za Veće republika
Demokratska opozicija Srbije Vojislav Koštunica	2.470.304	2.040.646	2.092.799
Socijalistička partija Srbije -Jugoslovenska levica Slobodan Milošević	1.826.799	1.532.841	1.479.583
Srpska radikalna stranka Tomislav Nikolić	289.013	406.196	472.820
Vojislav Mihailović	145.019	238.343	281.153

Treba imati na umu da je od stranaka u prethodnoj tabeli samo Srpska radikalna stranka učestvovala na izborima u obe republike, da su u Crnoj Gori, u kojoj Socijalistička partija Srbije nije imala svoju listu, masovno podržali kandidaturu Slobodana Miloševića za predsednika republike, a da je Vojislav Koštunica skoro sve glasove osvojio u Srbiji.

POVREDE PRAVILA O POSTUPKU GLASANJA

Prema izveštajima posmatrača CeSID-a, na većem broju biračkih mesta dolazilo je do povrede postupka glasanja. Izveštaji su daleko od potpunih, budući da su posmatrači prikupljali informacije od birača, a sami su stajali ispred biračkih mesta.

Povrede o kojima su nam stigle pouzdane informacije tabelarno su prikazane.

Član 58. stav 1.

Svaki birač glasa lično.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
12	Valjevo	Valjevo	1
16	Kragujevac	Kragujevac	113
23	Niš	Niš	66

Član 58. stav 3.

Glasanje je tajno.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
8	Sombor	Apatin	9
8	Sombor	Sombor	14
9	Novi Sad	Novi Sad	41
16	Kragujevac	Kragujevac	47
16	Kragujevac	Kragujevac	113
23	Niš	Niš	7
23	Niš	Niš	51
23	Niš	Niš	192

Član 58. stav 5.

Na biračkom mestu zabranjeno je korišćenje pejdžera, mobilnih telefona i drugih sredstava veza i komunikacija.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
23	Niš	Niš	7
23	Niš	Niš	9

Član 58. stav 6.

Na biračkom mestu i na 50 metara od biračkog mesta zabranjeno je isticanje simbola političkih stranaka i drugog propagandnog materijala.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
8	Sombor	Apatin	6
8	Sombor	Apatin	25
8	Sombor	Apatin	34
8	Sombor	Sombor	14
9	Novi Sad	Novi Sad	48
9	Novi Sad	Novi Sad	137
16	Kragujevac	Kragujevac	48
16	Kragujevac	Kragujevac	86
16	Kragujevac	Kragujevac	113
16	Kragujevac	Lapovo	28
16	Kragujevac	Lapovo	29
16	Kragujevac	Rača	1
20	Čačak	Lučani	1
20	Čačak	Lučani	17
23	Niš	Bela Palanka	1
23	Niš	Bela Palanka	2
23	Niš	Bela Palanka	50
23	Niš	Niš	1
23	Niš	Niš	21
23	Niš	Niš	25
23	Niš	Niš	26
23	Niš	Niš	27
23	Niš	Niš	28
23	Niš	Niš	29
23	Niš	Niš	30
23	Niš	Niš	31
23	Niš	Niš	32
23	Niš	Niš	33
23	Niš	Niš	34
23	Niš	Niš	47
23	Niš	Niš	49
23	Niš	Niš	50
23	Niš	Niš	57
23	Niš	Niš	85
23	Niš	Niš	92
23	Niš	Niš	149
23	Niš	Niš	150
23	Niš	Niš	194
23	Niš	Niš	195
23	Niš	Niš	196

Povrede pravila o postupku glasanja

Član 59. stav 2.

Biračima koji su se zatekli na biračkom mestu u trenutku njegovog zatvaranja omogućiće se da glasaju, s tim što birački odbor prethodno utvrđuje identitet tih birača.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
3	Novi Beograd	Novi Beograd	15
3	Novi Beograd	Novi Beograd	16
3	Novi Beograd	Novi Beograd	17

Član 61. stav 2.

Za svako biračko mesto obezbediće se posebna prostorija u kojoj je moguće obezbediti tajnost glasanja.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
2	Voždovac	Voždovac	80
8	Sombor	Sombor	15
9	Novi Sad	Beočin	8
9	Novi Sad	Beočin	11
9	Novi Sad	Novi Sad	136
9	Novi Sad	Novi Sad	143
23	Niš	Niš	5
23	Niš	Niš	8
23	Niš	Niš	54
23	Niš	Niš	56
23	Niš	Niš	57
23	Niš	Niš	197

Član 61. stav 3.

Zabranjeno je zadržavanje na biračkom mestu svih lica koja nemaju prava i dužnosti u vezi sa sprovođenjem izbora koja su utvrđena ovim zakonom.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
2	Voždovac	Mladenovac	7
2	Voždovac	Voždovac	34
2	Voždovac	Voždovac	36
2	Voždovac	Voždovac	37
2	Voždovac	Voždovac	41
4	Čukarica	Čukarica	1
23	Niš	Niš	57
23	Niš	Niš	96

Oko izbora

Član 61. stav 4.

Pripadnici policije na dužnosti mogu ući na biračko mesto samo uz dozvolu predsednika biračkog odbora i samo ako su na biračkom mestu narušeni red i mir.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
2	Voždovac	Zvezdara	1
8	Sombor	Apatin	6
8	Sombor	Apatin	25
12	Valjevo	Valjevo	10
18	Zaječar	Majdanpek	10
23	Niš	Niš	175

Član 69. stav 1.

Birački odbor proverava glasačku kutiju u prisustvu birača koji prvi dođe na biračko mesto. Rezultat kontrole upisuje se u kontrolni list, koji potpisuju članovi biračkog odbora i birač koji je prvi došao na biračko mesto.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
6	Zrenjanin	Zrenjanin	52
23	Niš	Niš	88

Član 69. stav 2.

U glasačku kutiju ubacuje se kontrolni list, a zatim se on u prisustvu prvog birača pečati, što se unosi u zapisnik o radu biračkog odbora.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
8	Sombor	Sombor	41
12	Valjevo	Valjevo	89
16	Kragujevac	Kragujevac	45

Povrede pravila o postupku glasanja

Član 70. stav 1.

Birač ne može glasati bez podnošenja dokaza o svom identitetu.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
2	Voždovac	Mladenovac	5
2	Voždovac	Mladenovac	8
8	Sombor	Sombor	14
12	Valjevo	Valjevo	45
12	Valjevo	Valjevo	74
12	Valjevo	Valjevo	94
16	Kragujevac	Kragujevac	29
20	Čačak	Gornji Milanovac	81
20	Čačak	Gornji Milanovac	95
23	Niš	Niš	33
23	Niš	Niš	152

Član 70. stav 3

Predsednik ili član biračkog odbora, pošto utvrdi identitet birača, zaokružuje redni broj pod kojim je birač upisan u izvod iz biračkog spiska, objašnjava mu način glasanja i predaje glasački listić.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
23	Niš	Niš	25
23	Niš	Niš	31
23	Niš	Niš	301
23	Niš	Niš	302
23	Niš	Niš	303
23	Niš	Niš	304

Član 71. stav 1.

Članovi biračkog odbora ne smeju ni na koji način uticati na odluku birača.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
2	Voždovac	Zvezdara	70
8	Sombor	Sombor	2
16	Kragujevac	Kragujevac	39
16	Kragujevac	Kragujevac	66
16	Kragujevac	Kragujevac	67
23	Niš	Bela Palanka	55
23	Niš	Niš	66
23	Niš	Niš	68

Član 71. stav 3.

Članovi biračkog odbora dužni su naročito da paze da niko ne ometa birača prilikom popunjavanja glasačkog listića i da u potpunosti bude obezbeđena tajnost glasanja.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
8	Sombor	Apatin	9
9	Novi Sad	Novi Sad	47
23	Niš	Niš	52
23	Niš	Niš	87
23	Niš	Niš	92
23	Niš	Niš	120
23	Niš	Niš	145
23	Niš	Niš	146
23	Niš	Niš	147
23	Niš	Niš	154
23	Niš	Niš	193
23	Niš	Niš	194

Član 73. stav 1.

Na dan izbora ne mogu se vršiti nikakve promene u izvodima iz biračkih spiskova.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
16	Kragujevac	Kragujevac	39
16	Kragujevac	Kragujevac	80
16	Kragujevac	Kragujevac	113

Član 75. stav 1.

Birač koji nije u mogućnosti da glasa na biračkom mestu (nemoćno ili sprečeno lice) obavestiće birački odbor o tome da li želi da glasa. Birački odbor će preko svojih članova omogućiti takvom licu da glasa na način kojim se obezbeđuje neposrednost i tajnost glasanja.

Broj izborne jedinice	Naziv izborne jedinice	Opština	Broj biračkog mesta
2	Voždovac	Mladenovac	5
2	Voždovac	Mladenovac	13
2	Voždovac	Mladenovac	14
2	Voždovac	Zvezdara	22

POSLEIZBORNA KONTROLA IZBORNOG MATERIJALA

Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) i Centar za liberalno-demokratske studije (CLDS) organizovali su posleizbornu kontrolu izbornog materijala izbora održanih 24. septembra 2000. u Srbiji.

1. Posleizborna kontrola obuhvatila je savezne izbore u sedam izbornih jedinica (Sombor, Valjevo, Užice, Zaječar, Prokuplje, Leskovac i Vranje). Posebno su bile zanimljive izborne jedinice Prokuplje i Vranje, koje su obuhvatale i opštine sa područja Kosova i Metohije, jer se unapred znalo da će vlast tamo pokušati da manipuliše rezultatima izbora.

Vodeće ekipa bili su sledeći advokati: Vladan Joksimović za Sombor, Aleksandar Simić za Valjevo, Radovan Ristanović za Užice, Smaragda Kranik Vacić za Zaječar, Rodoljub Šabić za Prokuplje, Aleksandar Todorović za Leskovac i Ivan Šebek za Vranje. Saradnici advokata (ekipe za unos podataka i ostalu pomoć) angažovani su lokalno u centrima izbornih jedinica od strane CeSID-a i CLDS-a.

Punomoćja za posleizbornu kontrolu izbora za Saveznu skupštinu dobili smo od Demokratske opozicije Srbije (DOS). Savezna izborna komisija je u poslednji čas promenila proceduru raspolaganja izbornim materijalom za predsedničke izbore, i to tako da se sav materijal donese u Beograd, te su CeSID i CLDS organizovali poseban tim za kontrolu ovog materijala, o čemu će kasnije biti reči.

2. I pored jasne zakonske odredbe da predstavnici predлагаča izbornih lista imaju prava na uvid u sav izborni materijal tokom pet dana od dana izbora, predsednici izbornih komisija svih sedam izbornih jedinica pravili su manje ili veće probleme našim timovima. Tako u IJ Prokuplje i Zaječar uopšte nije dobijena dozvola za rad, i pored višestrukog podnošenja formalnih zahteva i stalnog insistiranja tokom više dana, uz pretnje krivičnim tužbama. U IJ Užice advokatu Ristanoviću dozvoljen je uvid u izborni materijal tek poslednjeg dana zakonskog roka. Sva tri advokata održala su protestne konferencije za štampu, koje su bile dobro posećene i koje su bitno uticale na lokalno javno mnjenje. U Prokuplju je izjava advokata Šabića o ponašanju izborne komisije ponavljana na lokalnoj televiziji desetak puta i uzbukala je javnost. Zabavan događaj zbio se u Užicu: predsednik izborne komisije se potukao sa kamermanom lokalne televizije, koji je pratio advokata Ristanovića.

Advokati Vladan Joksimović i Aleksandar Simić proveli su na terenu po dva dana, Radovan Ristanović, Smaragda Kranik Vacić, Rodoljub Šabić i Aleksandar Todorović po četiri dana i Ivan Šebek pet dana.

Raspoloživost vrsta izbornog materijala bila je različita po izbornim jedinicama, kako je navedeno u sledećoj tabeli. Oznakom X obeležen je izborni materijal koji su naši timovi imali prilike da vide i/ili da kontrolišu, dok je ostalo, navodno, preneto u Beograd.

	predsednički		Veće republike		Veće građana	
	lističi	zapisnici	lističi	zapisnici	lističi	zapisnici
Sombor	X		X		X	
Valjevo			X		X	X
Užice					X	X
Leskovac					X	X
Vranje	X		X		X	X

U kojoj meri su predsednici izbornih komisija davali lažne informacije, a u kojoj je izborni materijal zaista prebačen u Beograd teško je reći.

3. U izbornim jedinicama Sombor i Valjevo nisu nađene nepravilnosti. Analiza izbornog materijala, kao i izjave lokalnih funkcionera DOS-a, ukazuju na to da su izbori u ovim izbornim jedinicima obavljeni poštено. O tome svedoči i puna kooperativnost predsednika izbornih komisija. U obe izborne jedinice ubedljivo su pobeđili Vojislav Košturnica i DOS.

U IJ Užice, usled ograničenog vremena od nekoliko sati, pažnja je prevashodno bila usmerena na glasove vojnika, koji se obrađuju po posebnom postupku. Ustanovljeno je da oko 900 listića nije obrađeno, navodno zato što su stigli kasno, tj. posle zakonskog roka postavljenog za 25. septembar u 20 sati. Ovaj zakonski rok nije poštovan u drugim slučajevima: na primer, izborni materijal sa Kosova i Metohije stizao je u izborne komisije IJ zaključno sa 27. septembrom. Razlog za ovakav postupak sa listićima vojnika leži u činjenici da je Vojislav Košturnica dobio oko tri četvrtine njihovih glasova.

Advokat Šabić, iako mu Izborna komisija izborne jedinice Prokuplje nije dozvolila uvid u izborni materijal, ipak je došao do određenog broja podataka o teškim prekršajima izborne procedure. Tako je ustanovio da neka biračka mesta na Kosovu i Metohiji nisu otvarana, a da su rezultati sa njih (više hiljada glasova za Slobodana Miloševića i levicu po jednom biračkom mestu!) uključeni u zvanične rezultate. Najružniji je primer Pećke patrijaršije, viševekovnog sedišta Srpske pravoslavne crkve, u kojoj biračko mesto, po rečima starešine manastira, nije otvarano, a na kome je, prema „obračunatim“ rezultatima, glasao 4.601 birač, od čega za vlada-

juće stranke 4.575. Posle otkrića nekoliko takvih falsifikata, osam članova Izborne komisije potpisalo je izjavu u kojoj navode da uopšte nisu imali prilike da vide bilo kakav izborni materijal iz dvanaest opština sa Kosova i Metohije.

Advokat Todorović je u IJ Leskovac našao brojne nepravilnosti, od kojih navodimo neke: za više biračkih mesta postoji više listića nego što je navedeno u zapisniku; na nekoliko zapisnika su jednim istim rukopisom potpisani svi članovi biračkog odbora, što govori o falsifikatima; veliki broj nevažećih listića (zaokružene dve stranke itd.) pripisan je listi SPS-JUL, što gotovo sigurno znači da su birači u stvari glasali za opoziciju; zapisnici sa biračkih mesta su naknadno prepravljeni, a bez parafa članova izborne komisije; predstavnici DOS-a nisu dobili zapisnike sa 102 biračka mesta i slično. Na većem broju biračkih mesta trebalo je poništiti izbore i raspisati nove, što nije učinjeno. Očigledno je da je postojala namera da se falsifikuju rezultati izbora.

U IJ Vranje utvrđene su brojne nepravilnosti. Neke su manje, iako bi po zakonu trebalo da zbog njih izbori na tom biračkom mestu budu poništeni: višak listića u odnosu na broj prikazan u zapisniku; nepotpunjeni ili loše popunjeni zapisnici, ponašanje policije na biračkom mestu i oko njega; nepostojanje paravana itd. Važnije nepravilnosti uočene su na mnogim biračkim mestima na Kosovu i Metohiji od strane advokata Šebeka i ekipe:

- zapisnici, inače vrlo komplikovani, popunjeni su bez greške i ispravki, što svedoči da ih je sastavljaо profesionalac,
- nije bilo nevažećih listića, što je praktično nemoguće,
- izlaznost birača u naseljima u kojima nema Srba je neobično visoka, a Albanci, ili doslovno svi ili gotovo svi, glasaju za Miloševića i SPS-JUL,
- listiće je popunjavaо jedno lice po biračkom mestu, što se vidi po načinu zaokruživanja, boji olovke, načinu savijanja listića, otisku olovke sa prethodnog listića i slično,
- na brojnim biračkim spiskovima zaokruživane su cele strane birača kao da su glasali, a onda preskakane cele sledeće, pa ispada da su se birači opredeljivali da li će glasati ili ne prema tome na kojoj se stranici biračkog spiska nalaze,
- slično, na nekim drugim biračkim mestima glasalo se po redu u biračkom spisku, pa je tako na jednom mestu glasalo prvih 600 birača, a od ostalih nijedan, a na drugom prvih 494 i još 6 nekoncentrisanih (tako je falsifikatorima bilo lakše da kontrolišu unapred određeni broj navodno glasalih),
- Srbi koji su prebegli sa Kosova i Metohije u užu Srbiju nisu glasali u

mestu trenutnog boravka (na šta su imali pravo i mogućnost), već su se masovno vraćali na Kosovo i Metohiju, da glasaju, što nema smisla,

- izborni materijal je veoma nekompletan (nedostaju ili lističi ili zapisnici ili birački spiskovi ili kontrolni lističi ili zapisnici o primopredaji ili više navedenih stvari ili ceo izborni materijal),
- postoji bitna razlika između broja upisanih birača za pojedine savezne izbore, kao i broja izašlih.

Evo primera za dve opštine:

	opština Vitina	opština Gnjilane
Broj upisanih birača		
za predsedničke izbore	21.835	46.934
za Veće republika	28.640	50.338
za Veće građana	15.469	12.301
Broj glasalih		
za predsedničke izbore	7.930	37.106
za Veće republika	13.005	40.603
za Veće građana	4.061	8.574

Ovde se nameću četiri zaključka: (1) nedopustivo je da se broj upisanih birača razlikuje za pojedine izbore koji se istovremeno održavaju, (2) nemoguće je da se broj glasalih razlikuje za pojedine tipove izbora, jer je birački spisak, po zakonu, jedan za sve izbore, (3) ove drastične razlike jasno ukazuju na falsifikat, i (4) prioritet pri falsifikovanju dat je predsedničkim i izborima za Veće republika, što je razumljivo, budući da je za pobedu na ovim izborima trebalo više krasti na Kosovu i Metohiji jer su izborne jedinice SR Jugoslavija i Srbija.

4. Budući da je posle izbora znatan deo izbornog materijala prenet u Beograd, to su CeSID i CLDS odlučili da organizuju novu ekipu za kontrolu izbornog materijala u sedištu Savezne izborne komisije u Beogradu, iako taj posao nije bio ranije predviđen. Okupljena je ekipa od devet pravnika (dva bivša profesora Pravnog fakulteta, bivše sudije Vrhovnog i drugih sudova), jedan profesor Matematičkog fakulteta, jedan informatičar i 34 saradnika, opremljenih računarima. Praćena velikim medijskim publicitetom, ekipa je 28. septembra došla do Savezne skupštine, u kojoj je zasedala Savezna izborna komisija. Međutim, predstavnik Komisije saopštio je da se dozvoljava ulaz samo jednom članu ekipe. Posle političkih konsultacija, jedan predstavnik ekipe (blizak saradnik predsedničkog kandidata Vojislava Košturnice) ušao je u prostorije Savezne izborne komisije i u kratkom govoru izneo teške nepravilnosti tokom izbora na Kosovu i Metohiji.

5. Po završetku rada u izbornim jedinicama i sabiranja rezultata, CeSID i CLDS

organizovali su konferenciju za štampu 3. oktobra, na kojoj su vođe ekipa (advokati) izneli podatke o izbornim propustima i manipulacijama uz odgovarajuće dokaze, što je uticalo na javno mnjenje

Nalazi naših ekipa, posebno u Vranju i Beogradu, bitno su doprineli sastavljanju, u dokaznom delu, ustavne žalbe DOS-a pred Ustavnim sudom Jugoslavije, čija je odluka na kraju utvrdila konačne, po opoziciju povoljne rezultate saveznih izbora. Advokat Šebek je bio svedok na raspravi u Ustavnom суду.

Isti nalazi koriste se u krivičnom procesu protiv članova Savezne izborne komisije, koji je u toku.

6. Da sumiramo. Odnos predsednika izbornih komisija uglavnom je bio neprijateljski prema našim ljudima, i pored jasnih zakonskih odredaba o posleizbornom uvidu u birački materijal. Ni u jednoj izbornoj jedinici nije nam bio stavljen na raspolaganje kompletan izborni materijal, a i onaj raspoloživi bio je neuredan, nekompletan i težak za rad, pa nije bilo moguće izračunati prave rezultate izbora na osnovu originalnih listića i zapisnika. Ipak, prikupili smo obilje dokaza o izbornim manipulacijama, kršenju zakonskih procedura i pokušajima prikrivanja lične odgovornosti za protivzakonite postupke. Demokratska opozicija Srbije, koja nije planirala sopstvenu posleizbornu kontrolu, podržala je naše aktivnosti.

Posleizborno posmatranje izbornog materijala, iako s puno teškoća i nepotpuno, doprinelo je utvrđivanju izbornih manipulacija režima, a posebno na Kosovu i Metohiji i, još više, utvrđivanju pravih izbornih rezultata i pobede kandidata DOS-a. Time je ova aktivnost opravdala očekivanja i doprinela demokratizaciji Srbije u presudnom trenutku.

ANALIZA SREDSTAVA INFORMISANJA U PREDIZBORНОM PERIODУ¹

„Ljude najpre ubijaju reči, a potom meci.“
(A. Mihnjik)

U saglasnosti sa ciljevima koje CeSID želi da ostvari – unapređenje izbornih uslova, demokratske izborne kulture i slobodne, poštene izbore – pažnja njegovih istraživača usmerena je i na posmatranje medija u predizbornom periodu. Ponašanje medija po demokratskim pravilima pretpostavlja ravnometernu zastupljenost, jednak kvalitativni tretman i nepristrasnost u obaveštavanju o predizbornoj aktivnosti glavnih subjekata, političkih stranaka, u izbornoj utakmici. Takođe, poštovanje demokratskih pravila podrazumeva potpuno i objektivno informisanje građana – birača, o društvenom i političkom okruženju u kojem se izbori sprovode, odnosno o svim relevantnim činjenicama, političkim događanjima i važećoj izbornoj proceduri.

Tendencija jačanja partijskog monizma i koncentracije odlučivanja u jednom centru vlasti, naglo se ispoljila posle strvaranja tzv. Vlade narodnog jedinstva, marta 1998. (SPS-JUL-SRS) i očigledno pogoršala ionako male šanse demokratskog razvoja Srbije. Zvanična medijska slika formirana u državnim i prodržavnim medijima bila je verni odraz vladajuće politike, ostvarenja jedinstva partijskog i državnog interesa. (O tome više u Odsutne partije, CeSID, 1998.)

Događaji koji su sledili nakon donošenja Zakona o javnom informisanju (oktobar 1998), a naročito posle okončanja NATO agresije i trijumfalnog proglašenja pobeđe od strane vladajućeg vrha u Srbiji, znatno su pogoršali uslove demokratskog pluralističkog razvoja, čime su dovedene u pitanje mnoge institucije društva, a pre svega sredstva javnog informisanja. Represija koju je vlast vršila svim raspoloživim sredstvima – pretnjama, verbalnim nasiljem, finansijskim i materijalnim kaznama, lišavanjem slobode i lišavanjem života – polarizovala je medije na režimske i nezavisne („plaćeničke“, „izdajničke“), čime je bio sužen prostor za profesionalno i objektivno informisanje javnosti.

U takvim uslovima moglo se pretpostaviti da će državni i prodržavni mediji biti u službi vladajućeg režima i izrazito naklonjeni koaliciji SPS-JUL, što se i u pređašnjim izborima pokazalo (Oko izbora, Oko izbora 2, CeSID).

Rezultati do kojih je došao tim istraživača CeSID-a upućuju na ispravnost

¹Ovaj izveštaj je deo šire analize sredstava informisanja u predizbornom periodu.

pomenutog zaključivanja i potvrđuju stvarnu polarizaciju medija u Srbiji, na nezavisne i (pro)državne u vreme predizborne kampanje.

Permanentno posmatranje medija obavljeno je u periodu od 1. do 21. septembra 2000. na uzorku sedam prestižnih i najuticajnijih medija:

- četiri štampana medija (Politika i Danas kao informativno-politički dnevnički, te Večernje novosti i Blic kao visokotiražni popularni listovi/tabloidi);

- tri elektronska medija (Radio TV Srbija - TV Dnevnik 2 u 19,30, TV Studio B - Vesti u 7 i Radio Beograd 1 - Novosti dana u 15,00).

Posmatranje delovanja medija realizovano je primenom metoda kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja medijskih priloga posvećenih predizbornoj problematici u kompleksnom izbornom ambijentu

POLITIKA

„Pokazalo se da smo bolji od drugih,
bolji i od sebe samih.“

(S. Milošević, 15. 9. 2000)

Istraživanja medija poslednjih godina pokazuju da građani smatraju da je Politika prorežimski list, da prečutkuje događaje i da „ne doprinosi razvoju demokratije“ u zemlji. Od uspostavljanja tzv. Vlade narodnog jedinstva, marta 1998. Politika je definitivno prerasla u glasilo vladajućih partija, sa izrazitom dominacijom Jugoslovenske leve. Uredživači lista dnevnu politiku su prepostavili profesiji i novinarskoj etici.

Svakodnevno praćenje priloga u Politici, već na prvi pogled i bez stručne analize, navodi nas na zaključak da je list dosledno ostvarivao ideju stranaka SPS-JUL i njihovih vođa o izborima 2000. kao poprištu borbe između „dobra i zla“ (M. Marković). „Dobro“ donosi „levica“ na čelu sa Slobodanom Miloševićem. „Zlo“ donosi „plaćenička, izdajnička“ opozicija. Izjave da su „izbori - referendum za opstanak države i naroda“, da se na njima odlučuje „za razvoj ili za ropstvo“, da „opozicija nudi ropstvo i razaranje zemlje“, te da „narodu treba objasniti da gubitak izbora ne znači samo gubitak političke vlasti, već prevashodno sopstvene teritorije“, davale su ton čitavoj izbornoj kampanji. Na takvoj matrici sve druge političke opcije su diskvalifikovane, a njihovi nosioci su proglašavani izdajnicima“, „rasturačima“, koji žele da zemlju pretvore u koloniju, gde će srpski narod „izgubiti nacionalni identitet“, „jezik i kulturu“ (S. Milošević i sledbenici).

List Politika ne samo da je iscrpno i doslovno prenosio svaku izgovorenu reč partijskih vođa i unisono, horsko ponavljanje od strane sledbenika, već se i uredništvo, sa svojim prilozima i komentaranim izveštajima novinara, mnogobrojnim komentarima i reportažama novinara Tanjuga, selektivnim obaveštavanjem, prečutkivanjem događaja, vizuelnom opremom, a nadsve upotrebom krajnje primitivnog i vulgarnog diskursa, uključilo u agresivnu propagandu i stvaranje crne slike političke scene.

Sadržina takve izborne propagande obuhvatala je uglavnom dve „zadate“ teme o kojima su svi učešnici kampanje govorili. Prva tema je imala međunarodne domete i odnosila se na „pobedu i odbranu“ nad međunarodnim snagama na čijem čelu su SAD, zašta najveće zasluge ima Slobodan Milošević, „heroj nad herojima“ (13. 9) i dalju borbu koju vodi Jugoslovenska levica protiv „nove kolonizacije olicene u novom svetskom poretku“.

Na unutrašnjem planu „zadata“ tema je bila „Obnova i razvoj“ zemlje, za koje je zaslužna aktuelna vlast koja je sledila „vizionarsku ideju Slobodana Miloševića“ (19. 9).

Da bi se diskreditovala Demokratska opozicija Srbije i čitav demokratski pokret, kao „produžena ruka Zapada“, spoljni dopisnici Politike i komentatori Tanjuga, koji je inače bio glavni izvor obaveštavanja, trudili su se da u najgorem svetu prikažu one zapadne „moćnike“ koji tu ruku pokreću. Međunarodnim činiocima posvećeno je 13,9% od celokupnog broja priloga koji se posredno odnose na izbole. Od tih priloga 11,2% je u negativnom kontekstu. Naslovi i sadržina priloga imali su za cilj da kod čitalaca stvore otpor i poseju mržnju prema zemljama Zapada, posebno SAD. Priloge kao što su npr. „Finansijska verzija globalizacije ne odustaje od pokušaja razbijanja Jugoslavije“ (D. Ribnikar, 15. 9), „Lažna demokratija Zapada“ (21. 9), „Zaustaviti divljački kapitalizam“, Politika plasira kao prve udarne vesti. Sliku „zlog Zapada“ i njihovih „plaćenika“ upotpunjavaju natpisi na prvim stranama, tipa „Zapadni novac za kampanju opozicije“ (D. Ribnikar, 21. 9), „Zapad pritisika, ponižava i vređa naša uspešna i impozantna odbrana“ (Mira Marković), „Opoziciju finansira i kontroliše Vašington“ (19. 9) u kojima se „dokazuje“ da „izbornu volju pokušavaju da oblikuju dolarima“ (21. 9), a da „Iza Koštunice stoji - Đindjić, NATO - naravno“ (komentar Tanjuga, 19. 9).

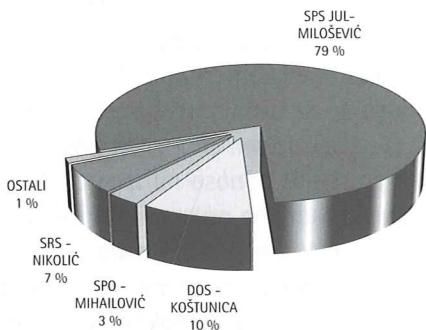
Veliki prostor Politika je posvetila rezultatima koje je na ekonomskom i socijalnom planu postigla aktuelna vlast i ulozi koju ima u obnovi zemlje, razvoju ekonomije i podizanju životnog standarda (64,2% od ukupnog broja priloga koji su posredno u funkciji izbora). I u ovoj izbornoj kampanji, kao i u prethodnoj (1997) predsednik Vlade Srbije, Mirko Marjanović je ponosno objavio: „Danas imamo najvišu stopu

rasta u Evropi" (12. 9). Kako se približavao dan izbora tako je Politika povećavala broj i površinu priloga posvećenih uspesima vlasti pod rukovodstvom SPS-JUL.

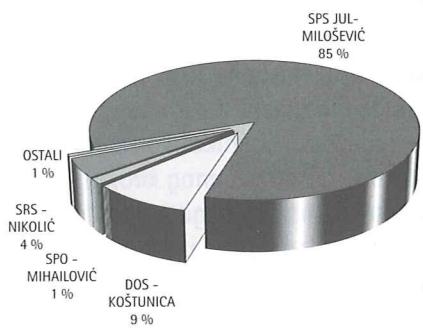
Neuporedivo najveći broj priloga u Politici posvećen je neposrednim aktivnostima učesnika u izbornoj utakmici. Raspoloživi kvantitativni podaci, neumoljivo svedoče da su u Politici prekršena apsolutno sva pravila o ponašanju medija koja uslovjavaju da izbori budu demokratski, slobodni i pošteni.

U periodu od 1-21. septembra Politika je objavila ukupno 604 priloga, što daleko premašuje broj priloga u ostalim štampanim medijima, čija je sadržina neposredno vezana za izbornu kampanju političkih stranaka, koalicija i kandidata za predsednika. Ako se posmatra ukupna površina svih priloga, izražena u kvadratnim santimetrima, prednost SPS-JUL i njihovog kandidata je ubedljiva (85% u odnosu na sve druge stranke i koalicije i njihove predsedničke kandidate). Čak ni koalicioni partner u Vladi - SRS - nije bolje prošao.

Broj priloga: Stranke i kandidati

Površina priloga: Stranke i kandidati

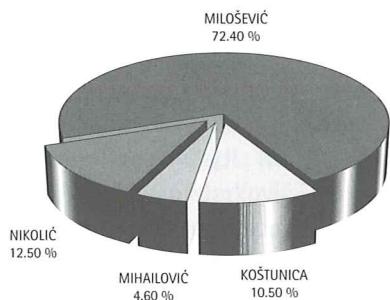
Ista je slika i sa brojem i površinom priloga u kojima se govori samo o predsedničkim kandidatima. I tu je, daleko ispred svih, kandidat koalicije SPS-JUL, iako je objektivno u javnosti imao najmanje direktnih nastupa. O njemu po pravilu govore drugi u krajnje afirmativnom kontekstu. Od svog najozbiljnijeg konkurenta, Vojislava Koštunice, dobio je čak 14 puta veću površinu priloga za svoju promociju.

Bilo je dana kada se nije mogla naći ni jedna jedina vest o aktivnostima drugih stranaka i predsedničkih kandidata. Jednostavno rečeno, u Politici su prečutkivane ili minimizirane njihove aktivnosti, dok je sve što je imalo naznaku levice, bilo dostupno javnosti.

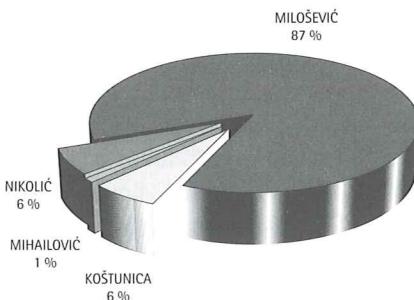
Očita pristrasnost se pokazivala i u primeni retoričkih strategija, odnosno vred-

Analiza sredstava informisanja u predizbornom periodu

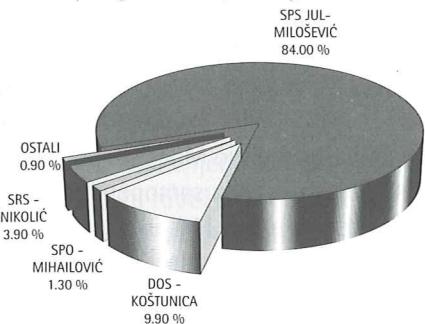
Broj priloga: Kandidati

Površina priloga: Kandidati

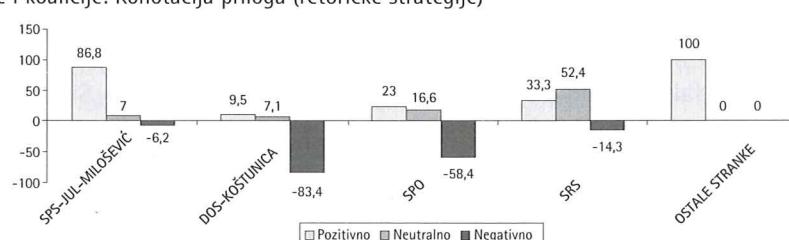

Površina priloga: Stranke/koalicije

nosnih konotacija u odnosu na učesnike u izbornoj utakmici. SPS-JUL je čak u 86,8% priloga predstavljen u pozitivnom kontekstu. Približno isti procenat ima DOS, 83,4%, ali u negativnom kontekstu. Kod predsedničkih kandidata ta razlika je još uočljivija, naravno u korist S. Miloševića, koji je čak u 99,6% priloga predstavljen u pozitivnom kontekstu, dok kandidat DOS-a Vojislav Koštunica nema apsolutno nijednu pozitivnu konotaciju, odnosno u 87,5% priloga predstavljen je u negativnom svetlu. Ostali prilozi su informacije bez komentara.

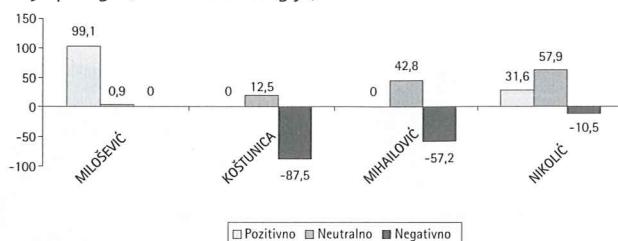
Stranke i koalicije: Konotacija priloga (retoričke strategije)

Utrkivanje u hvalospevima strankama leve koalicije i njenom predsedničkom kandidatu, u toj meri je obesmislio eventualne pozitivne efekte, da je čitavu kampanju u ovom glasilu praktično svelo na nesuvisele, isprazne i do kiča otužne izjave. Tako smo npr. čitali „Levica se ne bori za vlast, već da sačuva zemlju i naš narod“ (10. 9), ili „Narednih 500 godina naši potomci mogu sa ponosom da se sećaju nas“ (funkcioner SPS). Izveštavanje sa ovih skupova bilo je uvek iscrpno, sa navođenjem

Oko izbora

Kandidati: Konotacija priloga (retoričke strategije)

direktnog govora, propraćeno velikim naslovima i fotografijama partijskih funkcionera.

Afirmativna podrška predsedničkom kandidatu SPS-JUL, je po pravilu neumerna glorifikacija koja je takvih razmara da njegova kampanja poprima farsičan karakter, kao npr. izjava jedne ministarke JUL-a: „Ne znam da li postoji iko na ovoj planeti čije ime može biti pre imena našeg predsednika Slobodana Miloševića, sinonima... za sve što predstavlja tekovine ljudske civilizacije“ (6. 9), a izveštac Politike u nameri da dočara atmosferu sa jednog skupa na kome je govorio Milošević, egzaltirano uzvikuje kako je „trebalo videti lica učesnika koja su zračila samopouzdanjem, zadovoljstvom i srećom zbog bliskog susreta sa predsednikom!“ (14. 9).

Druga krajnost bilo je izveštavanje o koaliciji DOS i njenom predsedničkom kandidatu. DOS je doživljavao brutalni verbalni linč u koji se zdušno uključilo i uredništvo Politike sa svojim uvredljivim komentarima i komentarisanim izveštajima. Skupovi DOS-a po pravilu su predstavljeni kao „lutajući cirkus Koštunice i Đindića“, na skupovima i mitinzima prisustvuje „šačica slučajnih prolaznika“, „Koštunica žuri na promocije kolima kroz park“ a tamo ga čeka „grupica istomišljenika kojoj se pridružuju radoznali prolaznici“ (14. 9). Do koje mere su izveštavanja bila lažna, a sami događaji falsifikovani najbolje ilustruje prilog pod naslovom „Sinoć postalo jasno da je Otpor biračko telo DOS-a“, gde se za završni miting DOS-a održan ispred Skupštine SRJ navodi, „da je više ličio na žurku“ nego na ozbiljan skup. U kratkom prilogu, pisanom u podsmešljivom tonu, nema Koštuničinog govora i ne spominje se ogroman broj prisutnih građana Beograda (najmanje 150.000).

Diskurs analiza komentara iz redakcijske produkcije Politike pokazuje da su neki predstavljali poziv na stvarni linč. Tako se na kraju nedoličnog komentara pod naslovom „Zapušenog nosa prođite kraj DOS-a“, objavljenog u rubrici Predizborna podsećanja, kaže: „Postoji smrad pred kojim nije dovoljno zapušiti nos. Ponekad je nužno izbaciti đubre“ (4. i 5. 9).

U istoj rubrici objavljen je pamflet ispod svakog civilizacijskog nivoa pod

naslovom „Dosledan u lažima”, u kome se na najvulgarniji način vređa V. Koštunica (17. i 18. 9). Pred takvim tekstrom normalan čovek se oseća posramljen i nemoćan da ponovi takav rečnik. Glasilo Politika će teško oprati ljagu sa sebe čak i ako se pronađu i žigošu neposredni sastavljači ovog sramnog pamfleta.

Istine radi treba reći da su ovakav ton predizbornej kampanji pre svih davali predsednik Direkcije JUL, M. Marković, njeni ministri zaduženi za telekomunikacije i informisanje, Ivan Marković i Goran Matić, koji su vodili „mrtvu” trku u etiketiranju opozicije i njihovih lidera, pokreta Otpor i nevladinih organizacija G-17 i CeSID, kao špijunskih, terorističkih, plaćenih izdajnika i sl. „NATO nije uspeo u svojim zahtevima. Sada pokušava da nas prevari ponudama preko svojih, istina mutavih i smušenih, ali na teren upućenih zastupnika”, izjavljuje M. Marković (10. 9).

Čini se da su ipak vrhunac svojevrsne patologije rečnika upotrebljenog u propagandi SPS-JUL, bili govor predsednika S. Miloševića na završnim mitinzima u Beogradu i u Beranama. U nastupu gneva i mržnje prema delu građana drugaćijih političkih uverenja, zaboravivši pri tom da je on i njihov predsednik, kaže da je opozicija sastavljena od „nezadovoljnih, neuspešnih, ucenjenih ili potkupljenih ljudi...” a „te tobоžnje političke partije, združene ili samostalne, svejedno, zadužene su za širenje laži i defetizma, za podsticanje kriminala i terorizma, za raspirivanje šovinizma, ali i za proizvodnju anacionalnih osećanja, za unošenje nemira u život svake porodice”.

U Beranama istog dana izjavljuje da nam ništa ne vredi što smo kroz istoriju bili džinovi, kada su „ti džinovi suočeni sa menažerijom zečeva, pacova, ali i hijena, koji bi da od svog džinovskog naroda naprave nakolmovanu pudlicu...”

Nakon ovih izjava čini se sasvim logičnim da je prljavi rečnik jurišnika u kampanji SPS-JUL i u režimskim novinama sasvim prirodna stvar i da nije posledica njihove lične nekulture, već zvanično promovisanog govora mržnje, što bi moglo da bude predmet i nekih drugih analiza.

Jedna od metoda zloupotrebe profesije u izveštavanju o akterima izbora bila je selekcija informacija i prečutkivanje nepoželjnih činjenica i događaja. Sve što bi moglo da na bilo koji način ugrozi pozitivnu sliku vladajućeg režima i stranaka SPS-JUL nije bilo plasirano u Politici. Prihvaćeno je geslo – čega nema u novinama nije se ni dogodilo. U izjavama visokih funkcionera vladajućih stranaka postojali su „moralni otpad G-17, teroristička falanga Otpor i tzv. nevladine organizacije od kojih je jedna CeSID, bolje rečeno ispostava kancelarije SAD u Budimpešti...” (I. Marković). Nema ni reči o pritiscima i nasilju koji su vršili policijski organi nad aktivistima demokratskog pokreta, te se valjda nisu ni dogodili. Ali zato nisu izostavljeni optužu-

jući napisi o privođenju Ratka Krsmanovića, funkcionera JUL-a, u Crnoj Gori.

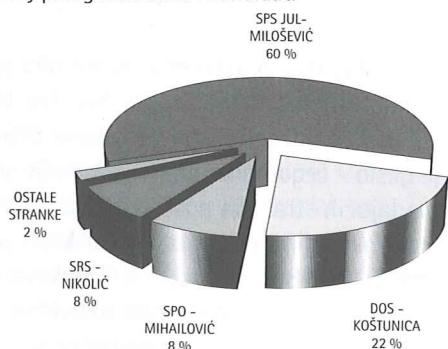
Takođe, Politika je prečutkivala mnoge činjenice vezane za nadgledanje izbora, što je očito vlast htela da izbegne. Iako je objavljivala izjave koje su negirale potrebu za kontrolom izbora od strane nepristrasnih domaćih posmatrača, sa uglavnom istim obrazloženjem, da je „CeSID instrument u rukama SAD, čiji je zadatak da osporava kredibilitet jugoslovenskih izbora. Ne trebaju nam nikakvi delegati američkih institucija, čiji je osnovni cilj okupacija našeg društva“ (G. Matić, 10. 9), Politika nije objavila nijedno saopštenje CeSID-a o važnosti nepristrasnog nadgledanja izbora, nijednu informaciju o obučenosti više hiljada volontera posmatrača, kao ni vest da je SIK odbacio zahtev za posmatranje izbora. Ali su zato čitave prve strane više dana bile prepune hvala o posmatračima iz „nama prijateljskih zemalja“ i njihovom čuđenju zašto su nam uopšte potrebni posmatrači, kada u ovoj zemlji postoje idealni uslovi za demokratske i poštene izbore.

Uprkos ovakvom očiglednom kršenju pravila objektivnog, ravnomernog i nepristrasnog izveštavanja u periodu izborne kampanje, Nadzorni odbor nije vršio svoju dužnost – nije upozorio Politiku da prekine „nedopustivo delovanje u korist jedne političke grupacije i jednog predsedničkog kandidata“.

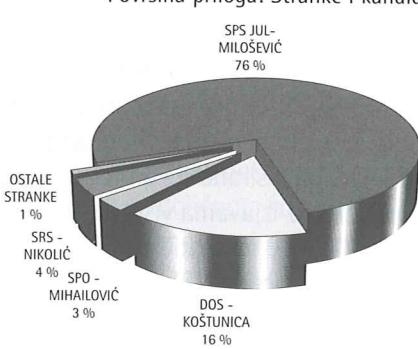
VEČERNJE NOVOSTI

Pripajanjem Kompanije „Novosti“ SJU „Borba“ država je dobila još jedno poslušno i odano glasilo, koje se u periodu predizborne kampanje potpuno identifikovalo sa režimom. Kao i Politika, Novosti su takođe grubo kršile pravila ponašanja medija u predizbornom periodu. Apsolutnu prednost u zastupljenosti

Broj priloga: Stranke i kandidati

Površina priloga: Stranke i kandidati

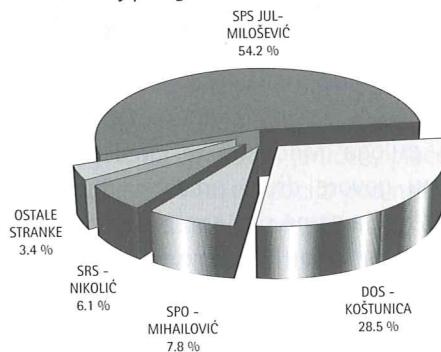
Analiza sredstava informisanja u predizbornom periodu

stranaka, koalicija i njihovih kandidata imala je koalicija SPS-JUL i njihov kandidat Slobodan Milošević, i po broju, i po ukupnoj površini priloga.

Na skupovima su uvek bile „krčate sale“ gde su „građani na nogama dočekali poslaničke kandidate“ (12. 9). Na završnom skupu u Beogradu ne zna se ko je bio više oduševljen atmosferom, izvestač Novosti ili pristalice SPS-JUL u hali, ili van nje (21. 9).

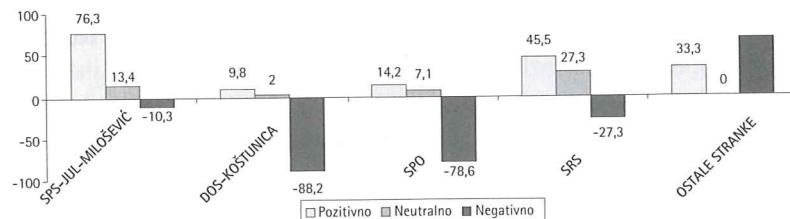
Koalicija SPS-JUL u ukupnom broju priloga posvećenih predizbornim akcijama nalazi se na prvom mestu (54,2%). Iza nje sledi DOS sa skoro dva puta manje priloga (28,5%). Potpuno marginalizovane SPO i SRS, uglavnom dobijaju mesto u Novostima onda kada njihovi funkcioneri kritikuju DOS ili odobravaju zvaničnu politiku.

Broj priloga: Stranke/koalicije

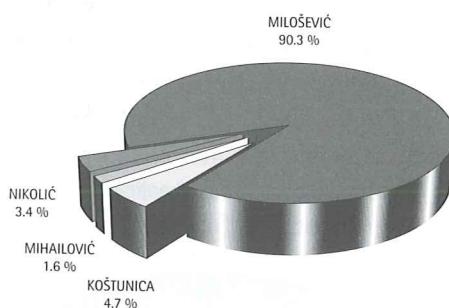
Razlike se uočavaju i u vrednosnim konotacijama, odnosno retoričkim strategijama. Rezultati pokazuju da je SPS-JUL predstavljen u najvećem broju priloga u pozitivnom kontekstu (76,3%). Na drugom kraju je koalicija DOS sa 88,2% priloga, ali u negativnom kontekstu.

Stranke i koalicije: Konotacija priloga (retoričke strategije)

U predstavljanju predsedničkih kandidata ova neravnomernost je još izrazitija. Po broju i ukupnoj površini priloga i pozitivnoj vrednosnoj konotaciji priloga, prednjači predsednički kandidat Milošević. On je apsolutno ispred svih drugih kandidata: njemu je posvećeno 73% od ukupnog broja priloga, odnosno 90% od ukupne površine posvećene izborima.

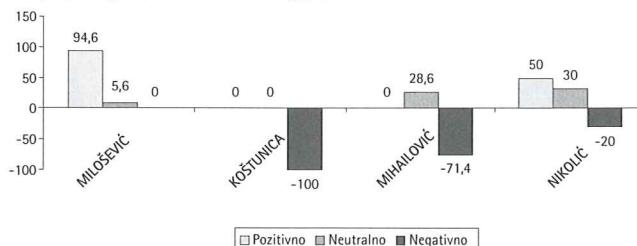
Površina priloga: Kandidati

U najvećem broju priloga Milošević je predstavljen posredno afirmativno (83,5%), dakle o njemu govore drugi predstavljajući ga u pozitivnom svetlu. Analiza podataka pokazuje da se ne radi samo o primerima pružanja podrške, već je u 93,2% priloga u pitanju glorifikovanje „lika i dela“ Miloševića. Diskurs je manje-više isti, poznate metafore, simboli i klišei, upotrebljavane od strane partijskih funkcionera ili novinara državnih medija: „mudar državnik“, „vizonar“, „sinonim nezavisnosti i slobode, otpora novom svetskom kolonijalizmu i fašizmu“, „heroj nad herojima“... Na sasvim drugom polu vrednosne lestvice je kandidat DOS-a, Vojislav Koštunica o kome se u svim prilozima (100%), govori u negativnom kontekstu, omalovažavajuće. Za razliku od Miloševića, koji je bio predstavljen posredno afirmativno, Koštunica je predstavljen posredno negativno, sa beskrajnim ponavljanjem najprizemnijih uvreda: „Čovek bez prezimena“; „iz cirkusa DOS koji su poput Koštunice (ako se tako uopšte zove)“; koji „predstavlja se kao Srbin i izgleda kao Srbin“ (!); „Koštunica pravda Klintona“ - sve same nesuvisle i primitivne izjave, koje daju funkcioneri SPS-JUL, beleže ili pišu novinari Novosti, svi sa imenom i prezimenom (za razliku od Koštunice – M. T.).

Negativnu konotaciju u prilozima imao je i kandidat SPO, ali je u celini predstavljen u nešto boljem svetlu od Koštunice. Daleko bolje od njih kotirao se kandidat SRS, koji je imao čak 50% priloga sa pozitivnom konotacijom, dok je 30% priloga bilo samo obaveštavanje, bez vrednosnog stava.

Kandidati: Konotacija priloga (retoričke strategije)

U težnji da se ostvari osnovni cilj predizborne kampanje koalicije SPS-JUL – eliminiranje glavnog protivnika DOS-a i svih ostalih nosilaca demokratskih promena – izveštavanje glasila Novosti se nije mnogo razlikovalo od ostalih režimskih medija. Znači, pristrasno, neobjektivno, selektivno: ponavljanje istih retoričkih sredstava, afirmativnih, kada se govori o SPS-JUL-Milošević – obnova, победа, patriotism, levičica, očuvanje slobode, herojstvo, vizionarska i mudra politika, heroj nad herojima, itd; negatorskih, kada se govori o DOS-u i demokratskom pokretu – NATO stranke, lokači, sponzori, opoziciona bagra, nalogodavci, janičari, plaćenici, izdajnici, teroristi, lažni demokrati, produžena ruka Zapada, grupacija pod nazivom DOS itd.

Govor mržnje kao brutalni verbalni linč nije silazio sa stranica Večernjih novosti, kao uostalom ni sa stranica prorežimske, propartijske Politike. Razlika je bila samo u tome sto je najveći broj priloga u Novostima bio iz redakcijske proizvodnje, iz koje su proistekli najcrniji uvredljivi komentari i pamfleti, puni zla i mržnje, pisani vulgarnim rečnikom (Pajdić, Komad, Todorović, E.V.N. – redakcija?).

A predsednički kandidat zadovoljan kampanjom na završnom skupu svoje koalicije čestita „stotinama i hiljadama članova i simpatizera SPS-JUL na požrtvovanjoj patriotskoj predizbirnoj kampanji“ i u hvalospevnom tonu sopstvenoj politici zaključuje, da su „samo slobodna zemlja i narod mogli da pruže decenijski otpor nasilju – od medijskog sa kojim je počelo 1991, zatim ekonomskog koje je počelo 1992, političkom i diplomatskom koji su trajali čitavo vreme, psihopatološkom koje traje neprekidno i koje se, valjda, nalazi na svom vrhuncu pred ove izbore...“

I u Novostima su prečutkivane ili neobjektivno prikazivane činjenice i događaji koji bi remetili svetu sliku aktuelne vlasti i partija „levice“. Zato se ništa nije moglo pročitati o aktivnostima pokreta za demokratske promene u Srbiji (Otpor, NVO, udruženja građana, nezavisni mediji), niti o represivnim merama i policijskim pristolascima i premlaćivanjima građana drugih uverenja, koje je vlast primenjivala kako bi ih sprečila u delovanju.

Uprkos ovakvom načinu obaveštavanja i verbalnom nasilju nad neistomišljenicima, Nadzorni odbor nije našao za shodno da opomene ili ukori Večernje novosti.

BLIC

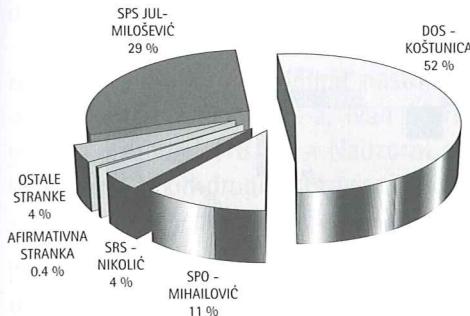
Rezultati praćenosti izveštavanja u predizbornoj kampanji 2000. pokazuju da Blic i dalje spada u one medije koji relativno objektivno informišu javnost, svestrano, bez prečutkivanja, što nije svojstveno (pro)državnim glasilima. Takođe se može na osnovu sprovedene analize zaključiti da Blic nije podlegao furioznoj kampanji i patološkoj upotrebi „govora mržnje“, kakvu suinicirale partije SPS-JUL i aktuelna vlast, a prihvatala i sprovodila sva njihova glasila. U najvećoj mogućoj meri redakcija Blica se klonila navodjenja uvredljivih i diskvalifikujućih izjava aktera kampanje, ma kojoj strani pripadale. Štaviše, neki prilozi, izrazito uvredljive sadržine i niskog profesionalnog nivoa, štampani u drugim medijima (npr. u Politici) naisli su na osudu u Blicu (12. 9). Korektno obaveštavanje, najčešće kratki prilozi, redakcijske produkcije, bez komentara i bez upotrebe uvredljivih i primitivnih kvalifikacija, iz kojih se moglo saznati o različitim, suprotstavljenim mišljenjima i političkim opcijama, osnovna su karakteristika Blica u informisanju javnosti. Dve potpuno suprotne izjave stranačkih ličnosti: „Septembarski izbori su suprotstavljanje patriota i izdajnika, a ne političkih protivnika“ (Ivan Marković, JUL, 7. 9) i druga, „Naš poziv je na radost, a ne na sukobe“ (Goran Svilanović, DOS, 21. 9), rečito govore o načinu izveštavanja Blica u predizbornoj kampanji.

Kvantitativna analiza pokazuje da je Blic objavio približno isti broj priloga kao i Večernje novosti, ali na znatno manjoj površini (skoro dva puta manje), što znači da su prilozi bili kraći i da ni u vreme predizborne kampanje nije promenjena osnovna uređivačka orijentacija i izgled lista. Sama naslovna strana dovoljno ilustruje naše zapažanje. Na njoj su se mogle naći fotografije svih predsedničkih kandidata i glavnih aktivnosti stranaka, ali i najave glavnih dnevnih događaja kod nas i u svetu.

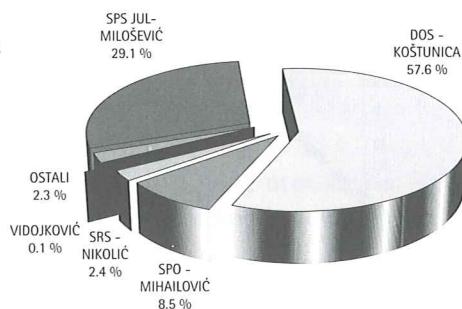
U posmatranom periodu bilo je ukupno 272 priloga koji su se neposredno odnosili na aktivnosti glavnih izbornih aktera (stranaka i kandidata), kao i 166 onih koji su na bilo koji način bili u funkciji izbora. Najviše priloga iz prve grupe posvećeno je DOS-u i njegovom predsedničkom kandidatu. Iza njih je sledila koalicija SPS-JUL sa svojim kandidatom. Ukupna površina priloga takođe je odgovarala uspostavljenom odnosu. Druge dve stranke, SPO i SRS, znatno su izostajale i po broju priloga, i po ukupnoj površini priloga.

Analiza sredstava informisanja u predizbornom periodu

Broj priloga: Stranke i kandidati

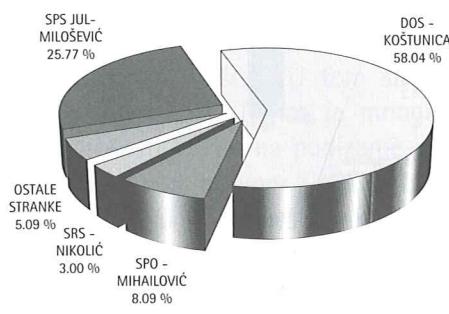

Površina priloga: Stranke i kandidati

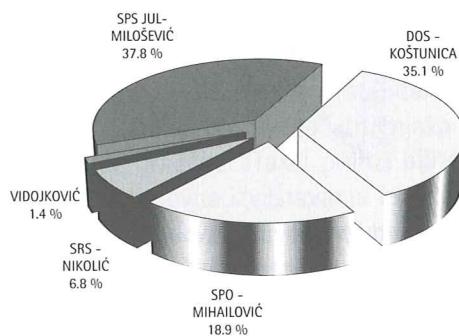

I pojedinačno, koalicija DOS zauzima po broju priloga i po površini prostora posvećenim prilozima prvo mesto. Podaci o broju priloga o predsedničkim kandidatima, kojih je ukupno manje od broja priloga o njihovim koalicijama, odnosno strankama, pokazuju da je na listi prvi S. Milošević, a za njim sledi V. Koštunica.

Broj priloga: Stranke/koalicije

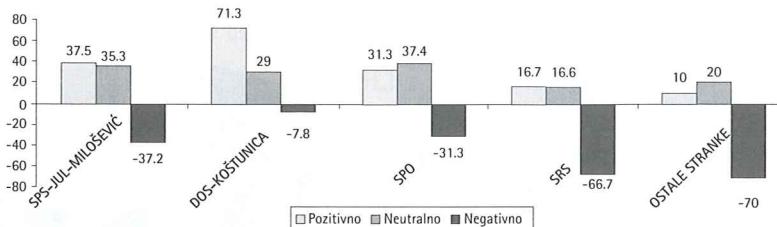
Broj priloga: Kandidati

U odnosu na upotrebu retoričkih strategija, odnosno vrednosne konotacije priloga, zapaža se da DOS i njihov predsednički kandidat V. Koštunica imaju prestižno mesto, dok je ocena njihovih glavnih protivkandidata, SPS-JUL i S. Miloševića, prilično izbalansirana. U celini, Blic je, za razliku od državnih glasila, imao veći broj priloga koji predstavljaju samo neutralno obaveštavanje.

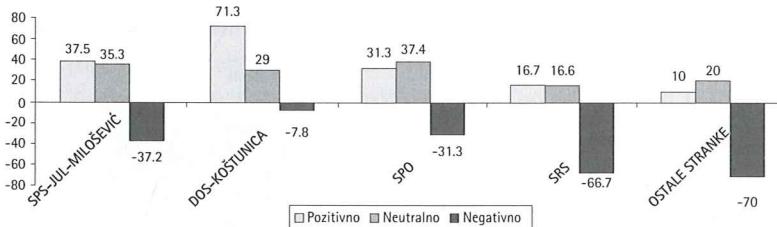
Kada se posmatra vrednosna konotacija predsedničkih kandidata uočava se da su među njima veće razlike nego između njihovih koalicija. Po broju pozitivnih priloga prednjači Koštunica, koji nema nijedan negativno intoniran prilog, 23,1%

Stranke i koalicije: Konotacija priloga (retoričke strategije)

je samo informacija, dok je 76,9% priloga bilo u pozitivnom kontekstu. Preciznije, 34,6% priloga je bilo u tonu podrške, dok je čak 42,3% predstavljalo glorifikaciju Košturnice. Što se Miloševića tiče, kvalitet priloga bio je u priličnoj meri uravnotežen: pozitivno je ocenjeno 36,0% priloga, 14,0% je bilo neutralno, samo obaveštavanje, dok je negativnih bilo 50% priloga.

Kandidati: Konotacija priloga (retoričke strategije)

Pored izveštavanja o neposrednim akterima izbora, vidno mesto u Blicu imali su prilozi i komentari stručnjaka o izbornim uslovima koji omogućavaju poštene izbore – kontrola izbora, prisustvo posmatrača, raspoređenost birača po izbornim jedinicama, sprečavanje izbornih manipulacija i sl.

Takođe, za razliku od režimskih glasila, Politike i Večernjih novosti, u Blicu su mogle da se nađu sve informacije o širem političkom kontekstu predizborne kampanje, aktivnostima drugih političkih aktera – pokretu Otpor, akcijama NVO. Velika pažnja je posvećena i medijima i ispitivanju javnog mnjenja (9,2% od ukupnog broja priloga koji su posredno u funkciji izbora).

Posebno mesto u Blicu imale su informacije koje su se odnosile na političke tenzije u predizbornom periodu. Više od 25% od svih priloga, koji se posredno odnose na izbore, Blic je posvetio nasilju, hapšenjima, upadima policije u službene

prostorije, informativnim razgovorima, policijskim pritiscima na aktiviste demokratskog opozicionog pokreta.

Obaveštavanje javnosti o svim ovim događajima remeti crno-belu sliku kakvu je režimska politika u medijima nastojala da prikaže, te je ministar za telekomunikacije i funkcijer JUL-a, Ivan Marković, nazvao Blic „najeminentnijim izdaničkim glasilom“ (18. 9), a Nadzorni odbor je u svom saopštenju od 12. septembra, pored nekih drugih nezavisnih glasila, upozorio Blic da je nedopustivo delovanje u korist jedne političke grupacije i jednog predsedničkog kandidata čime se „grubo krše“ pravila izbora.

DANAS

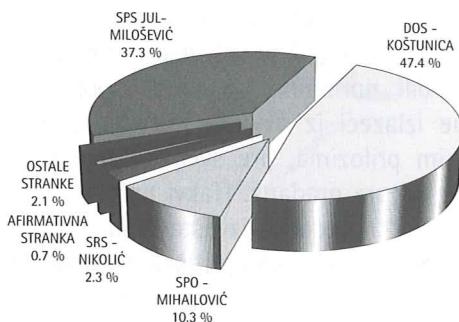
List Danas je veliku pažnju posvetio izborima što se može zaključiti i na osnovu broja priloga a naročito prema sadržini i kvalitetu priloga, koji se neposredno ili posredno odnose na izbore. Ali za razliku od državnih i prodržavnih medija, posebno Politike, koji su izbore tretirali kao pitanje borbe protivnika na život i smrt, Danas je nastojao da mnogobrojnim prilozima pokaže koji su uslovi, društveni, kulturni i politički potrebni kako bi izbori bili normalna, „prirodna“ pojava u demokratskom društvu. U tom smislu, ne izlazeći iz okvira svoje standardne uređivačke politike, Danas je mnogobrojnim prilozima, pre svega stručnjaka i javnih ličnosti uticao na podizanje izborne kulture građana. (Takvi prilozi bili su npr. rubrika pod nazivom 'CeSID pita stručnjaka' ili redovna izveštavanja iz analitičkog servisa Medija centra.) List Danas uspešno je odolevaо pritisku dominantne huškačke predizborne atmosfere, što rečito pokazuju prilozi samih novinara i izveštača u kojima nema uvredljivih i omalovažavajućih komentara, niti upotrebe vulgarnog, prljavog rečnika ili rečnika mržnje. Izuzetak su citati iz govora pojedinih političara, koji su jasno navedeni kao tuđe reči i bez novinarske intervencije. Diskurs analiza je pokazala da Danas, njegovi novinari i redakcija, nisu posezali za upotrebu prejakih formulacija bilo u afirmativnom kontekstu, bilo u kritičkom (negativnom) kontekstu.

Međutim, kvantitativna analiza priloga direktno posvećenih glavnim akterima izbora, strankama i koalicijama i njihovim predsedničkim kandidatima, pokazuje umerenu pristrasnost u korist koalicije DOS i Vojislava Košunice. Neravnometerno predstavljanje, koje je ispoljeno u listu Danas, nije ni približno navijačkoj, agresivnoj kampanji kakvu su vodili državni mediji, Politika i Večernje novosti, u korist

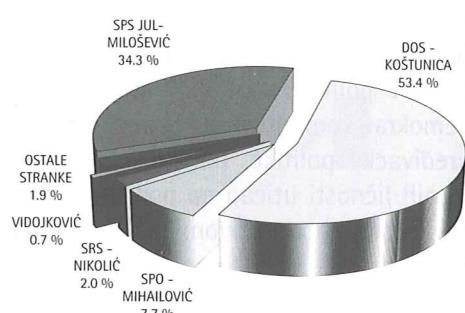
SPS-JUL i Slobodana Miloševića.

Danas je objavio ukupno 676 priloga koji se neposredno odnose na izbore, ili posredno, na širi kontekst izbora. Neposredno posvećenih predizbornim aktivnostima učesnika u izborima, bilo je 437 priloga. Koalicija DOS i njen predsednički kandidat bili su zastupljeni sa ukupno 203 priloga, dok je koalicija SPS-JUL sa svojim predsedničkim kandidatom bila zastupljena sa 163 priloga. Iza njih slijede SPO i SRS i ostale stranke, znatno manje zastupljene. Isti trend se uočava i u ukupnoj površini priloga posvećenih akterima izbora, ali razlike ni približno nisu tako drastične kao što su u državnim medijima (npr. Politika 85% od ukupne površine daje koaliciji SPS-JUL i S. Miloševiću, dok svim drugim strankama i kandidatima preostaje samo 15%). Najmanje je zastupljena SRS, što je bez sumnje rezultat akcije nezavisnih medija „Stop nasilju“ - svojevrstan protest protiv agresivnog ponašanja i izjava u kojima zvaničnici ove stranke prete i pozivaju na linč nezavisnih novinara i glasila.

Broj priloga: Stranke i kandidati

Površina priloga: Stranke i kandidati

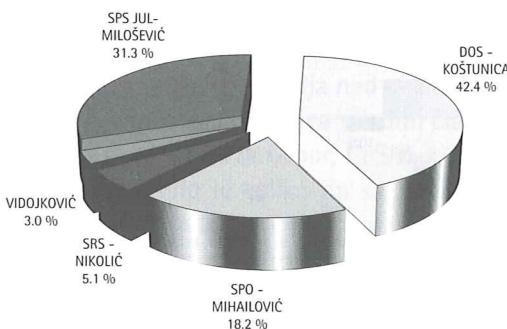
Podaci koji se odnose samo na koalicije i stranke pokazuju da u pogledu broja priloga postoji neznatna prednost DOS-a (165 priloga) u odnosu na koaliciju SPS-JUL (132 priloga). Isto tako nema značajnih razlika ni u slučaju predstavljanja predsedničkih kandidata ove dve koalicije. Znatno iza njih zaostaju ostali predsednički kandidati.

Nešto veće razlike se ispoljavaju u ukupnoj površini priloga koje dobijaju akteri izbora.

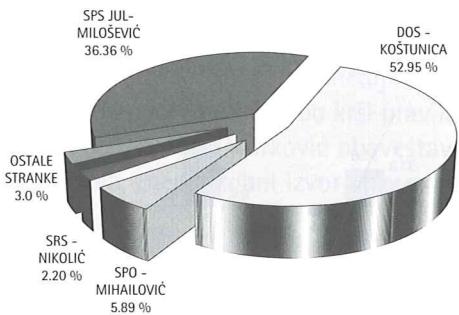
Uočena neravnomernost u zastupljenosti stranaka i kandidata nije poremetila pravila profesionalnog izveštavanja, što se posebno odnosilo na plasman informacija, vizuelnu opremu priloga (fotografije, veličina naslova i podnaslova) i rečnik

Analiza sredstava informisanja u predizbornom periodu

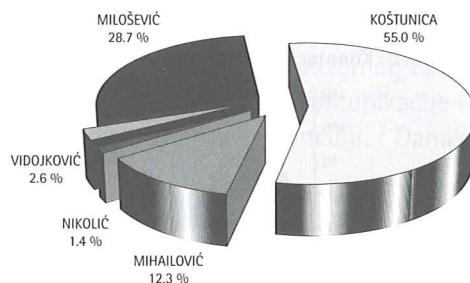
Broj priloga: Stranke/koalicije

Broj priloga: Stranke i kandidati

Površina priloga: Kandidati

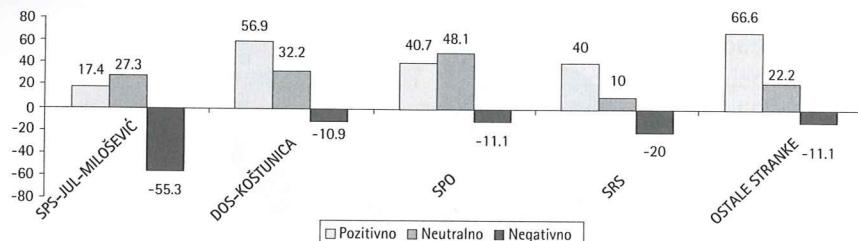
upotrebljen u prilozima. Da su se pravila profesije poštovala u dobroj meri, već na prvi pogled pokazuje prva, naslovna strana, na kojoj su se po pravilu nalazile najave svih značajnih dnevnih događaja, ma kojoj oblasti života pripadali. Drugim rečima, aktivnosti DOS-a i V. Koštunice nisu obavezno bile na prvoj strani, niti su predizborne akcije SPS-JUL i S. Miloševića bile na poslednjim stranama, zakamuflirane, kako su to činile državne novine kako bi diskvalifikovale kandidate DOS-a.

Kvalitativna analiza, vrednosna konotacija i upotreba retoričkih strategija prilikom predstavljanja glavnih aktera u izbornoj kampanji, pokazuje da je znatan broj priloga koje je Danas objavljivao imao karakter neutralnog obaveštavanja o njihovim aktivnostima. To se naročito uočava kod priloga posvećenih političkim strankama i koalicijama.

Nema većeg odstupanja ni u pogledu vrednosnih ocena predsedničkih kandidata. U pozitivnom kontekstu priloga Danas daje prednost Vojislavu Koštunici (55% od svih priloga posvećenih njegovim aktivnostima). U negativnom kontekstu

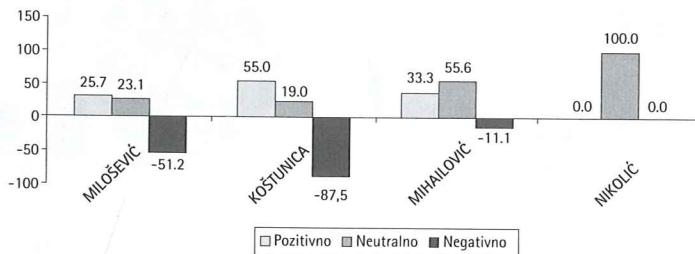
Oko izbora

Kandidati: Konotacija priloga (retoričke strategije)

Koštunica je predstavljen sa 26% priloga. Negativne konotacije pokazuju da je Danas upotrebljavao relativno odmerena retorička sredstva i nije pribegavao krajnostima. U slučaju vrednosnih konotacija priloga o Miloševiću rezultati pokazuju da je u nešto više od polovine predstavljen negativno (51,2%), dok je u nešto više od četvrtine predstavljen u pozitivnom kontekstu (25,7%).

Kandidati: Konotacija priloga (retoričke strategije)

Umereno naglašena pristrasnost u kvantitativnom smislu (redakcija navodi da su novinari i izveštači često bili sprečavani da prisustvuju skupovima leve koalicije), nije se očitovala u upotrebi afirmativne retorike, preteranih hvalospeva ili negatorske retorike, uvredljivih kvalifikacija, upućenih bilo kom kandidatu.

List Danas je karakterisalo, takođe, svestrano i potpuno obaveštavanje o tzv. izbornom okruženju, svim okolnostima pod kojima se održavaju izbori. Jedna vrsta bili su događaji i pitanja neposredno vezani za sprovođenje izbora. Javnost je bila informisana o aktivnostima nevladinih organizacija, CeSID-a posebno, o mogućnostima kontrole izbornog postupka, obučavanju domaćih posmatrača i njihovoj ulozi u sprovođenju slobodnih i poštenih izbora. Danas je takođe ustupio mesto svim demokratskim pokretima, udruženjima, nevladnim organizacijama, istaknutim pojedincima, običnim građanima (rubrika „Dajte glas“), koji na razne načine pozivaju građane da se odazovu na izbore.

Čitaoci lista su bili upoznati o brojnim akcijama koje su akteri društvenih promena preduzimali, ali i reakciji vlasti koja je sledila. Danas je umnogom doprineo da javnost sazna koje je sve oblike represije režim sprovodio preko organa policije, kako bi sprečio pomenute akije. Brutalnih nasilja nad neistomišljenicima, hapšenja, privođenja aktivista, otvaranja policijskih dosjeva mladim članovima Otpora, upada u prostorije opozicionih stranaka, pokreta Otpor, CeSID-a, G-17, oduzimanja propagandnih materijala, opreme... bilo je toliko da su ponekad čitave strane lista Danas bile posvećene tim temama. Kao odgovor na ovakve političke pritiske i policijske metode objavljeno je više tekstova u kojima javne ličnosti, novinari okupljeni u NUNS-u i komentatori lista Danas, upućuju proteste i apeluju na vlast „da se policija povuče iz izborne kampanje“ (9-10. 9).

Velika je zasluga lista Danas i drugih nezavisnih glasila, što ovi sramni i ružni događaji, koji svedoče o jednom represivnom političkom okruženju u kojem su sproveđeni izbori 2000. u Srbiji, nisu ostali skriveni od javnosti.

Kao i neki drugi nezavisni mediji, Danas je od strane državnog Nadzornog odbora ozbiljno ukoren da „grubo krši pravila izbora“, a ministar za telekomunikacije i sekretar JUL-a, Ivan Marković obaveštava javnost da su nezavisni mediji, i Danas među njima, „nepouzdani izvor informacija“.

Umesto zaključka

U predizbirnoj kampanji 2000. u Srbiji, državni mediji su sasvim otvoreno iskazivali svoju duboku vezanost za vladajući režim i postali otvoreno sredstvo političke propagande koalicije SPS-JUL i njihovog predsedničkog kandidata, Slobodana Miloševića. Izveštavanje državnih medija, selektivno i agresivno prishtrasno u korist leve koalicije SPS-JUL, upotreba brutalnog rečnika mržnje, imalo je za cilj ne samo da se protivnik verbalno diskvalificuje, već da se potpuno ukloni sa političke scene.

Nezavisna glasila, Danas i Blic, maksimalno su nastojala da izbegnu zamke furi-ozne predizborne kampanje, nametnute prevashodno od strane vladajuće koalicije SPS-JUL, da održe principe svestranog, objektivnog i ravnomernog obaveštavanja o političkim akterima izbora. Neselektivnim izveštavanjem i odmerenim i civilizovanim diskursom u vreme svakovrsnog nasilja, nastojali su da odbrane ugled profesije. Raspoloživi podaci pokazuju da su u tome u znatnoj meri uspeli.

PRILOZI

Izvori priloga

	Politika		Večernje novosti		Blic		Danas	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Redakcijska produkcija	117	16,2	221	56,7	184	42,0	315	46,7
Saopštenja	33	4,5	34	8,4	16	3,6	78	11,5
Tanjug	531	71,3	45	11,6	13	3,0	1	0,1
Druge agencije	9	1,2	9	2,2	112	25,5	133	19,6
Ostali izvori	22	2,9	5	1,2	91	20,8	113	16,7
Izvor nejasan	12	1,8	77	19,8	22	5,0	36	5,3
TOTAL	724	100	391	100	438	100	676	100

Žanrovi

	Politika		Večernje Novosti		Blic		Danas	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Vesti izveštaji	627	86,6	271	69,3	314	71,5	483	71,5
Komentarisani izveštaji komentari	75	10,3	98	25,1	38	8,6	83	12,3
Intervjui	20	2,7	8	2,0	56	12,8	82	12,1
Politička karikatura i satira	2	0,3	14	3,5	7	1,5	28	4,0
TOTAL	724	100	391	100	438	100	676	100

Posredno o izborima – tematska struktura

		Politika	Večernje novosti	Blic	Danas
Obnova, razvoj, ekonomска и socijalna pitanja		64,2	63,5	21,8	14,2
Državne institucije		8,7	8,5	6,7	7,4
Političke tenzije		5,0	3,4	28,9	50,0
Međunarodno okruženje	Međunarodni činioći pozitivno	2,7	1,7	3,9	7,4
	Međunarodni činioći negativno	11,2	12,0	2,2	1,4
Javna sfera - mediji i istraživanje javnog mnjenja		1,1	2,3	9,2	9,4
Ostalo		7,1	8,6	21,0	12,8

DELOVANJE ELEKTRONSKIH MEDIJA U PREDIZBORNOJ KAMPANJI

„Neka su našoj zemlji srečni izbori.“

(S. Milošević, promotivni govor u 'Beogradskoj areni', 20. 09)

RADIO BEOGRAD – „NOVOSTI DANA“

„Novosti dana“ su udarna informativna emisija Radio Beograda, koja se emituje svakog dana u 15,00 sati sa standardnom dužinom trajanja od oko 30 minuta. U posmatranom periodu emisija je prosečno trajala znatno duže, gotovo sat vremena (59 minuta), ali je dužina emisije progresivno rasla iz nedelje u nedelju predizborne kampanje. U prvoj nedelji (1-7. 09) emisija je prosečno trajala 47,5, u drugoj (8-14. 09) 57,5 a u trećoj (15-21. 09) prosečno 71 minut. Rekordi u dužini trajanja ostvareni su 14. 09 - 76 minuta, odnosno 21. 09 - 84 minuta (na dan kada je u ponoć započela izborna čutnja).

Pošto je emisija blokovski koncipirana, svakodnevno je blok 'stranačke hronike' bio posvećen predizbornim aktivnostima aktera izbora. Ukupno je objavljeno 442 priloga o ovoj tematiki, od toga 28,7% u prvoj nedelji, 30,8% u drugoj i 40,5% u poslednjoj nedelji kampanje. Broj priloga znatno nadmašuje onaj objavljivan na drugim posmatranim elektronskim medijima. To proizlazi iz prirode radia kao medija, koji ne trpi preduge segmente informacije. Većina jedinica informacije bile su dosta usitnjene i kratke vesti i informacije. Prosečno trajanje jednog priloga bilo je 104,8 sekundi (1,7 minut). Naravno, bilo je i znatno dužih priloga od proseka (u kojima su nameravani propagandno-mobilizacijski auditivni efekti nadmašivali informativne), ali i kraćih.¹

Predizborni blok je zapremao značajniji deo vremena trajanja emisije, u proseku tri petine (60%) ukupnog vremena. I ovde je uočen trend postepenog rasta udela predizbornih tema u ukupnom vremenu trajanja emisije: od 56% u prvoj, preko 60,5% u drugoj do dve trećine (62,7% vremena) u poslednjoj nedelji kampanje.

¹ Na predstavljanju koalicije SPS-JUL-Milošević u Petrovcu na Mlavi, na kojem je govorila Mira Marković, sami „živi“ citati iz njenog govora trajali su 246 sekundi (4,1 minut), a aplauz na kraju pusten je u trajanju od 15 sekundi. Glas komentatora (Dejan Erić) bio je euforičan i pun strahopštanja. (Novosti dana, 08. 09. 2000, napomena kodera.)

Izveštaj dopisnika RBGD iz Subotice 16. 09. je prvi izveštaj koji može da se oceni kao korekstan i objektivan, kada je reč o kandidatu DOS. Doduše, indikativno je i to da je trajao samo 22 sekunde. (16. 09. 2000)

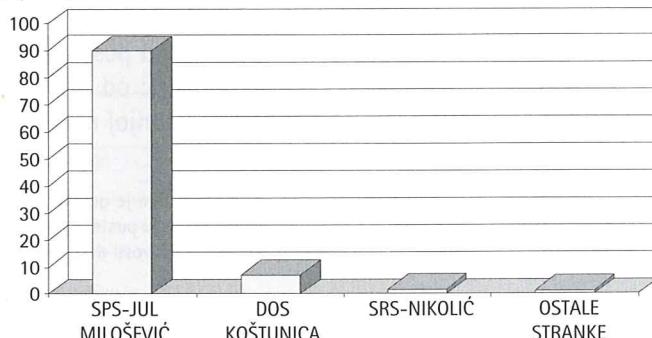
Treba, međutim, dodati da je i preostalo vreme trajanja emisija bilo dobrom delom iskorišćeno indirektno u kontekstu posrednog predizbornog predstavljanja i promocije samo jedne, vladajuće političke opcije. Ovaj indirektni nivo propagande pakovan je u kontekst osnovne propagandne matrice SPS-JUL-Milošević „ratna pobeda - odbrana - sloboda, nezavisnost i suverenitet - obnova i izgradnja - socijalno staranje - razvoj i prosperitet“. Tako je uspesima u obnovi, izgradnji i ekonomskoj stabilnosti bilo posvećeno 20% priloga u „Novostima dana“, delovanju državnih institucija (VJ, vlade i ministri, Direkcija za obnovu zemlje) 18,1%, socijalnoj brizi i sigurnosti (zapošljavanje mladih, izgradnja stanova, obezbeđivanje penzija, zbrinjavanje izbeglica, stabilizacija zdravstva, školstvo) 21%. Značajan publicitet je davan i zbivanjima na Kosovu – 6,7% priloga. Praktično, samo je blok o kulturnim i sportskim događajima i prognozi vremena bio izvan neposrednog i posrednog konteksta izbora! Doduše, ni kultura niti sport baš ne uvek. (Detaljniji podaci u tabelama u prilogu.)

Raspored publiciteta aktera predizborne kampanje

Obim informacija i vreme posvećeno predstavljanju pojedinih aktera predizborne kampanje bili su veoma disproportionalni, uz izrazito favorizovanje koalicije SPS-JUL i njenog predsedničkog kandidata, odnosno marginalizovanje, pa i ignorisanje svih ostalih aktera (naročito Vojislava Mihailovića i liste SPO). To se odnosi kako na kvantitativne pokazatelje (broj i dužina trajanja priloga), tako i na njihov kvalitativni sadržaj, konotaciju i, naročito, diskurs priloga.

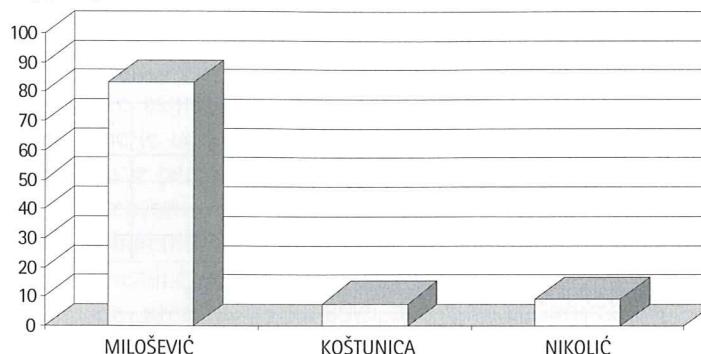
Na kvantitativnom nivou tokom ukupnog posmatranog perioda, odnos broja i vremena trajanja priloga bio je 9 : 1 (89,9 : 10,1%). Kada je u pitanju odnos između predstavljanja dve najznačajnije rivalske opcije na nastupajućim izborima, SPS-JUL-Milošević, odnosno DOS-Koštunica, on je bio 13 : 1 (89,9 : 6,9%)

Grafikon 1. Broj priloga: Liste i kandidati.

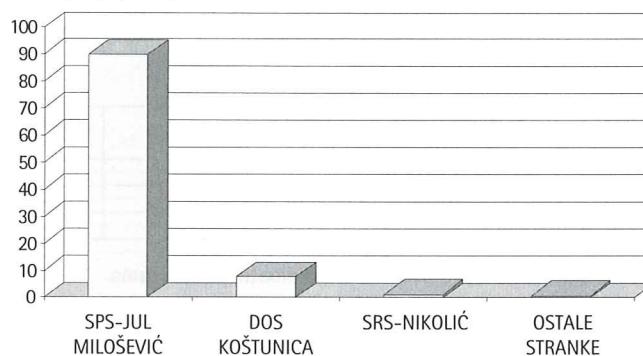

Delovanje elektronskih medija u predizbornoj kampanji

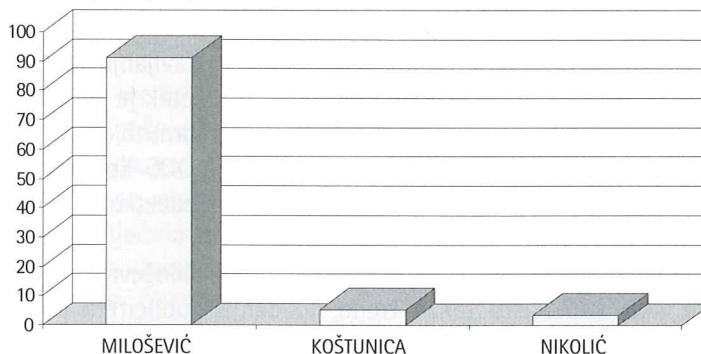
Grafikon 2. Broj priloga: Kandidati.

Grafikon 3. Vreme trajanja priloga: Liste i kandidati.

Grafikon 4. Vreme trajanja priloga: Kandidati.

Još upečatljivija slika se dobija kada se posmatrani period podeli na tri, uslovno rečeno, faze, po sedmicama: fazu „zagrevanja kampanje“, fazu „punog intenziteta kampanje“ i „predizbornu nedelju“.

Tabela 1. Broj priloga o strankama/koalicijama po fazama

Stranke/koalicije	„Zagrevanje kampanje“	„Intenzivna kampanja“	„Predizborna nedelja“
SPS-JUL-Milošević	84,9	91,7	92,0
DOS-Koštunica	8,5	7,3	5,6
SRS-Nikolić	3,8	0,9	0,8
Ostale stranke	2,8	0	1,6

Tabela 2. Vreme trajanja priloga o strankama/koalicijama po fazama

Stranke/koalicije	„Zagrevanje kampanje“	„Intenzivna kampanja“	„Predizborna nedelja“
SPS-JUL-Milošević	87,9	91,2	88,1
DOS-Koštunica	7,2	8,6	9,0
SRS-Nikolić	2,5	0,2	1,9
Ostale stranke	2,4	0	1,0

Tabela 3. Broj priloga o predsedničkim kandidatima po fazama

Kandidati	„Zagrevanje kampanje“	„Intenzivna kampanja“	„Predizborna nedelja“
Milošević	50,0	73,3	92,7
Koštunica	12,5	13,3	4,9
Nikolić	37,5	13,3	2,4

Tabela 4. Vreme trajanja priloga o predsedničkim kandidatima po fazama

Kandidati	„Zagrevanje kampanje“	„Intenzivna kampanja“	„Predizborna nedelja“
Milošević	50,0	73,3	92,7
Koštunica	12,5	13,3	4,9
Nikolić	37,5	13,3	2,4

Jasno su uočljiva dva trenda:

a) stalni rast broja i vremena trajanja priloga o predstavljanju koalicije SPS-JUL-Milošević i njenog predsedničkog kandidata (blagi izuzetak je „predizborna nedelja“, kada je akcenat prebačen sa liste na kandidata) i, obrnuto, naglo opadanje publiciteta posvećenog jedinoj preostaloj rivalskoj opciji, DOS-Koštunica: već tokom druge faze, „nestale“ su iz etra sve „ostale stranke“, sa izuzetkom SRS-Nikolić, koja se pojavljuje u tragovima.

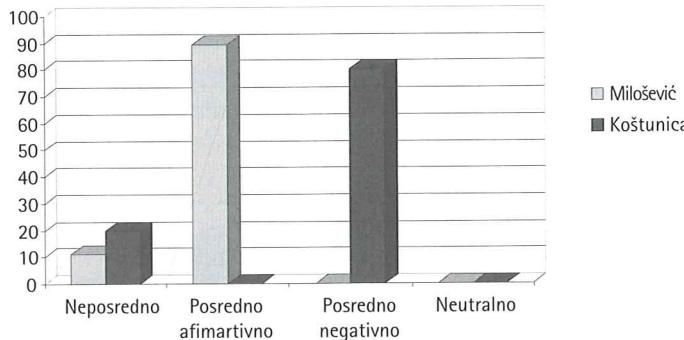
b) Gotovo udvostručen udeo priloga o Slobodanu Miloševiću, kada se upoređi prva i treća faza kao i isto takav trend opadanja publiciteta datog Vojislavu Koštunici, naročito u „predizbornoj nedelji“.

Praktično „najbolja“ proporcija publiciteta ova dva aktera ostvarena je u fazi „zagrevanja kampanje“ (približno 4 : 1 za Miloševića), dok je najneravnomernija bila u predizbornoj nedelji – 19 : 1.

No, i ovu najbolju proporciju valja razmatrati u svetu načina predstavljanja aktera. Tokom „faze zagrevanja“ Slobodan Milošević praktično nije bio aktivan akter kampanje, već je uglavnom predstavljan „iz offa“ – kroz promotivnu kampanju koalicije koju je personifikovao i/ili simbolizovao. Ovaj način predstavljanja nastavljen je i u preostalim fazama kampanje, bez obzira na naknadno neposredno uključivanje Slobodana Miloševića u špic kampanje. Ukupno, ovaj predsednički kandidat se u „Novostima dana“ neposredno „predstavio“ u 11% priloga (i vremena), dok je posredno „predstavljen“ u 89%, bez izuzetka „afirmativno“. Neutralnog (objektivističkog) predstavljanja nije bilo.

Vojislav Koštunica se „neposredno“ predstavio (snimkom živog govora) u 20% objavljenog materijala, dok je „posredno“ (i to bez izuzetka „negativno“) predstavljen u preostalih 80% priloga! Neutralnog (objektivističkog) predstavljanja takođe nije bilo.²

Grafikon 5.

Iako posredno predizorno predstavljanje određene političke opcije nije bio bitan novum ovogodišnje kampanje, ono je bilo primenjivano u mnogo većoj meri nego ranije. To se uklapalo u aktuelnu strategiju kampanje vladajuće opcije koja je nastojala da istakne svoje izuzetne (prethodne i aktuelne) uspehe u rešavanju problema u svim ključnim oblastima društvenog života. Istovremeno, ova strategi-

² Nekako „najravnomerniji“ (iako veoma mali) publicitet dat je Tomislavu Nikoliću (inače, ukupno veći nego Koštunici!), koji se „neposredno“ predstavio u polovini priloga, posredno je „afirmativno“ predstavljen u trećini, ali i posredno negativno u jednoj šestini priloga. Opet bez „objektivističkog“ pristupa.

ja je trebalo da sugeriše da 'uspešnu opciju' nema smisla dovoditi u pitanje na predstojećim izborima. Dakle, da su izbori već praktično odlučeni i da „tu ništa suštinski ne treba menjati“. Ukupnijeno posmatrano, 'Arhimedove tačke' ovakve strategije bile su promocije opštih mesta na kojima se propituju i /ili afirmišu efekti delovanja aktuelne vlasti: samostalnost u unutrašnjoj i spoljnoj politici, ekonom-ska stabilnost i prosperitet, skrupulozna socijalna politika i briga za razvoj i perspektive društva u budućnosti i buduće generacije. Metaideološki nivo ovakvog predizbornog predstavljanja bile su 'velike' teme, koje mogu da uzbudujuće deluju na javna mnenja koja su bila viđena da odlučujuće deluju na izborne rezultate: sloboda versus 'ropstvo', odnosno kolonijalna zavisnost, suverenitet versus 'globalizacija', pozivanja na (neutemeljeno) nasleđivanje tekovina slavne istorijske prošlosti čiji kontinuitet je roptanje i trpljenje sadašnjosti, eda bi se time steklo (navodno) pravo i pretenzija na dostojanstvenu i svetu istorijsku budućnost.

Tabela 5. Posredno predstavljanje po grupisanim temama

Oblasti	Teme	Radio Beograd I
Obnova, razvoj, ekonomска stabilitet, socijalna briga i sigurnost	Obnova i izgradnja, snabdevenost, agrar zapošljavanje, stanovi, penzije, izbeglice, zdravstvo, lekovi, školstvo, briga za decu	37,2
Državne institucije	Vojска Jugoslavije, pravosuđe, vlade, ministri, direkcija za obnovu	18,1
Političke tenzije	Nasilje, hapšenja, Kosovo	8,6
Međunarodno okruženje	Međunarodni činoci - pozitivno	8,6
	Međunarodni činoci - negativno	5,7
Javna sfera	Mediji	0,9
	Kultura u funkciji politike	
	Sport u funkciji politike	13,4
Ostalo		7,5

Praktično ceo sadržaj „Novosti dana“ bio je u funkciji predizborne propagande. 'Nestranačke' teme su se ponajviše odnosile na ekonomski uspehe, delovanje državnih organa i brižljivu socijalnu skrb režima (55,3%). Dosta je eksplorativisana

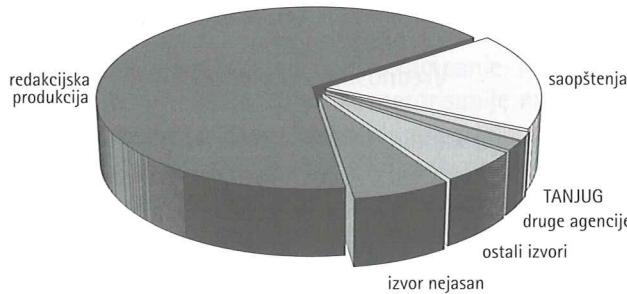
situacija na Kosovu (6,7%). Tamna strana života (socijalna beda, inflacija, nestasice vitalnih artikala na tržištu) za Radio Beograd nije postojala, kao ni nasilje. Privođenja na informativne razgovore, hapšenja, maltretiranja i prebijanja političkih oponenata režima ostajala su van publiciteta državnog radija, osim kada se radilo o sporadičnim slučajevima nasilja nad režimskim pristalicama (slučaj hapšenja Ratka Krsmanovića u Crnoj Gori, odnosno ranjavanje pripadnika SPS od strane pristalice Demokratske stranke u Vojvodini). U malom broju tema koje su se odnosile na međunarodno okruženje u posrednom kontekstu izbora preovlađivale su pozitivne i 'ohrabrujuće' poruke iz 'priateljskih' zemalja (Rusija, Kina, Irak i sl.), dok je 'pod tebih' gurana većina disonantnih poruka 'neprijateljskog' međunarodnog okruženja (Zapad, OEBS, itd.) koje su se odnosile na moguću neregularnost predstojećih izbora i, posebno, na njihovu međunarodnu kontrolu.

Izvori i žanrovi

Ovakvom načinu informisanja bili su prilagođeni i struktura izvora, i žanrovska struktura priloga u „Novostima dana“.

Elektronski mediji, radio napose, retko eksplisitno navode izvore svojih informacija. U strukturi priloga u posmatranom periodu dominirala je tzv. redakcijska produkcija (2/3 priloga), koja obuhvata i ekipu u studiju, ali i razgranatu dopisničku mrežu i izveštače sa terena.³ Međutim, u svakom desetom prilogu nije bilo moguće utvrditi izvor informacije.

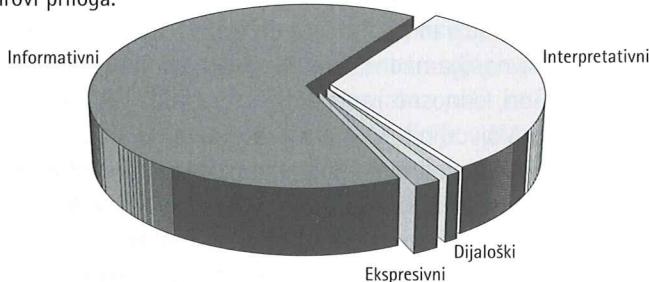
Grafikon 6. Izvori priloga.

³ Ovde se radilo o dvosmernom mehanizmu manipulacije. Veliki udeo 'živih' izveštavanja sa terena stvara „utisak da mediji samo prenose ono što se stvarno dešava i da nema nikakvih posrednika između informacije i događaja.“ (V. Ćurguz Kazimir, 1997:31) S druge strane, „nijedna značajna informacija nije stigla do javnosti bez određenog komentara i interpretacije“ (redakcijske), odnosno većina 'nepočudnih' informacija (o delovanju opozicije) ostala je s onu stranu informacije, tj. bila je prečutana.

Ovakva, relativno 'jednostavna' struktura izvora omogućila je dosta anahronu, ali konkretnom nameravanom efektu primerenu strukturu žanrova priloga.

Grafikon 7. Žanrovi priloga.

Dakle, svega dve trećine priloga imalo je informativnu funkciju, a čak (gotovo) jedna trećina interpretativnu (ubeđivačku). Iz ovoga proizlaze dva zaključka.

Prvi se odnosi na raspodelu uloga dva segmenta RTS – radija i televizije – u „elektronском“ medijskom vremenu. Radiju je dodeljena uloga 'predradnika', tj. izvrsioca pripremnih 'grubih radova' u propagandno-ideološkom delovanju na bezrezervnoj promociji samo jedne političke opcije u predizbornoj kampanji. Ono što se plasira zvukom, glasom u popodnevnoj centralnoj informativnoj emisiji kao 'informativni' predložak⁴ kasnije se razrađuje i dorađuje, na nivou audio-vizuelnih predstava (zvuk + slika), u centralnoj večernjoj informativnoj emisiji, TV Dnevniku 2. Iz toga sledi drugi zaključak, naime da su radijske „Novosti dana“, kao produkt 'vrućeg' medija, bile udarna pesnica režimske predizborne kampanje, jer su njihova izveštavanja, prvo, imala neposredniju 'kopču' sa 'događanjima' (mitinzi, promocije) i, drugo, jer su činile pretekst za naknadno vizuelno dizajniranje već plasiranih propagandnih poruka.

Vrednosna usmerenost

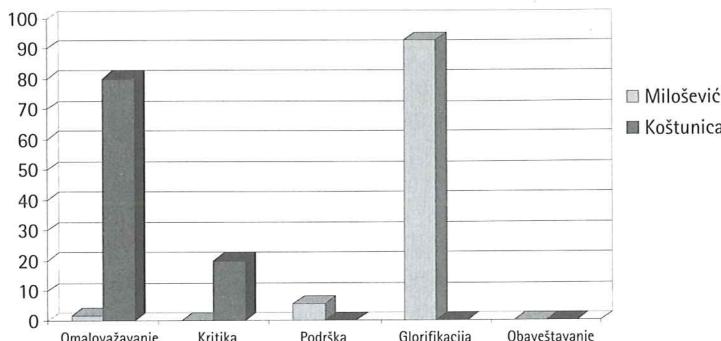
U načinu predstavljanja kandidata naročito je važna konotacija koja se uz to predstavljanje vezuje. Kada je reč o dvojici najvažnijih kandidata na predsedničkim izborima, Miloševića i Košunice, takođe se uočava izrazita disproporcija – zapravo, gotovo obrnuta proporcija pozitivnog odnosa prema jednom, odnosno negativnog odnosa prema drugom kandidatu.

⁴ „Pri prenošenju informacija radio-talasima postoji mogućnost istovremenog ili veoma brzog izveštavanja o događaju i njihovo simultano praćenje. Zatim, lako se ostvaruje utisak o autentičnosti, izvornosti poruke, odnosno obaveštavanja o događaju (zvuk, govor). Na osnovu tako sugerisane neposrednosti lako se održava fikcija primaoca poruke o jedinstvu bilo vremena i prostora, bilo nekog drugog entiteta koji za njega ima kognitivnu ili, češće, 'uzbuđujuću' vrednost“ (Gredelj, Veliko spremanje radija, 1998:21)

Delovanje elektronskih medija u predizbornoj kampanji

„Novosti dana“ su sprovodile uređivačku koncepciju izrazito dihotomnog, polarizovanog – „belo-crnog“ predstavljanja aktera predizborne kampanje, što je dosta zastareo i, moguće, kontraproduktivan metod agitacije i propagande. Posebno se on može pojaviti kao kontraproduktivan za opciju za koju se navija kao „belu“.⁵

Grafikon 8. Vrednosna usmerenost

Ova „belo-crna“ optika je bila naročito transparentna u retoričkim strategijama, kao i u rečniku (diskursu) kampanje, koji je često bio neprimeren, i s onu stranu dostojanstva i odgovornosti za javno izgovorenu reč. Istini za volju, to najčešće nije bio jezik medija već govor različitih aktera kampanje, ali ukoliko ga medij doslovno i bez ikakve ografe objavljuje i prenosi – to postaje jezik dotičnog medija.

Retoričke strategije su, obično, kompleksniji oblici prezentiranja informativnog sadržaja publici, koje govore o uređivačkoj koncepciji medija – da li u njoj preovlađuje informativna kao izvorna, ili agitaciono-propagandna, kao izvedena (i heteronomno nametnuta) funkcija.

Po prirodi stvari same teme, tj. predizborne kampanje, retoričke strategije koje mediji u njoj primenjuju su redukovanje i koncentrisanje na meritum. Ipak, „svedenost“ retoričkih strategija u ovoj kampanji prevazišla je sve dosad viđeno, naročito u 'provladinim' medijima. Globalni pristup predizbornoj problematici u ovim medijima imao je samo dva nivoa, zasnovana na jednostavnoj matrici: „mi“ versus „oni“, veoma direktno, transparentno i intenzivno pri čemu su se ovi mediji bezrezervno svrstavali u „mi“, relativizujući do kraja inače (kod nas) fluidnu granicu između dva društvena podsistema – politike i informisanja i njihovih međuodnosa.

⁵ U istraživanju javnog mnjenja koje je sproveo Centar za proučavanje alternativa tokom nedelje "intenzivne kampanje" na reprezentativnom uzorku građana Srbije, 52% ispitanika je izjavilo da ih u predizbornoj kampanji „najviše vređa“ ružan govor i vulgarnost kampanje, dok je daljih 40% na drugo mesto izdvojilo ono što ih odbija u kampanji – „prazna obećanja i neostvarljive prognoze“ aktera. No, istraživanja javnog mnjenja su, bar zvanično, uživala mali, zapravo nikakav „kredibilitet“ i bila su intenzivno nipoštovana, čak žestoko napadana od strane 'provladinih' medija.

Kada dođe do ovakve redukcije i netransparentnosti odnosa između ove dve sfere razumljivo je da to proizvodi i isprepletenu interesu koji određene medije stavlju onkraj sfere servisa javnosti (i društva u celini) i uprežu u pogon samo jedne političke opcije, što ima ozbiljne posledice i po sferi javnosti, ali i politike.

Zbog ovakvog polarizovanog globalnog pristupa, protekla predizborna kampanja je bila krajnje otvorena, jednosmerna i militantna, sa krajnje 'militarizovanim' rečnikom. Slikovito rečeno, to je bio „produžetak – unutrašnjeg – rata drugačijim sredstvima“. Ili, možda, prizivanje, tj. zvečkanje novim?!

U ovakvoj konstelaciji, ne čudi ni „militantnost“ političkog diskursa, ispoljena kroz katkad anahrona retorička sredstva (doduše, nekad i kroz vrlo 'moderna' tj. 'postmoderna' u smislu uvredljivih rečničkih inovacija), koja su onda uklapana u odgovarajuće, bipolarne retoričke strategije: podrška bez distance jednoj opciji odnosno njena glorifikacija, nasuprot omalovažavanju i diskreditovanju one 'druge'. U opticaju su bile, s jedne strane, reči – transparenti, reči – opšta mesta i reči – lozinke, odnosno reči – etikete, s druge. (Videti Tabelu 6 na kraju ovog teksta.) Ovakav i sličan rečnik (probrani su i katalogizovani samo najtipičniji primeri) uklapan je u širi kontekst retoričkih strategija, kojima se želeo postići neposredan retorički efekat – potpuno uzdizanje i 'obogotvorenje' favorizovane, odnosno nipo-daštavanje i satanizovanje rivalske opcije. (Videti tabele 7–9 na kraju ovog teksta.) Kako je to izgledalo u praktičnoj izvedbi? Iako na prvi pogled u ovom diskurzivnom performansu nema nikakvog plana, skrupulozna analiza ukazuje na uzlaznu liniju i podizanje diskurzivne 'temperature' kako se približavao datum izbora. Tako su naizgled 'spontane' i haotične strateško-diskurzivne 'protuberance' ipak imale postepeni i brižljivo dozirani rast („zagrevanje“ i „podsticanje“), kako se kampanja zahuktavala, prelazeći tek u finišu u relativno nekontrolisano usijanje onkraj racionalnosti i dobrog ukusa, u oba smera, i pozitivnom i negativnom. Tako je ono što je u prvoj fazi bila 'rutinska' podrška, u drugoj preraslo u podršku bez distance a u poslednjoj u navijanje bez granica, ono što je bila glorifikacija i 'faraonizacija' 'metastaziralo' je u panegirike, obogotvorenje i 'posvećenje'. Na drugoj strani, početno, gotovo mlako i 'rutinsko' omalovažavanje, preko faze diskreditovanja i etiketiranja, 'provri-lo' je do vređanja, govora nepatvorene mržnje i čak prizivanja linč atmosfere, rečju provociranja konfrontacije i stvaranja dubokih raselina unutar društva.⁶

⁶ Bez obzira na prethodna iskustva, ovo je bez sumnje pojava bez presedana. Nikada ranije pred izbore opozicija nije bila u ovolikoj meri verbalno satanizovana u 'provladnim' medijima. Izgleda da su na to delovale dve činjenice: prvo, potpuno 'isključenje' opozicije sa relevantnih elektronskih medija, pa se 'druga strana' nije mogla ni simbolično referirati na ovu satanizaciju. Drugi razlog je, čini se, loš proračun u tajmingu zakazivanja izbora. Nije se, naime, očekivala pojava iole 'jakog' protivkandidata vladajućoj opciji. Otuda je on u početnoj fazi uglavnom bio izložen podsmehu i omalovažavanju. Međutim, kada se ovaj kandidat 'izradio' u neočekivano 'iznenadenje', stavljena je u pogon dalekometna medijska/propagandna artiljerija.

Balansa između dva ekstrema, u smislu iole „neutralnog“ informisanja o predizbornom ambijentu jednostavno nije bilo. 'Obične' informacije u potpunosti je pokrivala „strategija prećutkivanja“, odnosno ignorisanja.

RTS - DNEVNIK 2

Centralna dnevna informativna emisija državne TV okuplja pred ekranima svako veće u udarnom terminu u 19,30, prema podacima o gledanosti RTS Centra za istraživanje auditorijuma, blizu četiri miliona gledalaca. S obzirom na emisioni domet TV repetitora emisija pokriva praktično celu teritoriju Republike Srbije, a može se pratiti i na najvećem delu teritorije Republike Srpske u BiH kao i u većem delu Crne Gore, tako da broj potencijalnih konzumenata verovatno prevazilazi pet miliona ljudi. Standardno trajanje ove informativno-političke emisije prema programskoj shemi je oko 30 minuta, mada se ona retko zadržava u okviru ovog vremenskog okvira. Obično ga „probija“ nagore, do oko 45 minuta trajanja.

U posmatranom periodu od 21 dana tokom septembra 2000. godine ovi „proboji“ vremenske sheme bili su još značajniji i rasli su progresivno tokom svake od tri nedelje posmatranja. Tako je u prvoj nedelji kampanje (1-7. septembar) Dnevnik 2 prosečno trajao gotovo sat vremena (57 minuta), u drugoj nedelji više od sat vremena (64 minuta) a u predizbornoj nedelji gotovo sat i po (83 minuta). S obzirom na predmet našeg istraživanja, praćen je i ideo predizbornog predstavljanja u ukupnom trajanju centralne dnevne informativne emisije na državnoj TV.

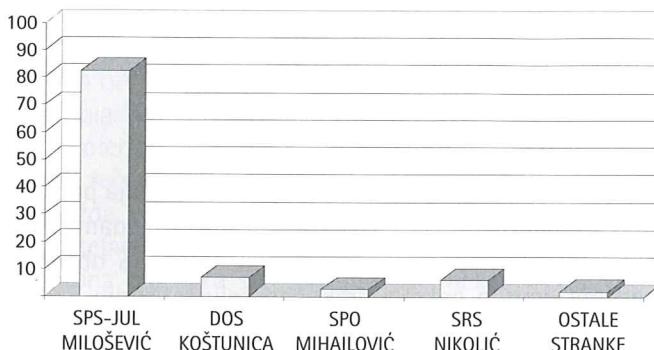
Raspored publiciteta

Slično „Novostima dana“ Radio Beograda, prostor i vreme posvećeni u Dnevniku 2 RTS različitim političkim opcijama i predsedničkim kandidatima bili su disproportionalno raspoređeni: medijska pažnja bila je izrazito 'nagnuta' prema režimskim strankama i ličnostima.

Odnos broja priloga o SPS/JUL u odnosu prema broju priloga o DOS-u bio je 12:1, u odnosu na (bivšeg koalicionog partnera) SRS 14 : 1, na SPO 30 : 1 a na ostale stranke čak 40 : 1.

Kada je reč o prilozima o kandidatima za saveznog predsednika, odnosi su bili nešto „uravnoteženiji“: Milošević-Koštunica 4 : 1, Milošević-Nikolić 5 : 1 i Milošević-Mihailović 6 : 1. Predsednički kandidat Vidojković, kao 'viđeni' autsajder izbora, uopšte nije pominjan.

Grafikon 9. Broj priloga o stranačkim listama

Grafikon 10. Broj priloga o kandidatima.

Navedene disproportcije u broju priloga još su transparentnije kada se razmotri raspodela medijskog vremena, posvećenog pojedinim stranačkim listama, odnosno predsedničkim kandidatima. Tako je lista SPS/JUL dobila petnaest puta više vremena na Dnevniku 2 od liste DOS, dvadeset puta više vremena od SRS i čak 54 puta više vremena od SPO, odnosno ostalih stranaka.

Kada je reč o vremenu posvećenom predsedničkim kandidatima, Milošević je dobio devet puta veću minutažu u odnosu na Koštinicu, petnaest puta veću u odnosu na Nikolića i sedamnaest puta veću u odnosu na Mihailovića.

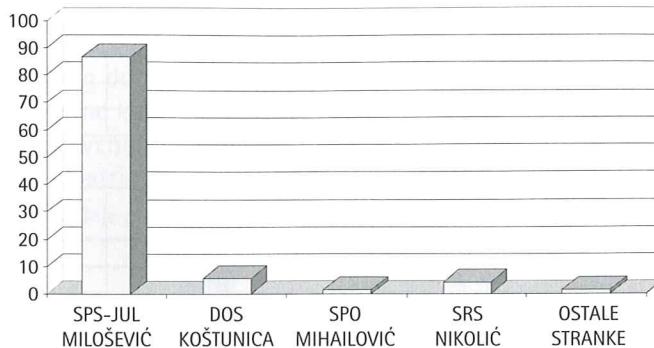
Navedene disproportcije su progresivno rasle kako se zahuktavala predizborna kampanja.

Jasno su uočljivi sledeći trendovi:

a) konstantno visok udeo broja i vremena trajanja priloga o predstavljanju koalicije SPS-JUL-Milošević (blagi izuzetak je „predizborna nedelja”, kada je akce-

Delovanje elektronskih medija u predizbornoj kampanji

Grafikon 11. Vreme trajanja priloga o stranačkim listama.

Grafikon 12. Vreme trajanja priloga o predsedničkim kandidatima.

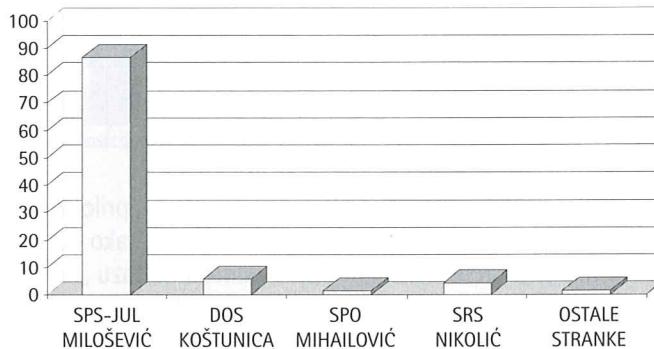

Tabela 9. Broj priloga o stranačkim listama po fazama

	„Zagrevanje kampanje“	„Intenzivna kampanja“	„Predizborna nedelja“
SPS-JUL-Milošević	79,7	84,6	80,8
DOS-Koštunica	4,7	9,2	7,7
SPO-Mihailović	3,1	0	5,8
SRS-Nikolić	7,8	4,6	5,8
Ostale stranke	4,7	1,5	0
Total	100	100	100

nat prebačen sa liste na kandidata), ali i postepeni rast publiciteta posvećenog (očito prepoznatoj jedino 'opasnoj') rivalskoj opciji – DOS-u. Potonji rast je vidljivi kroz proporciju medijskog vremena tokom tri faze: od 2,4% tokom "zagrevanja" do 11% (četiri puta više) u „predizbornoj nedelji“.

b) Već tokom druge faze, gotovo su „nestale“ iz etra sve „ostale stranke“, sa

Oko izbora

Tabela 10. Trajanje priloga o stranačkim listama po fazama

SPS-JUL-Milošević	87,1	92,0	78,5
DOS-Koštunica	2,4	4,9	10,9
SPO-Mihailović	1,1	0	4,3
SRS-Nikolić	6,2	1,6	6,3
Ostale stranke	3,3	1,5	0

Tabela 11. Broj priloga o predsedničkim kandidatima po fazama

	„Zagrevanje kampanje“	„Intenzivna kampanja“	„Predizborna nedelja“
Milošević	28,6	51,9	92,7
Koštunica	28,6	18,5	4,9
Mihailović	23,8	11,1	0
Nikolić	19	18,5	2,4

Tabela 12. Trajanje priloga o predsedničkim kandidatima po fazama

	„Zagrevanje kampanje“	„Intenzivna kampanja“	„Predizborna nedelja“
Milošević	55,0	74,1	86,5
Koštunica	15,1	12,0	7,6
Mihailović	17,1	4,8	2,9
Nikolić	12,8	9,2	3,0

izuzetkom SRS-Nikolić, koja se pojavljuje 'u tragovima'.

c) Konstantno 'obaranje' publiciteta Koštunici, kako u broju priloga (gotovo šest puta manje u predizbornoj nedelji u odnosu na fazu „zagrevanja“), tako i u vremenu trajanja priloga (dvostruko manje u predizbornoj nedelji u odnosu na fazu „zagrevanja“).

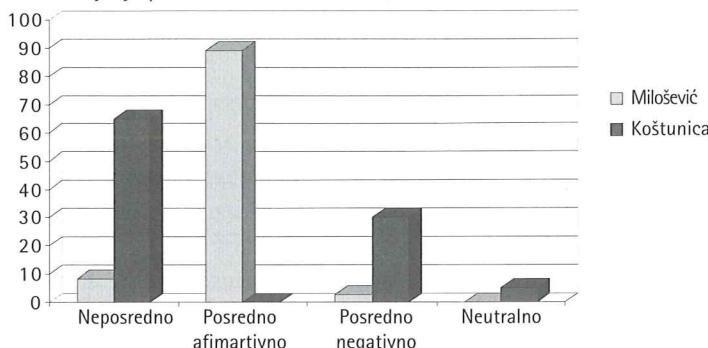
d) Komplementarno tome, vrтoglav rast publiciteta Slobodana Miloševиća: u nedelji „zagrevanja“ kampanje, po broju priloga on je bio 'ujednačen' sa Koštunicom (28,6%), u drugoj fazi je broj priloga o Miloševиću gotovo udvostručen (na 51,9%), da bi u „predizbornoj nedelji“ ovaj broj dostigao gotovo maksimalno zasićenje - 92,7%. I vreme trajanja priloga o SPS/JUL predsedničkom kandidatu je progresivno raslo: od 55% u prvoj nedelji, preko tri četvrtine (74,1) u drugoj, do daleko preko četiri petine (86,5%) ukupnog medijskog vremena posvećenog promociji predsedničkih kandidata na Dnevniku 2 RTS u „predizbornoj nedelji“ kampanje.

Način predstavljanja aktera

Kampanja leve koalicije bila je više nego ikad u znaku „mističnog“ autoriteta vođe čiji se usamljeni glas retko čuo u masi jednoobraznih, ritualnih i teatralnih obrazaca „posrednog predstavljanja“, koje su odrađivali 'niži' ešaloni partijsko-državne hijerarhije. Predsednički kandidat ove koalicije, Slobodan Milošević, bio je neposrednije medijski 'uključen' u kampanju tek u završnoj fazi, pred izbore.

„Posredno“ (indirektno) predstavljanje, bez izuzetka afirmativno za jednu opciju (u rasponu od glorifikacijskog do panegiričkog, koje personifikuje Milošević), odnosno gotovo bez izuzetka negatorsko u odnosu na drugu (u rasponu od omalo-važavajuće/kritičkog do uvredljivog, koju personifikuje Koštunica), oslanjalo se na 'opšta mesta' ukupne kampanje 'levih snaga', zasnovane na izrazito uprošćenom i do krajnjih konsekvenci dovedenom obrascu - 'mi' versus 'oni',⁷ odnosno 'naši' uspesi i pozitivni, patriotski motivi⁸ vs. 'mračne perspektive koju 'oni' nose'.⁹

Grafikon 13. Predstavljanje predsedničkih kandidata (Milošević i Koštunica)

⁷ Ovaj tip kampanje je „karakterističan za režime koji ne veruju u smenjivost vlasti, odiše smrtnom ozbiljnošću, militarnom, sejanjem straha, izazivanjem mržnje i besa prema spoljnom i unutrašnjem neprijatelju. Svojim efektom ona, s jedne strane, odaje utisak da se radi o praznim formama, senkama, lutkama od papira, naučenim tekstovima, praznim rečima, prevaziđenim, zaboravljenim, mrtvim klišeima preživelog političkog diskursa. S druge strane, ti mrtvi klišei odjednom oživljavaju pod dejstvom snage mržnje. U oba slučaja, sa koje god strane da se pogleda, ili kao mrtvo čedo preživelih ideologija, ili kao ubojito sredstvo borbe za vlast, osnovni princip koji izvire iz ove estetike je smrt kao destrukcija i nepostojanje. Celokupna izborna kampanja vladajućih stranaka zasnovana je na poništavanju opozicionih umesto na afirmaciji sopstvenih programa. Neprijatelji, izdajnici, zaverenici, plaćenici, razoritelji nacionalnog bića, antipatriote, lažovi, cirkuzanti, nepostojeći ljudi, elementi kanalizacije su samo i isključivo pojmovi negacije. Apsolutna i totalna negacija bez jednog pozitivnog iskaza.“ (Jelena Veljković, „Lutke pod senkom mržnje“ Danas, 20. 09. 2000, str. 6)

⁸ „Za nas je narod samo naš narod, jedan jedini. Zato su naši interesi interesi našeg naroda nama ispred svih interesa Amerikanaca, Engleza, Francuza, Nemaca i mi gledamo samo interes našeg naroda“. (Slobodan Čerović, predsednik GO JUL Beograd na promociji u Obrenovcu) (Izveštaj monitoringa, 4. 9)

⁹ „Neka niko ne naseda prljavoj propagandi. Naš zadatak je da to građanima objasnimo. Uložene su velike pare da ono što nije moglo da se izvede agresijom izvede drugim suptilnijim metodama. Ali, naši građani nisu ni glupi ni povodljivi i njih ne može prevariti nijedan oblik specijalnog rata.“ (Goran Matić, govor na Ušću, Izveštaj monitoringa 4. 9)

Oko izbora

Tabela 13. Posredno predstavljanje političkih opcija

Oblasti	Teme	RTS
Obnova, razvoj, ekonomска стабилност, социјална брига и сигурност	Обнова и изградња, запошљавање, становници, пензије, избеглице, здравство, лекови, школство, брига за децу, ¹⁰ снабдевеност, аграр	38,8
Државне институције	Војска Југославије Правосуде Владе, министри Дирекција за обнову	14,5
Политичке тензије	Насилје, хапшења Косово	10,0
Међunarodно окruženje	Међunarодни чиниoci - pozitивно	16,2
	Међunarодни чиниoci - negativno	7,5
Јавна сфера	Медији	3,8
	Култура и спорт у функцији политике	3,7
Ostalo		5,5

Navedeni тематски регистар указује на сличан 'креативни рукопис' који је применјивао и Radio Beograd у „Novostima dana”, тј. на исти модел акцентовања publiciteta:¹¹

a) ударнички успеси државе (читај: рејима) у првреди, из дана у дан ефикасним обезбеђивању здравствене, социјалне и економске сигурности већине становништва, све под брижном паском актуелних државних органа (53%);

b) паљива селекција информација из међunarodnog окruženja, где 'повољни' (пријатељски) тонови двоструко надмашују 'дисонантне', односно eventualno критичке;

¹⁰ Тако је подела шкolskih udžbenika postala део озбиљне кампање којом се сматра да се највише постиже: мисли се на one најмлађе, деле им се књиге и прибор за школу и тако држава брине. Председник београдске организације JUL Слободан Ќеровић однео је лепо упаковани TV у Обреновац, као у стара социјалистичка времена. (Извештај monitoringa, 3. 9)

¹¹ Овај налаз истраживања је post factum потврђен autentičним сведочењем о једнообразности приступа uređivanju centralne TV информативне емисије RTS: „Што се тиће redosleda emitovanja priloga tu je postojalo неко неписано правило. На првом месту су биле активности председника, па скупштина, једна, друга, па влада, затим важне политичке информације. Привреде nije ni bilo, осим у време изборне кампање. Обнова земље била је takođe у врху Dnevnika. Кључне вести, животне, ишли су на дно“ (Лидија Дувандžић, бивши, раније сменијени уредник Dnevnika 2 u: „Kako je pravljen TV dnevnik“, Vreme, 513, 02. 1. 2000, str. 19

c) brižljivo marginalizovanje većine informacija koje bacaju nepovoljno svetlo na sveukupnu 'stabilnu i kontrolisanu' situaciju u društvu (inflacija, dramatičan pad standarda stanovništva, nestasice, raspirivanje i/ili praktikovanje političkog nasilja nad 'nepodobnima' i neistomišljenicima). I ovde je izuzetak praktično svakodnevno 'raspirivanje mnenija' o turobnoj kosovskoj stvarnosti;

d) bezrezervna kritika svake drugačije medijske slike stvarnosti, osobito 'nepočudnih' informacija o stavovima javnog mnjenja povodom predstojećih izbora.¹²

Granice audio-vizuelne samoopsene

Brojna istraživanja medijske publike pokazala su da konzumenti (naročito elektronskih) medija veruju da je ono što im ovi mediji prezentiraju zapravo izvod, isečak iz realnosti, da oni izveštavaju o onome što se uistinu dogodilo. Kako piše, među ostalima, Ortega y Gasset (Uspon masa), potreba da nam mediji kažu šta se u ovom trenutku događa može se shvatiti kao oblik poželjne samoopsene: mi imamo predstavu da smo zaista na licu mesta. Mediji ovu predstavu efikasno instrumentalizuju. Bilo tako što su 'proizvodi medija vesti a ne istina', ili tako što su 'proizvodi medija istine koje treba da postanu vesti'. Međutim, granice efikasnosti ove samoopsene pojavljuju se kada proizvodi medija postanu 'laži koje treba da budu vesti kao da su istinite'. (Gredelj, Veliko spremanje radija, 1998: 22) Upravo ova granica je postala najtransparentnija tokom septembarske kampanje, koja je 'treću' rotaciju odnosa stvarnih događanja i izveštavanja dovela do krajnjih konsekvenci.

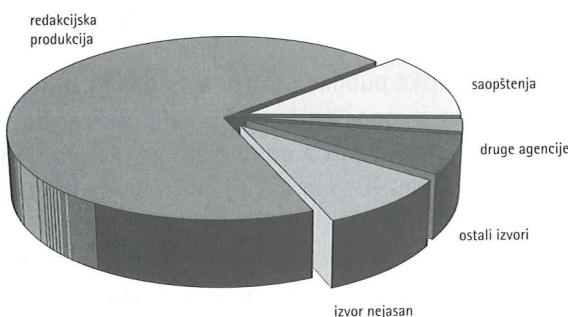
Crno-bela napregnutost atmosfere i retorike kampanje delovala je i na njen audio-vizuelno siromaštvo, staromodnost, šablonizovanost, monotoniju, neinventivnost, što je moglo stvoriti kontraproduktivni i zamarajući efekat na auditorijum, odnosno njegovu postepenu zasićenost prevaziđenim, uvek istim ponavljanjem 'mitologische' ritualizacije i 'faraonizacije'.¹³ Doduše, nameravani, željeni efekat i nije bio jasnoća i realističnost političke 'ponude' i transparentnost opcija, već upravo zamagljivanje tih opcija i - persuazija na osnovu formiranja i potvrđivanja prethodno zgotovljenih predstava.

¹² Na primer, u Dnevniku 22. 9. (prije izborne čutnje, objavljeno je saopštenje Patriotskog saveza Jugoslavije u kome je rečeno da je Savez podigao tužbu protiv agencija koje se bave istraživanjem javnog mnjenja u SRJ - Strategic Marketing, CPA, Partner, SCAN, Centar za demokratsku kulturu i CESID ... "zbog grubog falsifikovanja anketa i obmanjivanja domaće i strane javnosti o ukupnom stanju u Jugoslaviji čime se stavljuju u službu agresa i njihovih domaćih pomagača".

Izvori i žanrovi

U pogledu izvora koje koristi za svoje informativno delovanje Dnevnik 2 RTS je 'najoriginalniji' i 'najkreativniji' među svim posmatranim medijima: sedam od deset priloga bilo je izvorna „redakcijska produkcija”,¹⁴ skoro svaki deseti izvor je bio zvaničan, a isto toliko je bilo nejasnih.

Grafikon 14. Izvori informacija.

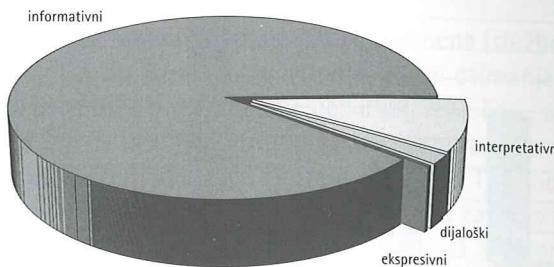
¹³ „Rituali podrške i predizborni mitinzi na vizuelnom planu odslikavaju mrvilo ideologije i odsustvo svake vere u vlastiti politički projekat. Slike i plakati, dosadni, staromodni i proizvedeni u jednoj istoj radionici već poslednjih deset godina, fizički poredak govornika i političke elite prema ustaljenom, nepromjenjenom principu, usamljeni glas govornika koji izgovara nebrojeno puta ponovljene fraze lišene svakog kontakta sa realnošću. To je neprekidni odjek iste emocije, neprestani dah istog senzibiliteta. Sve je mit, fikcija i priča, holivudska bajka.“ (Jelena Veljković, op. cit.)

Promocije vladajuće koalicije uvek su uz obavezno tonsko pokrivanje (aplauzi, skandiranje), bile šansa RTS-ovim novinarima da se potpuno identifikuju sa događajima i zaborave na činjenicu da su oni samo novinari, pa najčešće zdušno opisuju atmosferu, dočeve koji su bili veličanstveni, ljudi su bili oduševljeni itd. (Izveštaj monitoringa, 8.9.) „Dragi Piročanci, vi znate da ste na prošlim izborima zamalo pobedili, ali su vas neki izdali. Uaaaaaa izdajice koje su vas izdali“, Bratislava Morina na promociji SPS-JUL u Pirotu. (Izveštaj monitoringa 15. 9.)

Na promocijama JUL-a se peva. Čuju se stihovi „Volimo te otadžbino naša, Zemljo moja“ i svi prisutni tapšu i pevaju. To je, inače, specifičnost gotovo svih većih skupova JUL-a da se peva i tako pojačava nacionalni zanos i ljubav prema otadžbini. (Izveštaj monitoringa 16. 9.)

¹⁴ Kako je u praksi izgledala ta „izvornost“ može se saznati iz post festum svedočenja ranijih poslenika ove emisije: „Dnevnik je samo fizički pravljen u televiziji. Sve ostalo je bilo mimo nas. O programu je odlučivala grupa ljudi u našoj kući... Sve je bilo dogovoreno unapred. To su bili usmeni dogовори... Komande i nalozi bili su koncentrisani kod nekoliko ljudi. Mi napravimo neki imaginarni dnevnik do sedam sati uveče, onda se pojavi cenzura... Od sedam do pola osam mi promenimo ceo Dnevnik... Ta vrsta kreacije se videla na Dnevniku.“ („Kako je pravljen TV dnevnik“, Vreme, br. 513, 2. 11. 2000, str. 18-19)

Grafikon 15. Žanrovi priloga.

U žanrovskom smislu, Dnevnik 2 je znatno manje negovao 'interpretativni' žanr (tri puta manje nego „Novosti dana“). TV nije pogodan medij za ovaj (izrazitije verbalni) žanr. Zato je 'informativni' žanr bio bogatije zastupljen, sa već opisanim audio-vizuelnim efektima (govori, širokougaoni snimci, pesme, skandiranja, zumiranje transparenta i slika, itd.).

Retorička sredstva i strategije

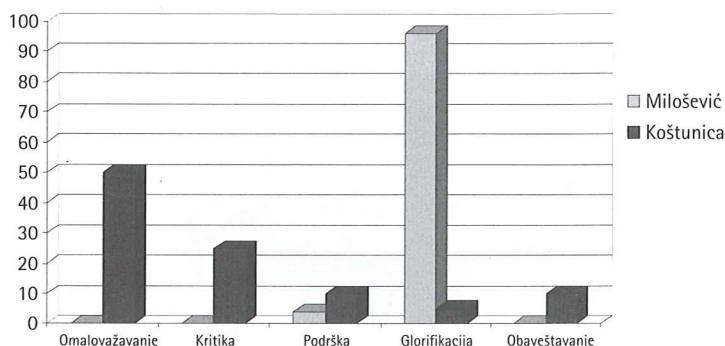
Redukcija obrasca „mi - oni“ na ogoljenu konfrontaciju nepomirljivih opcija jeste ono što sociolingvista Ranko Bugarski naziva govorom mržnje, koji je konstanta političkog diskursa tokom čitave protekle decenije.¹⁵ Ipak, u poslednjoj, aktuelnoj redukciji, 'mi' je krajnje svedeno na vlast, režim i njegovu najbližu 'interesnu' okolinu, dok je kategorija 'oni' proširena bukvalno na sve ono što nije vlast - 'tzv. demokratsku opoziciju', ali i 'domaće izdajnike i strane faktore koji rade protiv nas'.

Potpuna nekritičnost i odsustvo svake distance prema 'svom' kandidatu kompenzirana je „viškom“ negativnog predstavljanja 'njihovog' kandidata.

¹⁵ "Poslednjih godina uglavnom se operisalo rečima kao što su izdajnici, strani plaćenici, petokolonaši, kvislinzi, ali posle intervencije NATO-a, koja se pokazala bogom danom za propagandne svrhe aktuelnog režima, više nemamo bilo kakve izdajnike ili plaćenike, već NATO-izdajnike, NATO-plaćenike... Dakle, tragično kolektivno, nacionalno iskustvo se propagandno zloupotrebljava da bi se dalje diskvalifikovali, pre svega, domaći politički oponenti. Retoričko zaoštrevanje počelo je podelom na patriote i izdajnike, samo što se, izgleda, krug patriota nekako suzio, a krug izdajnika se neprekidno širi... Lideri opozicije ovde su, između ostalog, i nosonje, trbonje, bivši muškarci, frustrirani tipovi..." (Intervju Reporteru, Internet izdanje)

Oko izbora

Grafikon 16. Konotacija predstavljanja predsedničkih kandidata.

U ovakvom načinu delovanja mediji više ne obaveštavaju građane već agituju. To je pokazatelj koliko je u 'državnim' medijima, elektronskim napose, ostalo od novinarske profesije. Novinari su pretvoreni u direktnе agitatore određene (jedino poželjne) političke opcije i političkog kandidata. U delovanju zvaničnih medija opstaje samo princip „mi opstajemo ili padamo zajedno s NJIMA, a protiv onih DRUGIH“, što je dokaz totalno ogoljenih interesa potencijalnih gubitnika ili DOBITNIKA. Dakle, 'logika' - ili/ili. Upravo to veoma kontaminirajuće deluje na javnost, koja je, aktuelno i perspektivno, još uvek problematičan konglomerat protivrečnih/antagonizovanih razlicitosti, lako prijemčiv na dotok fluidnih klišea, stereotipa i predrasuda.¹⁶ (Videti tabele 14-17 na kraju ovog teksta.)

¹⁶ Izveštaji reportera RTS sa promotivnih skupova DOS veoma su krajne neprofesionalni. Recipient dobija bledu sliku aktivnosti DOS koja se uglavnom svodi na povezivanje sa NATO, pa onda i neizbežno bombardovanje. Generalno, DOS je kriv zbog NATO napada, krivi su i nezavisni mediji, a jedini koji nešto vrede u zemlji su SPS i JUL i jedino oni vole svoju zemlju. Podela na izdajnike i patriote sada se predstavlja na drugi način: SPS i JUL samo grade i rade, a DOS se je mržnju i zavist što je to tako. (Izveštaj monitoringa, 7. 9)

Bugarski kaže da "jezik formira navike koje padaju na 'pogodno tle' jer jedna trećina ljudi u ovoj zemlji je funkcionalno nepismena, a od ostalih, zvanično pismenih, polovina je polupismena. Neobrazovani ljudi skloni su stereotipima. Huškanje preko medija pokazuje tom prosečnom čoveku ko je, zapravo, kriv što on nema penziju, ne školuje decu kako želi. Naravno, poručuju mediji, krivi su ti domaći izdajnici koji dolare i marke trpaju u svoje džepove..."

STUDIO B - Vesti u 7: „Slučajni partner“

Kada je, nakon serije „kriminalno-tehnoloških“ opomena (službena 'krađa' delova opreme sa predajnika na Kosmaju u januaru 2000, otimanje vitalnih delova predajnika na Torlaku, uz usputno prebijanje dežurnog tehničara, u martu), u mrko doba noći 17. maja 2000. nekoliko stotina lica u kamuflažnim uniformama i u civilu okupiralo zgradu „Beograđanka“ i zauzelo prostorije TV Studija B (i, kolateralno, Radija B292, Radija Index i dnevnika Blic), to je bila završna faza više od šest meseci najavljivane i prizivane „dekontaminacije“ medija ali i prva najava da je režim rešio da raspiše izbore, pošto prethodno očisti medijski prostor od mogućih 'disonantnih', opozicionih tonova. Ujedno je, petom promenom izvršne nadležnosti u kontroli nad ovim nekada popularnim i prestižnim medijem, 'troglava aždaja' tadašnje vladajuće koalicije SPS/JUL/SRS nagradila svoju treću hidrinu glavu koja je konačno stekla sopstvenog nezvaničnog glasnogovornika.¹⁷

Ovim preuzimanjem Studija B ionako neravnopravna medijska zastupljenost svih relevantnih aktera na političkoj sceni definitivno je zakriviljena samo na jednu, režimsku stranu. Istina, delovanje Studija B u predizbornoj kampanji potvrdilo je pretpostavku većine medijskih analitičara da ova beogradska TV stanica nije toliko bila potrebna režimskim strankama za sopstvenu promociju, koliko je svrha njene „dekontaminacije“ bila da se opozicionim strankama oduzme jedini 'dalekometni' elektronski medij.

Za razliku od kompanije RTS, TV Studio B, tj. njegova centralna informativna emisija, „Vesti u 7“, nije bila previše očigledno i napadno (kvantitativno i kvalitativno) angažovana u propagandi vladajućih stranaka. Studiju B je dodeljena uloga 'malog od palube' i pratećeg 'vokala', koji je trebalo da fingira "objektivizam" (u onoj meri u kojoj je to bilo funkcionalno, tj. u meri koja ne ugrožava propagandni interes vladajuće koalicije) i koliko-toliko proklamovane „optimalne“ medijske

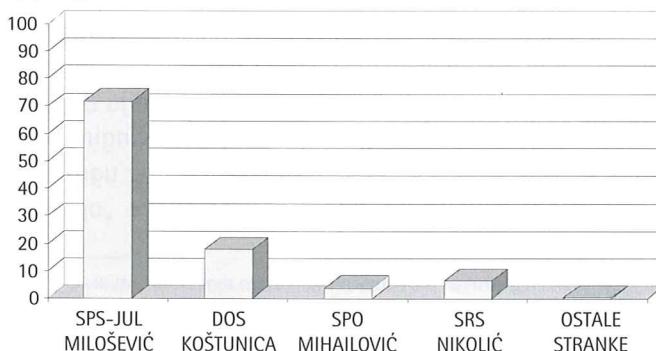
¹⁷ Od trenutka kada je osnovan i registrovan kao deoničarsko društvo zaposlenih, Studio B je pet puta menjao vlasnike i uredivačku politiku. Počeo je sa radom kao "Nezavisna TV Studio B", najpre 1990, a onda konačno 1991. i u narednih nekoliko godina bio je opoziciona medijska 'kost u grlu' režimu. Godine 1995. preuzet je od tadašnje SPS gradske vlasti, izgubio je 'prefix' nezavisni i postao je "Čovićeva televizija", manje-više sterilna komunalna TV. Posle pobeđe opozicione koalicije "Zajedno" na lokalnim izborima i uspostavljanja opozicione vlasti u Beogradu nakratko je povratio „nezavisni“ image. Kada se narečena koalicija raspala, potpao je pod kontrolu pobedničke struje u tom raskolu, Draškovićevog SPO i postao je „Vukova TV Bastilja“, propagandni pandan RTS. Napokon, u maju 2000, 'preuzet' je u nadležnost Vlade Republike Srbije, potpadajući pod neformalni uticaj 'najjednakijeg' u toj Vladi – potpredsednika Vojislava Šešelja i njegove Srpske radikalne stranke.

uslove za ravnopravnu izbornu utakmicu. Pažljivija analiza, međutim, ukazuje na to da i ovo igranje sporedne role nije uspelo da se previše odmakne od glume neuspješnog statiste. Naime, profesionalno osiromašenje (u kadrovskom smislu) nakon 'preuzimanja od strane Vlade' i bezličnost uređivačkog profila emisije, nedostatak dopisničke mreže, iole kvalitetnih urednika i komentatora, kao i tehnološka skućenost (mobilne ekipe snimatelja i reportera) pretvorili su „Vesti u 7“ u netelevizičnu 'čitaonicu' uglavnom službenih i inih nemuštilih saopštenja te, sledstveno, u sporedni kolosek za drugorazrednu, u suštini nevažnu "posrednu" promociju vladajuće, odnosno 'prigušivanje' i 'neutralizaciju' njoj suprotstavljenе opcije. Medijsko vreme emisije je uglavnom otaljavano, na što ukazuje i podatak da su proboji vremenske sheme bili češći 'na dole' (trajanje emisije kraće od programiranog, ponekad jedva 20 minuta), što je potpuno suprotna praksa od one koju je upražnjavao sistem RTS.

Raspored publiciteta aktera predizborne kampanje

I u „Vestima u 7“ obim informacija i vreme posvećeno predstavljanju pojedinih aktera predizborne kampanje bilo je disproporcionalno, mada znatno manje nego na informativnim programima RTS. Osim toga, ove disproporcije su išle u nešto drugačijem pravcu.

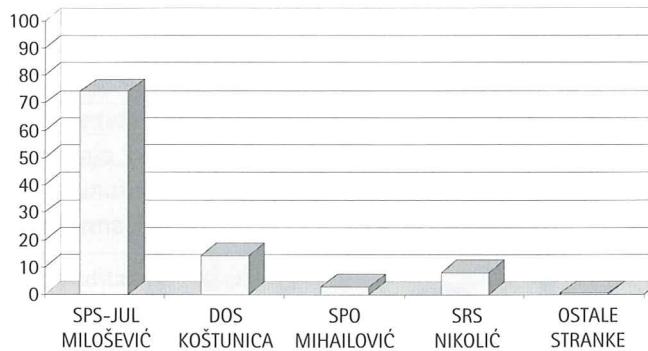
Grafikon 17. Broj priloga: Liste i kandidati.

Dakle, prema broju objavljenih priloga koalicija SPS/JUL bila je, naspram DOS-u, predstavljena u odnosu 4 : 1, naspram SPO 19 : 1 i naspram SRS 11 : 1.

Delovanje elektronskih medija u predizbornoj kampanji

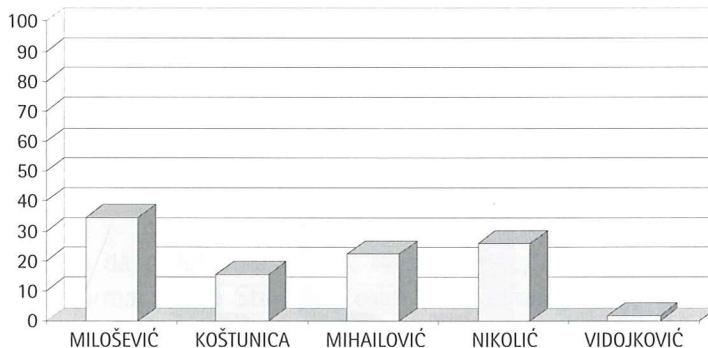
Grafikon 18. Vreme trajanja priloga: Liste i kandidati.

U pogledu vremena trajanja priloga, odnosi su bili: SPS/JUL - DOS 5 : 1; SPS/JUL - SPO 25 : 1; SPS/JUL - SRS 9 : 1

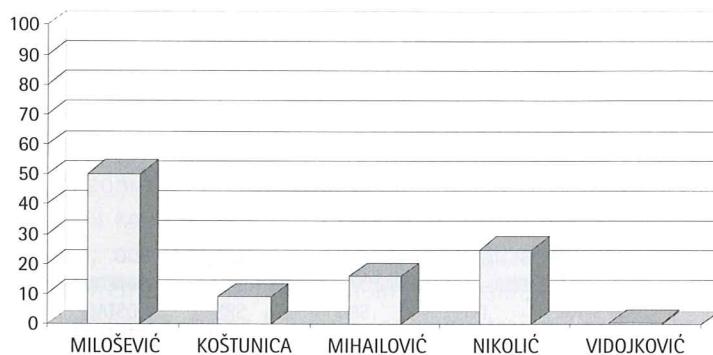
Znatno drugačija slika se dobija kada se uporede proporcije broja i vreme trajanja priloga posvećenih predsedničkim kandidatima. Po broju njemu posvećenih priloga, istina, prednači Slobodan Milošević, ali je u tom pogledu znatnije 'uravnotežen' sa ostalim kandidatima. Na drugo mesto po frekvenciji i obimu pridatog publiciteta izbija predsednički kandidat SRS Tomislav Nikolić, treći je Vojislav Mihailović a tek četvrti Vojislav Koštunica (!).

Grafikon 19. Broj priloga: Kandidati.

Oko izbora

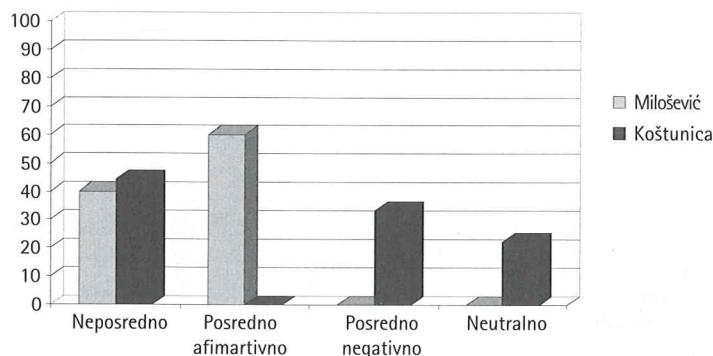
Grafikon 20. Vreme trajanja priloga: Kandidati.

Kvantitativni odnosi su sledeći: Milošević – Nikolić 1,3 : 1 u broju i 2 : 1 u dužini trajanja priloga; Milošević – Mihailović 1,5 : 1 u broju i 3 : 1 u vremenu trajanja; Milošević – Koštunica 2 : 1 u broju i 6 : 1 u dužini trajanja priloga.

Dakle, „objektivizam“ „Vesti u 7“ Studija B ispoljavao se prevashodno u 'razvodnjavanju' publiciteta glavnog rivala aktuelnom predsedniku SRJ, Vojislava Koštunice, kroz 'zgusnutiji' publicitet dvojice autsajdera, Nikolića i Mihailovića, koji je trebalo da odvuče medijsku pažnju auditorijuma! Preostali sa liste predsedničkih kandidata, Vidojković (ipak) je dobio makar simbolički publicitet 'marginalca', sve u maniru 'objektivizma'!

Grafikon 21. Način predstavljanja predsedničkih kandidata

Delovanje elektronskih medija u predizbornoj kampanji

I ovaj pokazatelj ukazuje na naglašeno forsiranje objektivizma u informativnim emisijama Studija B. Naime, u inače malom broju priloga o ovoj temi bilo je daleko manje posredno negativnog predstavljanja predsedničkih kandidata (čak i Košturnice, o kojem je bilo najmanje priloga) i znatno više neposrednog, odnosno neutralnog. To je rezultat činjenica da je većina informacija imala rudimentarni oblik vesti ili izveštaja, retko pokrivenih slikom te da sadašnja uređivačka garnitura Studija B nema unutar sebe nijednog iole kvalifikovanog političkog komentatora koji bi ovim informacijama dao određenu boju.

Tabela 18. Posredno predstavljanje po grupisanim temama

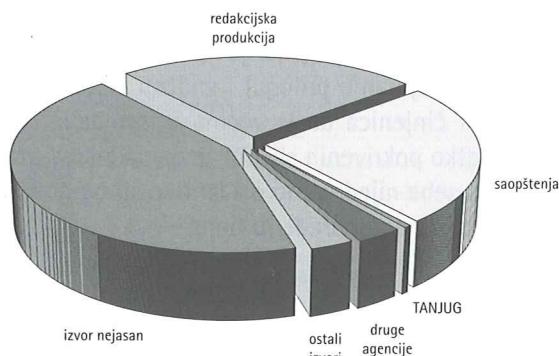
Oblasti	Teme	Studio B
Obnova, razvoj, ekonomска stabilitet, socijalna briga i sigurnost	Obnova i izgradnja, snabdevenost, agrar zapošljavanje, stanovi, penzije, izbeglice, zdravstvo, lekovi, školstvo, briga za decu	26,4
Državne institucije	Vojска Jugoslavije, pravosuđe, vlade, ministri, Direkcija za obnovu	27,4
Političke tenzije	Nasilje, hapšenja, Kosovo	24,6
Međunarodno okruženje	Međunarodni činoci - pozitivno	11,9
	Međunarodni činoci - negativno	3,6
Javna sfera	Mediji	4,8
	Kultura i sport u funkciji politike	1,2

Izvori i žanrovi

Već je rečeno da elektronski mediji, radio napose, retko eksplicitno navode izvore svojih informacija. Za Studio B, osim toga, u navedenom periodu bilo je karakteristično da su se izvori veoma teško mogli i rekonstruisati/prepoznati, te da je redakcijska produkcija bila gotovo izjednačena sa udelom najsuvoparnijeg oblika informisanja – zvaničnih saopštenja.

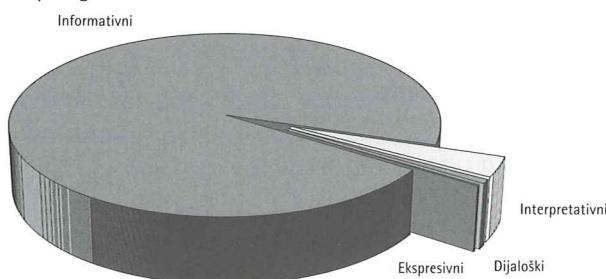
Oko izbora

Grafikon 22. Izvori priloga.

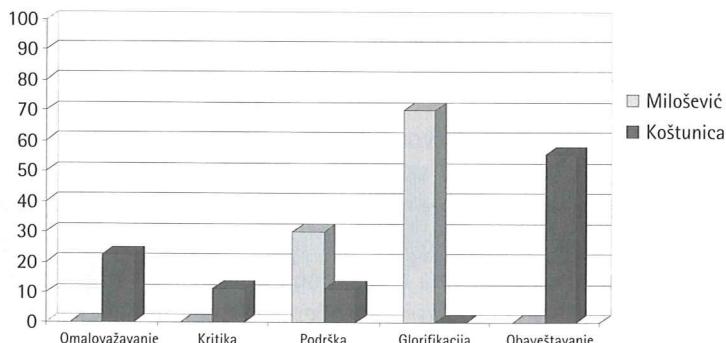

Ovakva, relativno 'jednostavna' struktura izvora se jasno preslikala i u strukturi žanrova.

Grafikon 23. žanrovi priloga.

Grafikon 23. žanrovi priloga.

Umesto zaključka: RTS nadmašio samog sebe

Atmosfera u kojoj se odvijala ovogodišnja predizborna kampanja i njeno pokrivanje u medijima nadmašila je, u negativnom smislu, sve dosad viđeno u proteklih desetak godina pluralističke 'demokratije'. Nikada ranije opozicija u Srbiji nije bila u ovolikoj meri i na ovakav način satanizovana kao tokom tri posmatrane nedelje tokom septembra 2000. Zbog izrazite nagnutosti medijskog spektra na jednu stranu, stranu vladajuće garniture, mogućnost opozicije da na takvu kampanju odgovori bila je minimalna, gotovo nikakva. Raspored publiciteta bio je izrazito nesrazmeran. Naspram moćnim i „dalekometnim“ štampanim i elektronskim medijima koji su zastupali i propagirali vladajuću opciju, opozicija je imala na raspolaganju svega nekoliko niskotiražnih „nevladinih“ listova i lokalnih elektronskih medija u unutrašnjosti Srbije, nad kojima je sve vreme visio Damoklov mač kaznenih odredbi Zakona o javnom informisanju. Istina, postoji nerazrešen spor oko dalekosežnosti medijskog uticaja u predizbornoj kampanji. Ja sam skloniji onom mišljenju po kojem određene tipove medija i kampanje prati publika koja je već opredeljena za političku opciju za koju će glasati, ali u biračkom telu uvek postoji „slepa mrlja“ koja „prekriva“ one delove stanovništva koji se opredeljuju u poslednjem trenutku. Predizborna kampanja je najčešće usmerena upravo na njih.

Elektronski mediji imaju osobit značaj u predizbornoj kampanji. Budući da je najodaniji konzument ovih medija nižeobrazovana i starija populacija skromnije ili minimalne političke kulture, elektronski mediji su „opasni“ jer daju gotove predstave o događajima i pojавama i na publiku deluju višedimenzionalno - slikom i/ili govorom, ali i intonacijom govora, prikazivanjem ali i prečutkivanjem. Elektronski mediji su „hladni“ mediji u McLuhanovom smislu, oni ne zahtevaju mnogo „unošenja“ konzumenta (posebno kognitivno-racionalne komponente svesti), već deluju direktno na emocionalno-voljnu komponentu. To čini osnovu persuazije i „ubedljivosti“ delovanja posredstvom elektronskih medija.

Osim slikom (i iluzijom slike koju proizvode) elektronski mediji naročito deluju govorom. Živa reč, poslata u eter od strane prepostavljenog autoriteta (recimo DRŽAVNE TV) je „bestseler za jedan minut“ koji se dublje urezuje u sećanje konzumenta ukoliko je gromkije i sočnije izgovorena, dakle ukoliko je bliža i prijemčivija kolokvijalnom govoru na koji je prosečan konzument sviknut. Zato se sa radio i TV

talasa tokom septembarske kampanje širio najvulgarniji „politički“ rečnik koji se mogao naći u medijima u poslednjih desetak godina – govor gneva, netrpeljivosti, mržnje, čak linča. Prelažene su sve granice estetskog i moralnog čak i na elementarnom nivou kolokvijalne komunikacije, na medijima su se čule i pojavljivale vulgarne reči i – psovke!¹⁸

Koja je bila skrivena svrha ovakvog i sličnog uvredljivog govora – osim pukog vređanja i omalovažavanja političkih neistomišljenika? To je bilo sredstvo dugoročnije strategije kampanje vladajućeg režima – započete nakon proklamovane prošlogodišnje „pobede“ nad NATO pakтом – čiji ključni sloganii su smerali ka dihotomnoj Karl Šmitovskoj podeli unutar društva na „priatelje“ i „nepriatelje“ (naravno, tog istog režima): patriote i izdajnike, „slobodare“ i „tuđe, NATO-vske skutonoše“, shodno tome i Sen-Žistovska krialatica „nema slobode za neprijatelje slobode“! To je bio najefikasniji način da se priguše, marginalizuju i odstrane svi disonantni tonovi, koji bi mogli da propitaju osnovanost proizvodnje „jedinonačalija“ u političkom mišljenju i izbornom ponašanju. Prethodne pripremne radnje obavljene su oktroisanjem Zakona o javnom informisanju i davanjem neograničenih ingerencija Saveznom ministrarstvu za telekomunikacije za ekonomsko, administrativno i ino gašenje, tj. preotimanje nepočudnih, tj. 'neposlušnih' medija, naročito u Beogradu. Matrica „mišljenja“ u ovakvoj strategiji bila je, naizgled, formalno ispravna sa stanovišta njenih kreatora: nema „nezavisnih“ medija + nema „drugačije istine“ osim naše = „naša istina“, kao jedina postojeća, trijumfuje. Čak sa sto prema nula, kako u plimi neobuzdanog optimizma izjavi, u iskazu stoleća, jedan od najangažovanijih „inženjera ljudskih duša“ u ovoj strategiji, savezni ministar za telekomunikacije, inače po profesiji novinar (!), Ivan Marković. Neobaveštenost i nadobudnost ovakvog „optimizma“ bila je suviše arogantna da makar uzme za ozbiljno, ako ne i „zdravo za gotovo“, upozorenja proizašla iz profesionalnih i kredibilnih istraživanja javnog mnjenja, koja su utvrđivala da, s jedne strane, više od polovine vox populi najviše vredna ružan govor i vulgarnost u predizbornoj kampanji i, s druge, da dve petine ispitanika nema poverenja u prazan govor i neostvarljiva obećanja režimske kampanje, koja vređaju zdrav razum potencijalnog biračkog tela. Iz ex post facto perspektive, ovako izabrana strategija kampanje i njena taktička – retorička sredstva – pokazala su se kontraproduktivnim.

¹⁸ „Oni hoće vlast. Znate kako mi kažemo u Bačkoj Palanci – očin ćete je dobiti.“ (Visoki državni funkcioner, direktor Savezne uprave carina, Mihalj Kertes, na promociji koalicije SPS-JUL-Milošević u Bačkoj Palanci.)

TABELE UZ TEKST

Tabela 6. Retorička sredstva

	„Afirmativna“ retorika	„Negatorska“ retorika
Ključni simboli	odbrana, obnova i razvoja zemlje, interes naroda i države, očuvanje slobode i suvereniteta, narod, levica	agresija, specijalni rat, nacionalna izdaja, veleizdaja, prodaja zemlje
Idiomi i fraze	ideja naseg predsednika, podrška u mlađoj generaciji, zemlja za divljenje, veličina vremena u kome živimo	Zoran Đindić i njegova družina, NATO-vska koalicija
Metafore		NATO stranke, skupina (DOS)
Opšta mesta	kamen temeljac, veličanstven doček	separatizam, autonomaštvo, neprijatelji
Parole	„Slobو, slobodo!“ „Crna Gora i Srbija, jedna partija“ „Dobro došо u Berane, omiljeni Slobodane“, „Država nije igračka, dva puta se ne pravi“ (Nikola Šainović)	„Narod glasa, ne NATO“
Izreke, poštupalice	prepuna sala, burno skandiranje, prekidan frenetičnim aplauzom	u prepoznatljivom maniru, otrcane fraze
Tradicionalizmi	rodoljubi, kameni prag doma, otadžbina, patriotizam, heroj(i)	janičari
Klišei	„Priznanje toj politici su kilometri novih puteva i nove perspektive za mlade.“	sponsori, mentori, naredbodavci sa Zapada, belosvetski, svetski silnici, razbijanje Srbije, „Sankcije i postoje zbog ovakve opozicije“, Đindić tražio produženje bombardovanja Srbije, ultimatumi naših neprijatelja
Stereotipi	Milošević sačuvao ne samo našu slobodu i nezavisnost već i budućnost, umni čovek, mudri političar i kreativac	strani plaćenici, stali su pod najsravniju zastavu, zastavu NATO pakta,
Uvrede	-	dokazani izdajnik, mutavi i smušeni, (Koštunica) najveća prevara, lutka, miš na lancu, šmokljavi, prljavo ruho prljave vladavine, (Đukanović) beskrupulozni mafijaš, kukavica koji se boji i miševa ako su američkog porekla, (Otpor) grupa propalica sa fašističkim oznakama, „ilegalna pronatovska organizacija“, autonomaške reponje (Isakov, Čanak, Veselinov), slugani, moralni otpad (G-17)
Nacionalizam	-	u toj nesrećnoj koaliciji su Jožef Kasa, Rasim Ljajić, Sulejman Ugljanin
Novogovorne kovanice	slobodoljubi (!)	DOS = daleko od slobode, DOS = doživotno obrukani Srbin, koalicija smuti pa prospi, KiĆ (Kasa, Isakov, Čanak)

Oko izbora

Tabela 7. Retoričke strategije u „fazi zagrevanja kampanje“ (01-07. 09)

Globalni pristup	Nameravani efekat	Tipični primeri
Negativna ('crna') propaganda	Omalovažavanje	„S druge strane imamo NATO stranke čija je aktivnost svedena na ultimatumne naših neprijatelja. Kandidatura V. Koštunice to najbolje pokazuje...“ (Promocija SPS-JUL u Vranju)
	„Kritika“	„Sankcije i postoji zbog ovakve opozicije“ (Šainović)
Pozitivna ('bela') propaganda	Podrška	Ističem da je podršku našem kandidatu dalo 10 puta više građana nego svim ostalim kandidatima zajedno. Jasno je onda da će 24. septembra opšti zahtev i opšta volja građana da Slobodan Milošević bude predsednik SRJ biti potvrđena ubedljivo“
	'Faraonizacija' *	Ovo je podrška, istovremeno, i to snažna ličnom herojstvu, doslednosti, odlučnosti i čestitosti, patriotizmu Slobodana Miloševića.

* U ovoj fazi Slobodan Milošević je bio samo 'posredno' prisutan u kampanji

Tabela 8. Retoričke strategije u „fazi intenzivne kampanje“ (08-14. 09)

Globalni pristup	Nameravani efekat	Tipični primeri
Negativna ('crna') propaganda	Diskreditovanje	To je putujuće pozorište koje sam već nazvao KiČ, samo ovaj put će reći kič ka und ka, ako se sećate to je bio simbol Austrougarske monarhije
	Etiketiranje	„Da li iko može da zaboravi da je šef izbornog štaba DOS-a, Zoran Đinđić, tražio produženje bombardovanja Srbije?“ (Šainović)
Pozitivna ('bela') propaganda	Podrška bez distance	„....Miloševića, čoveka koji je u najtežim danima istorije sačuvao ne samo nasu slobodu i nezavisnost već i budućnost“ - zajedno sročili kandidati SPS-a za Vrbas
	Glorifikacija	Ali samo je jedan koji je snagom svog državničkog uma i intuicijom koju poseduje uspeo da shvati šta se događa s ovom zemljom - Miodrag Koprivica, kandidat SPS-a

Tabela 9. Retoričke strategije u „predizbornoj nedelji“ (15-21. 09)

Globalni pristup	Nameravani efekat	Tipični primeri
Negativna ('crna') propaganda	Vređanje, govor mržnje	Koštunica je samo lutka za jednokratnu upotrebu da učestvuje u razbijanju svoje drzave i da posle nestane...“ (Nikola Šainović na promociji SPS-JUL u Boru)
	Konfrontacija	„DOS je jedna politička kombinacija za jednokratnu upotrebu“, (Dušan Matković u Velikoj Plani na promociji SPS-JUL)
Pozitivna ('bela') propaganda	Navijanje	„Zajednički imenitelj njihove reči je ono što je sabor pozdravio dugatrainim aplauzom, skandiranjem Slobo, Slobo, pevanjem pesme, "Crna Gora i Srbija, jedna partija"
	Panegirici, 'posvećenje'	„Ako čovek bez ponosa ne može da živi, ne može da ne glasa za Slobodana Miloševića“ (Gorica Gajević)
		„Samo onda kad levica postane svetska, možemo se nadati da će svet postati levičarski“ - M. Marković

Delovanje elektronskih medija u predizbornoj kampanji

Tabela 14. Retorička sredstva

	„Afirmativna“ retorika	„Negatorska“ retorika
Ključni simboli	na braniku otadžbine, rukovodstvo koje je odbranilo zemlju, patriotizam, heroji, opstanak svoje zemlje, sloboda	Zoran Đinđić i njegov družina, NATO-vska koalicija, oni koji su nas juče bombardovali, izdali zemlju, izdaja
Idiomi i fraze	ideja našeg predsednika, podrška u mlađoj generaciji, zemlja za divljenje i za oponašanje kao što smo to nekada bili	Koštunica bi rasparčao Jugoslaviju, nastavak rata drugim sredstvima, deo informativnog prstena oko naše zemlje, centra koji odlučuje o svetskim stvarima
Metafore		NATO stranke, Sorošov aranžman, belosvetske peščane plaže, putujuće pozorište KiĆ (Kasa, Isakov, Čanak)
Opšta mesta	kamen temeljac, nedaće srpskog naroda, jedinstvena i odlučna podrška, oduševljeno pozdravljeni, veličanstven doček, atmosfera, naša obaveza, burno i srdačno pozdravljen, prekidan frenetičnim aplauzom	-
Parole	naša osnovna kampanja je rad, veličina vremena u kome živimo, budućnost naše dece, "Crna Gora i Srbija, jedna partija"	Narod glasa, a ne NATO
Izreke, poštapolice	-	tzv. DOS, njihovo poslovodstvo, otrcane fraze, poruka onih znanih, bezumnii korak, prava bruka, udžbenik za špajjune početnike
Tradicionalizmi	otadžbina, patriotizam, (čo)stvo i) junashtvo, rodoljubi, prag doma	odnarođeni, poslušnici, rukoljupci, ljubi ruke krvnicima, njihovi slugani
Klišei	-	separatizam, autonomaštvo, dobro poznate metode specijalnog rata, kreatori novog svetskog poretka, plan za potpuno razbijanje Jugoslavije, „deo opozicije, Otpor i G-17 plus spremaju destabilizaciju Jugoslavije“, neprijatelji Jugoslavije
Stereotipi	-	nosili nemačke zastave, demagozi, izdajnici, sankcije, Srbija da postane protektorat, kolonija pod zastavom naših neprijatelja, njihovi agenti
Uvrede	-	ispunjeni mržnjom, plaćeni tuđim novcem, još nekoliko prijava poslova, prljava propaganda, sluga NATO, mutavi i smušeni zastupnici, Đinđić i njegova izdajnička stranka, moralni otpad koji se zove G-17, terorističke falange Otpora, tzv. nevladine organizacije ...CeSID je ispostava SAD u Budimpešti, Koštunica - miš na lancu, marioneta, lutka za jednokratnu upotrebu
Nacionalizam	-	u Novom Pazaru su visile zastave SDA i Bosne i Hercegovine
Novogovorne kovanice	-	skupina (DOS), karavan DOS, NATO - kandidati

Oko izbora

Tabela 15. Retoričke strategije u „fazi zagrevanja kampanje“ (01-07. 09)

Globalni pristup	Nameravani efekat	Tipični primeri
Negativna ('crna') propaganda	Omalovažavanje	„Nema zato nijedan razlog da se zaokružavaju na listama imena njihovih agenata, poslušnika, rukoljubaca i onih koji su ovu zemlju izdali. Takvima na listama nije mesto“ (Goran Matić o opoziciji na Ušću)
	„Kritika“	„Oni već uveliko plasiraju glasine, o po njima izvesnoj izbornoj kradu. Čine to dobro poznatim metodima specijalnog rata od pamfleta do upotrebe Interneta i sve tobože brinući se za one kojima se obraćaju. Cilj im je, pošto izbore neće, naravno, dobiti da unesu razdor i stvore nemire i time pokušaju da izvrše zadatak koji su dobili od svojih gazda, kreatora novog svetskog poretku“ (Živadin Mihailović na promociji SPS-JUL u Lazarevcu)
Pozitivna ('bela') propaganda	Podrška	„Odavno jedna ideja kao što je ideja našeg predsednika Miloševića o izgradnji 10.000 stanova u ovoj godini, odnosno 100.000 stanova za mladu generaciju u narednih deset godina, nije imala veću podršku u mlađoj generaciji. Odavno mladi ljudi nisu bili više oduseđeni nego zbog ovakve ideje, što je i normalno. (Ivana Dačić)
	‘Faraonizacija’ *	„Na našoj političkoj sceni ima mnogo političara, koji se barem tako nazivaju, sami sebe, nezazluženo. Neki od njih su čak predsednički kandidati: ima tri Vojislava, dva Vuksa, da im ne nabrajam dalje imena, ali je samo jedan Slobodan! Slobodan Milošević“ (Ivana Dačić na promociji liste SPS-JUL na Ušću)

* U ovoj fazi Slobodan Milošević je bio samo 'posredno' prisutan u kampanji

Tabela 16. Retoričke strategije u „fazi intenzivne kampanje“ (08-14. 09)

Globalni pristup	Nameravani efekat	Tipični primeri
Negativna ('crna') propaganda	Diskreditovanje	„Najpreće biti da je obmanjivao građane Srbije kao što je i njegova kandidatura za predsednika Jugoslavije samo pokušaj velike prevare, podvale, samo maska za šefu njegovog izbornog staba Đindića, glavnog NATO slugu u Jugoslaviji i njegovu Demokratsku stranku“ (komentar RTS)
		„Trominutni govor Košturnice u Kosovskoj Mitrovici, sve vreme praćen salvama zvižduka, pretvorio se u ostrašeno i prostačko vredanje građana Kosovske Mitrovice na Trgu Šumadija, kojima Košturnica očigledno ne može da oprosti što su pristalice SPS“
	Etiketiranje	„Šta je još zajedničko učesnicima putujućeg pozorišta KIC: Košturnica ili Kasa, Isakov, Čanak koji danas krstari Vojvodinom? Zajedničko je i to da pokušaje da pridobiju glasove Vojvodana oni temelje na tvrdnji kako se Vojvodinom ne upravlja domaćinski i kako su baš oni ti koji bi to radili mnogo bolje“ (Dušan Bajatović, sekretar Pokrajinskog odbora SPS)
Pozitivna ('bela') propaganda	Podrška bez distance	„...Miloševića, čoveka koji je u najtežim danim istorije sačuvao ne samo našu slobodu i nezavisnost već i budućnost“ (kandidati SPS-a za Vrbas)
	Glorifikacija	„...zbog budućnosti naše dece naša obaveza je u ovom trenutku, u ovom septembru mesecu, 24. septembra da glasamo za čoveka koji nas je predvodio svih ovih deset godina, koji je simbol otpora svetskim silnicima, ne samo u Jugoslaviji nego u svetu, za našeg predsednika Slobodana Miloševića“ (Slobodan Čerović na promociji SPS-JUL u Barajevu)

Delovanje elektronskih medija u predizbornoj kampanji

Tabela 17. Retoričke strategije u „predizbornoj nedelji“ (15-21. 09)

Globalni pristup	Nameravani efekat	Tipični primeri
Negativna ('crna') propaganda	Vređanje, govor mržnje	„Podupirači, članovi direktni i indirektni partneri DOS i Košturnice kao da gube nerve. Naime, oni pre izbora i ne kriju šta bi sa Srbijom radili i šta bi sa Srbijom bilo ukoliko oni pobede. Jozef Kasa je, valjda u svojoj bazi u Budimpešti izjavio da će on odmah tražiti da se vratи autonomija Vojvodine iz 1974. godine. Političkim pismenima je jasno šta to znači: još jedan separatizam, još jedno razbijanje Srbije, ovoga puta sa severne strane.“
	Konfrontacija	„Samo naivni građani, naivni Muslimani mogu verovati pogodbama Sulejmana Ugljanina sa predstvincima tzv. DOS...“ (Zlatko Jusufović, kandidat JUL)
Pozitivna ('bela') propaganda	Navijanje	„Ističem da je podršku našem kandidatu dalo 10 puta više građana nego svim ostalim kandidatima zajedno. Jasno je onda da će 24. septembra opšti zahtev i opšta volja građana da Slobodan Milošević bude predsednik SRJ biti potvrđena ubedljivo.“ (Ljubiša Ristić)
	Panegirici, 'posvećenje'	„Predsednika kao što je Slobodan Milošević nema danas nijedna nacija u Evropi“ (glumac Stevo Žigon u Novom Sadu na tribini Patriotskog saveza Jugoslavije) „Sve patriote, SPS, JUL predvožene predsednikom Slobodanom Miloševićem idu pod našom zastavom, zastavom slobode“ (Gorica Gajević u Loznicama)

IZVEŠTAJ SA IZBORA POSLANIKA U POKRAJINSKU SKUPŠTINU VOJVODINE

ANALIZA IZBORNIH PRAVILA ZA IZBOR POSLANIKA U SKUPŠTINU AP VOJVODINE

Opšti osvrt na izbornu pozitivno-pravnu regulativu

1. Izvori prava koji regulišu izborne-pravnu materiju za izbor poslanika u Pokrajinsku skupštinu

Najviši pravni akt jeste Statut koji donosi Pokrajinska skupština uz saglasnost Narodne skupštine Republike Srbije. Shodno članu 21. Statuta, Skupština ima ingerenciju da donosi odluke i opšte akte, u skladu sa Ustavom, zakonom i Statutom.

Na osnovu člana 22. Statuta, Skupština AP Vojvodine je donela Odluku o izboru poslanika u Skupštinu AP Vojvodine dana 24. 09. 1991 („Službeni list APV“, br. 23 od 25. 09. 1991). Odluka je stupila na snagu danom objavljivanja (čl. 6. Odluke).

Istoga dana 25. 09. 1991. u skladu sa Odlukom o sprovođenju Statuta potpredsednik Skupštine APV je doneo i Odluku o raspisivanju izbora za poslanike Skupštine APV („Službeni list APV“, br. 23/91 od 25. 09. 1991).

Na istoj sednici Skupštine APV doneta je i Odluka o imenovanju Pokrajinske izborne komisije za izbor poslanika u Skupštinu APV („Službeni list APV“, br. 23/91).

Na istoj sednici doneta je i Odluka o izbornim jedinicama za izbor poslanika u Skupštinu AP Vojvodine („Službeni list APV“, br. 23/91). Skupština broji 120 poslanika, te je u skladu s tim i obrazovano 120 izbornih jedinica.

Na osnovu člana 17. Odluke o izboru poslanika u Skupštinu AP Vojvodine, Pokrajinska skupština je donela Uputstvo o sprovođenju izbora za poslanike u Skupštinu AP Vojvodine propisujući način sprovođenja pojedinih radnji, standarde za izborni materijal i tehničke uslove za sprovođenje izbornih radnji.

Odluka o izboru poslanika u Skupštinu AP Vojvodine je objavljena u „Službenom listu APV“, br. 15 od 24. 11. 1992. Ova odluka je menjana 25. 09. 1996 („Službeni list APV“, br. 5/96).

Ustav Republike Srbije (član 12.) reguliše da se slobode i prava ostvaruju, a dužnosti ispunjavaju na osnovu Ustava, osim kad je Ustavom predviđeno da se uslovi za ostvarivanje pojedinih sloboda i prava utvrđuju zakonom, te da se samo zakonom može urediti način ostvarivanja pojedinih sloboda i prava kad je to

neophodno za njihovo ostvarivanje. Striktnim tumačenjem ove odredbe, Odluka koja reguliše izbor poslanika u Skupštinu AP Vojvodine je neodrživa u pravnom smislu, tim pre što se podzakonskim aktima ne mogu uređivati osnovne ustavne odredbe. Prava bi trebalo da budu inkorporirana eventualno u Zakonu o izboru poslanika za Narodnu skupštinu ili u okviru Zakona o lokalnoj samoupravi, u kojima bi se u posebnom poglavlju posvetila pažnja izborima za Skupštinu AP Vojvodine.

2. Tri kandidata u drugi krug

Zakonodavac u Odluci o izboru poslanika od 25. 09. 1996. prihvatio je princip većinskog sistema po kojem je izabran kandidat koji je dobio većinu glasova birača koji su glasali u izbornoj jedinici. Ako nijedan od kandidata u prvom krugu ne dobije potrebljenu većinu glasova, glasa se o tri kandidata (u roku od 15 dana) koji su dobili najveći broj glasova ili o više kandidata koji su u prvom krugu glasanja dobili jednak i istovremeno najveći broj glasova. Ova izmena doneta je istog dana kad i Odluka o raspisivanju izbora za poslanike u Skupštinu AP Vojvodine. To očigledno ukazuje na činjenicu da je, prema tadašnjoj konstelaciji političkih snaga, režimu odgovarao ovakav princip.

3. Pravne praznine

Propis je nepotpun u poređenju sa saveznim i republičkim izbornim zakonima, tim pre što ne sadrži detaljne odredbe vezane za proceduru glasanja (npr. odsustvo odredbe o kontroli glasačke kutije prilikom njenog pečaćenja, čiji nedostatak po saveznom i republičkom zakonu predstavlja osnov za poništavanje izbora na datom biračkom mestu).

U Odluci je propušteno da se navedu i druge odredbe (zabrana upotrebe alkohola; mobilnog telefona; zabrana koja se odnosi na ulazak policajca u uniformi bez poziva predsednika biračkog odbora; zabrana bilo kakvih promena u izvodu iz biračkog spiska na dan izbora; zabrana članovima biračkog odbora da utiču na birača kako da glasa).

Poseban problem je neuređivanje obaveze isticanja zapisnika o radu biračkog odbora nakon prebrojavanja glasova i utvrđivanja rezultata. U Odluci nije dato eksplicitno da li birački odbor mora da istakne jedan primerak ovog zapisnika ili ne, što je u direktnoj protivurečnosti sa saveznim i republičkim zakonima, po kojim je birački odbor strogo obavezan da od šest kopija zapisnika jedan istakne na javni uvid na biračkom mestu po završetku prebrojavanja glasova.

Odluka ne poznaje institut posmatrača, ni stranog ni domaćeg. Uzimajući u obzir činjenicu da je jedino status stranog posmatrača regulisan Uputstvom Savezne izborne komisije a ne i zakonom, potrebno je hitno izjednačiti prava na posmatranje između domaćih i stranih posmatrača i to u zakonskoj formi.

4. Široka diskreciona ovlašćenja organa za sprovođenje izbora

Zamerka je vezana za jednu vrlo nejasnu odredbu koja može dovesti do prostora za prekoračenje diskrecionih ovlašćenja koja su ovom odlukom poverena Pokrajinskoj izbornoj komisiji u meritornom odlučivanju. Naime, radi se o članu 43. Odluke o izboru poslanika za Skupštinu AP Vojvodine po kojem je komisija ovlašćena „da ako na osnovu izbornih akata utvrdi nepravilnosti na pojedinim ili svim biračkim mestima koje su bitno uticale na rezultat izbora, poništiće glasanje na tim biračkim mestima“. Ovakva odredba, za razliku od taksativno nabrojanih povreda u saveznom i republičkom zakonu koje vode do poništavanja glasanja daje i više ovlašćenja Pokrajinskoj izbornoj komisiji nego što joj po zakonu pripada.

5. Sastav organa za sprovođenje izbora

Uzimajući u obzir činjenicu da članovi Pokrajinske izborne komisije moraju biti diplomirani pravnici, te da su najčešće nosioci sudijskih funkcija, a u sklopu odredbe u Odluci koja uređuje da se protiv rešenja Pokrajinske izborne komisije može izjaviti žalba nadležnom sudu, proizilazi da bi u slučaju meritornog odlučivanja, u sudskom postupku po žalbi, od strane člana izborne komisije – nosioca sudijske funkcije, postojala inkopatibilnost sudijske funkcije i funkcije koju vrši kao član izborne komisije. Odluka ne uređuje apsolutno ništa vezano za ovakvu vrstu nespojivosti.

IZBORI 2000 – SKUPŠTINA AP VOJVODINE

Za poslanike u Skupštinu AP Vojvodine u postupku kandidovanja utvrđeno je 616 kandidata u 120 izbornih jedinica. To znači da je u proseku za svako poslaničko mesto u Skupštini Vojvodine kandidovano pet kandidata, čime je obezbeđena jedna od bitnih komponenti demokratičnosti izbora.

Kandidate za izbor u Skupštinu Vojvodine imale su Demokratska opozicija Srbije, sve veće stranke u Republici i vojvođanske stranke, sa sledećim udelom:

Oko izbora

- DOS	103
- SPS JUL	118
- SRS.....	114
- SPO	69
- Savez vojvođanskih Mađara	15
- DZVM i druge stranke vojvođanskih Mađara	36
- NKPJ i Komunisti Jugoslavije	19
- Zelena stranka i Ekoloski pokret	15
- Vojvođanska stranka i Vojvođanski pokret.....	31
- Koalicija Vojvodina	6
- Radikali Srbije	7
- Ostale stranke.....	20
- Grupe građana	63

Kao što se iz pregleda vidi, stranke regionalnog značaja, odnosno vojvođanske stranke, imale su 88 ili 14,28% kandidata. Grupe građana kandidovale su 66 ili svakog desetog kandidata. Na kandidate vojvođanskih stranaka i grupa građana zajedno odlazilo je 25% od ukupnog broja kandidata. Ovaj podatak dovoljno jasno ukazuje na političko raspoloženje u ovoj pokrajini, odnosno na nezadovoljstvo dotadašnjom vlašću, kao i aktivnošću „velikih“ stranaka.

Od 616 kandidata 61 su bile žene ili 9,90%. One su bile kandidati sledećih stranaka:

- DOS	8
- SPS- JUL.....	14
- SRS.....	14
- SPO	4
- DSVM	4
- NKPJ.....	4
- Vojvođanski pokret i Koalicija „Vojvodina“	6
- Zelena stranka i Ekoloski pokret	4
- Grupe građana	3

Mali broj žena među kandidatima rezultat je stavova i odnosa stranaka prema ženama i njihovim specifičnim problemima u tranzitornom periodu u Jugoslaviji. Karakteristično je da je više žena bilo na listama koalicije SPS-JUL i Srpske radikalne stranke nego na listi DOS-a. Ova činjenica se mora uzeti u obzir u predizbornim aktivnostima za republički parlament.

U prvom krugu izbora za poslanike u Skupštinu AP Vojvodine izabrano je 16 poslanika, od toga 13 iz DOS-a, jedan iz koalicije SPS-JUL i dva iz Saveza

vojvođanskih Mađara. Izabrana je samo jedna žena. Izbori su ponovljeni u tri izborne jedinice: IJ 38 Indija (izbori su ponovljeni na dva biračka mesta), IJ 108 Subotica (zbori ponovljeni na jednom biračkom mestu) i IJ 110 Subotica IV (izbori ponovljeni na jednom biračkom mestu).

U drugom izbornom krugu znatno je manji broj birača izšao na izbore. Procenat izšlih kreće se od 30% do 45%. Ovu činjenicu izbornog ponašanja građana treba tumačiti kao izraz više okolnosti: neshvatanje značaja drugog kruga izbora kod samih građana, nedovoljna obaveštenost, inercija, a delimično i kao shvatanje da su predsedničkim izborima rešena glavna pitanja izbora. Naročito je bila uočljiva nedovoljna aktivnost političkih stranaka pred drugi krug izbora. Taj se nedostatak više osetio u selima, jer su mediji bili još u rukama (do izbora) vladajućih stranaka.

Nakon drugog kruga izbora, absolutnu većinu poslanika u Skupštini AP Vojvodine osvojila je Demokratska opozicija Srbije - ukupno 108 mesta. Koalicija SPS-JUL ima dva mandata, Savez vojvođanskih Mađara osam, DZVM jedan i jedan poslanik ispred grupe građana. Žene su zastupljene sa svega osam poslanica, što je daleko ispod udela žena u ovoj Skupštini u periodu pre uvođenja političkog pluralizma, kada je udeo žena dostizao i 30% u pojedinim većima.

U pogledu profesionalnog sastava, većinu poslanika čine stručnjaci sa fakultetskom spremom - 77 ili 64,16%, što je nesumnjivo jedna od prepostavki za kompetentne rasprave i donošenje kvalitetnih odluka. Karakteristično je da šest od ukupno osam poslanica ima visoko obrazovanje. To znači da su za izbor žena postavljeni viši kriterijumi, odnosno barijere.

POSMATRAČI I BITNE POVREDE IZBORNOG POSTUPKA NA POKRAJINSKIM IZBORIMA 2000.

A. PRVI KRUG IZBORA 24. 09. 2000.

Za posmatranje pokrajinskih izbora 2000, na teritoriji AP Vojvodine, obučeno je oko 650 posmatrača. Od toga je prvi krug pokrajinskih izbora, održan 24. 09. 2000, nadgledalo oko 400 CeSID-ovih posmatrača.

Kako CeSID nije dobio akreditacije od Savezne izborne komisije, posmatrači nisu bili u mogućnosti da u potpunosti prate rad biračkih odbora na samim biračkim mestima. Većina posmatrača je nadgledala glasanje na svom biračkom mestu. Oni su proveravali da li je biračko mesto otvoreno u skladu sa propisima,

zatim su pri ulasku na svoje biračko mesto proveravali da li postoje neke povrede izbornog postupka i na kraju su prepisivali zapisnike istaknute na uvid građanima. Većina posmatrača je dobila i podatke o izlaznosti do 15h.

Posmatrači su u većini slučajeva uspešno prikupili tražene podatke, ali je bilo i izvesnih prepreka u njihovom radu. Pokrajinskim propisima o izborima nije izričito regulisana obaveza isticanja jedne kopije zapisnika o radu biračkog odbora na uvid građanima i to na biračkom mestu gde je obavljen glasanje. Tako je veliki broj posmatrača bio u nemogućnosti da nam dostavi podatke iz zapisnika. Osim toga, istim propisima uopšte nije regulisano postojanje kontrolnog listića u izbornom materijalu koji se dostavlja biračkim odborima. Na taj način je jedna od bitnih povreda izbornog postupka postala potpuno legalna.

Osim toga, članovima biračkih odbora trebalo je mnogo vremena da provere sav izborni materijal pre početka glasanja. Zbog toga je većina biračkih mesta otvorena sa 10–15 min zakašnjenja, a zbog velike izlaznosti glasača na izbore i zbog njihovog dužeg zadržavanja na biračkim mestima, bilo je teško u potpunosti obezbediti tajnost glasanja.

1. POZVI ZA GLASANJE I NEAŽURIRANI BIRAČKI SPISKOV

Od pravila da se birački spiskovi moraju redovno ažurirati, učinjena su velika odstupanja. Veliki broj lica koja su umrla dobilo je pozive za glasanje. Takođe se dešavalo da jedno lice bude više puta upisano u isti izvod iz biračkog spiska.

– b. m. 109 u Novom Sadu, osoba tri puta zavedena u izvod iz biračkog spiska.

2. NEPRAVILNO ZAPEĆAĆENA GLASAČKA KUTIJA

– b. m. 92 u Novom Sadu – kutija je zapećaćena, a da nije provereno da li je prazna. Član biračkog odbora je bio prvi glasač i on je posle pećaćenja ubacio u kutiju kontrolni listić.

3. GLASANJE BEZ ISPRAVE KOJOM SE POTVRĐUJE IDENTITET

Identitet glasača se obavezno utvrđuje i to ličnom kartom, pasošem ili vozačkom dozvolom.

– b. m. 20 u Bečeju – glasanje bez prikazivanja lične karte.

4. POVREDA TAJNOSTI GLASANJA

Najčešći razlog za ovu povedu je gužva na biračkim mestima. Mora se uzeti u obzir da se u AP Vojvodini 24. 09. 2000. u isto vreme održavalo pet različitih izbora, tako da se svaki glasač zadržavao dosta dugo na biračkom mestu. Osim toga,

na velikom broju biračkih mesta paravani nisu obezbeđivali tajnost glasanja.

- b. m. 44 u Zrenjaninu – uopšte nema paravana.
- b. m. 8 u Bečeju – paravani su napravljeni od kartonskih kutija i ne obezbeđuju tajnost glasanja.
- b. m. 21 u Somboru – loše postavljeni paravani.
- b. m. 23 u Somboru – glasanje van paravana.

5. PRISUSTVO POLICIJE NA BIRAČKOM MESTU

- b. m. 6 u Apatinu – bez narušavanja reda policija ulazi na biračko mesto i zadržava se oko 10 min.

- b. m. 14 u Apatinu – u 7.10h policajac u uniformi ulazi na biračko mesto.
- b. m. 63 u Zrenjaninu – dva policajca stoje ispred biračkog mesta.

6. PROPAGANDNI MATERIJAL U KRUGU OD 50 METARA OKO BIRAČKOG MESTA

- b. m. 48 u Novom Sadu – slika Slobodana Miloševića u prostoriji pored one u kojoj se odvija glasanje, ali se dobro vidi pri ulasku na biračko mesto.

- b. m. 22 u Čoki – plakati SRS u krugu od 50 m oko biračkog mesta.
- b. m. 20 u Čoki – do 9h nije skinuta zastava sa sedišta SRS, iako se ono nalazi odmah pored biračkog mesta.

- b. m. 28 i 29 u Bečeju – nije uklonjen sav propagandni materijal oko biračkih mesta.

- b. m. 44 i 63 u Zrenjaninu – plakati SPS na 40, odnosno 20 m od biračkog mesta.

- b. m. 6 u Apatinu – na dan glasanja, istaknuti član SPS-a drži govor pred kamarama i to bliže od 50 m od biračkog mesta.

- b. m. 25 i 27 u Apatinu – plakati koalicije SPS-JUL oko biračkih mesta

B. DRUGI KRUG IZBORA 8.10.2000.

U drugom krugu izbora za Skupštinu AP Vojvodine bilo je nešto manje CeSID-ovih posmatrača – oko 300. Jedan od razloga je sigurno taj što opet nisu imali akreditacije, iako je CeSID Pokrajinskoj izbornoj komisiji uredno podneo zahtev za akreditacije. PIK povodom toga nije ni sazvao sednicu na kojoj bi se odlučivalo o ovom zahtevu. I ovako mali broj posmatrača bio je sasvim dovoljan, budući da su neki posmatrači pokrivali i po više biračkih mesta, a ljubaznošću članova nekih biračkih odbora, nekolicina posmatrača je pratila njihov rad sedeći na samom

biračkom mestu.

Za razliku od prvog kruga, mora se naglasiti da su se sada održavali samo izbori za Skupštinu APV, tako da je bilo manje gužve na biračkim mestima. Izlaznost glasača je bila za oko 20% manja nego u prvom krugu, a članovi biračkih odbora su imali manje posla i bilo im je lakše da održavaju red na biračkim mestima.

1. POVREDA TAJNOSTI GLASANJA

Iz navedenih razloga, bilo je mnogo manje ovih bitnih povreda.

- b. m. 3 i 14 u Bečeju - paravani ne obezbeđuju tajnost glasanja.

2. GLASANJE BEZ ISPRAVE KOJOM SE POTVRĐUJE IDENTITET

Ovih povreda je bilo znatno više nego u prvom krugu.

- b. m. 4 u Somboru - više od 50 građana je glasalo bez utvrđivanja njihovog identiteta od strane članova biračkog odbora.

- b. m. 29 u Somboru - primećeno je glasanje uz zdravstvenu knjižicu, kao i glasanje bez ikakvog dokumenta.

- b. m. 3 u Bečeju - glasanje bez lične karte

3. OSTALE BITNE POVREDE

- b. m. 4 u Somboru - zabeleženo je glasanje umesto drugog glasača, članovi biračkog odbora nisu posetili glasače koji su trebali da glasaju kod kuće „zbog nedostatka benzina“.

- b. m. 7 i 8 u Novom Sadu - članovi biračkih odbora su u alkoholisanom stanju.

- b. m. 10 u Novom Sadu - biračko mesto zatvoreno pre 20h, a tek na insistiranje glasača ispred biračkog mesta, jedan od njih troje je uspeo da glasa, a dvoje je odustalo posle nasrtaja predsednika biračkog odbora na CeSID-ovog posmatrača koji je stajao ispred biračkog mesta.

- b. m. 1, 2, 3, 4 u Beški - nema kontrolnog listića u glasačkoj kutiji, mada to po pokrajinskim propisima nije bitna povreda.

OCENA I ZAKLJUČAK

Izuzetnost ovih izbora jeste u tome što je pokušaj izborne krađe sprečen kombinacijom snažnog vaninstitucionalnog pritiska (masovni protesti građana) i post festum „odustajanja“ institucija koje su u tom pokušaju imale važnu, odnosno ključnu ulogu (Savezni ustavni sud i Savezna izborna komisija). Otuda su ovi izbori izuzetni i po tome što je Savezna izborna komisija „zvanične“ rezultate objavila dva puta.

Konačni rezultati – na osnovu kojih su proglašeni predsednik SR Jugoslavije i konstituisana oba veća Savezne skupštine – proglašeni su tek posle masovnog protesta građana, javne rasprave pred Saveznim ustavnim sudom (tokom koje su izneti neoborivi dokazi protiv prвoproglašenih rezultata) i odluke Suda kojom su, bar delimično, otklonjene posledice protivpravnog prekrjanja izbornih rezultata.

Privilegovan položaj vladajuće koalicije

I ove izbore, kao i sve prethodne višestramačke izbore održane u Srbiji nakon 1990, obeležio je višestruko privilegovan položaj vladajuće stranke, odnosno koalicije. Nadmoćan položaj vladajuće koalicije ogledao se u svim vidovima (ne)ravno-pravnosti: ekonomskoj, institucionalnoj i medijskoj.

Normativni okvir izbora

Nastavljena je praksa izmena izbornog zakonodavstva neposredno uoči izbora. Ovom prilikom se išlo i dalje: tri nedelje pre donošenja novih izbornih pravila, promenjen je Ustav SR Jugoslavije! Na osnovu tih promena predsednik SRJ i poslanici u Veću republika Savezne skupštine birani su po prvi put neposredno. U izborima za Veće građana, izmenjena je izborna geografija: izborne jedinice sa Kosova pripojene su dvema izbornim jedinicama u Srbiji (IJ Vranje i IJ Prokuplje), pa je ukupni broj izbornih jedinica smanjen sa 29 na 26. Sve te promene izazvale su značajne političke nesuglasice, pa i probleme u odnosima federalnih jedinica.

Pravila koja uređuju izbore i dalje sadrže brojne nedostatke, o čemu izveštavamo u odgovarajućem odjeljku.

Medijska neravnopravnost

Izveštaj koji nudimo pokazuje drastičnu neravnopravnost izbornih učesnika. Valjalo bi pri tom dodati da je i period koji je prethodio posmatranom - a posebno nakon početka NATO bombardovanja 24. marta 1999, obeležen neviđenim promovisanjem jedne, vladajuće, političke opcije. Čitav program „Obnove i izgradnje“ predstavljen je u funkciji promocije vladajuće koalicije, iako su finansijska sredstva (ako su stizala) stizala od svih građana podjednako i bez pitanja.

Postupak glasanja

Kao i do sada, potvrđen je trend premeštanja izbornih manipulacija od biračkih mesta ka mestima gde se izborni materijal prikuplja, a podaci unose i sabiraju. Broj potvrđenih povreda procedure glasanja, o kojima izveštavamo, daleko je manji od broja uočenih povreda. Razlog je očigledan: naši posmatrači nisu imali pristup biračkim mestima i svedočenja su mahom posredna - izveštavali su građani birači.

S druge strane, posleizbornom kontrolom uspeli smo da utvrdimo, makar delimično, na koje načine je bila menjana biračka volja po okončanju procedure glasanja i po zatvaranju biračkih mesta.

Inostrani i domaći posmatrači

Na izborima 24. septembra 2000, nepoželjni su bili i posmatrači OEBS-a i domaći posmatrači, organizovani u CeSID-u. Umesto njih, pozvani su posmatrači koji su prihvatili da dođu uglavnom iz partiskske solidarnosti prema vladajućim partijama. Međutim, takva vrsta nekvalifikovanog, makar ne nužno i nedobronamernog posmatranja, ne može zameniti kvalifikovane inostrane (ODHIR) i domaće (CeSID) posmatrače.

Komentar prvih zvaničnih rezultata izbora

U odeljku koji obrađuje ovu temu dokumentovano se ukazuje na mnogobrojne nelogičnosti, netačnosti i manipulacije brojevima, što nedvosmisleno ukazuje na pokušaj izborne krađe.

